

EMIL CIORAN

ISPITA DE A EXISTA

Aproape toate revelațiile noastre le datorăm freneziei, dezechilibrului nostru împins la paroxism. Chiar și pe Dumnezeu – în măsura în care ne trezește curiozitatea – îl deslușim nu înlăuntru-ne, în adâncul ființei, ci tocmai la limita exterioară a fierbințelii noastre, exact în punctul în care, furia noastră înfruntând-o pe-a lui, are loc o ciocnire, o întâlnire la fel de pustiitoare și pentru El, și pentru noi. Lovit de blestemul inherent făptuirii, pățimașul nu-și forțează natura, nu-și iese din fire decât pentru a reveni la sine cu furie, ca agresor, urmărit de faptele sale ce vin să-l pedepsească pentru a le fi provocat. Nu există operă care să nu se întoarcă împotriva autorului ei: poemul îl va strivi pe poet, sistemul pe filosof, evenimentul pe omul de acțiune. Se nimicește cel care, asumându-și vocația și împlinind-o, se agită înlăuntru istoriei; se mân-tuiește doar cel ce sacrifică har și talente, pentru ca astfel, eliberat de calitatea de om, să huzurească în ființă. Dacă năzuiesc la un destin metafizic, cu nici un preț nu-mi pot păstra identitatea: orice urmă a ei se cere lichidată; dacă, din contră, mă-ncumet la un rol în spațiul istoriei, va trebui să-mi încordez resorturile lăuntrice până mă frâng împreună cu ele. Ne e fatal, întotdeauna, eul pentru care optăm: să porți un nume înseamnă să-ți asumi un mod precis de prăbușire.

Credincios aparențelor sale, pățimașul nu se descurajează, o ia mereu de la capăt, cu încăpățânare, căci nu se poate lipsi de suferință. Se îndârjește să-i piardă pe alții?

— E un ocol ca să ajungă la propria-i pierzanie. Sub masca sfidătoare, sub ifosele lui se ascunde un împătimit al nefericirii. De aceea printre pățimași îi găsești pe cei ce-și sunt lor înșiși dușmani. Iar pățimași suntem cu toții, niște turbați care, pierzând formula păcii lăuntrice, nu mai avem acces decât la meșteșugul sfâșierii.

În loc să lăsăm timpul să ne macine încetul cu încetul, noi am găsit cu cale să-i sporim efectul, adăugind la clipele lui pe ale noastre. Acest timp recent, altoit pe cel vechi, acest timp elaborat în noi și proiectat în lume avea să-și arate curând virulența: obiectivându-se,

avea să devină istorie, monstru asmuțit de noi înșine contra noastră, fatalitate căreia nu i-am putea scăpa nici dacă am recurge la soluțiile pasivității, la rețetele înțelepciunii.

Să încerci o cură de ineficacitate; să pătrunzi învățătura maestrilor taoiști – doctrina renunțării, a neîmpo-trivirii, a suveranității absenței; să pășești, urmându-le pilda, pe calea conștiinței ce nu se mai luptă cu lumea și se mulează pe orice, ca apa, elementul lor predilect. – la toate acestea noi nu vom ajunge nicicând, oricâtă silință ne-am da. Ei condamnă și curiozitatea, și setea noastră de durere; prin asta se deosebesc de mistici, și mai ales de cei din Evul Mediu, propovăduitori abili ai târsânei și brî-ului de spini, ai nopților albe și postului negru, ai geamătului.

„Viața intensă e contrară lui Tao”, ne învață Lao-tse, omul cel mai normal cu putință. Dar virusul creștin ne roade: moștenitori ai autoflagelatorilor, nu devenim conștienți de noi înșine decât rafinându-ne caznele. Religia e oare în declin? Noi îi perpetuăm extravagantele, iar penitențele și gemetele chiliilor de altădată continuă prin noi: voința noastră de a suferi nu-i mai prejos de-a mânăs-tirilor, din zilele lor de glorie. Biserica a pierdut monopolul infernului, dar încă îi rămân, ca să ne stăpânească, lanțul suspinelor, cultul suferinței, al bucuriei mistuitoare și al tristeții radioase.

„Viața intensă” secătuieste deopotrivă trupul și spiritul. Maeștri în arta de a gândi împotriva lor înșiși, Nietzsche, Baudelaire și Dostoievski ne-au învățat să punem preț pe risc, să născocim noi suferințe, să dobândim existență prin ruperea de propria ființă. Iar ceea ce în ochii marelui chinez era simbol al decăderii, exercițiu al imperfecțiunii, constituie pentru noi unica modalitate de a ne aparține, de a ne regăsi pe noi înșine.

„Omul să nu iubească nimic – va fi de neînfrânt.” (Chuang-tse) Maximă pe cât de profundă, pe atât de inoperantă. Cum să ne ridicăm pe culmile indiferenței când până și apatia noastră e tensiune, conflict, agresivitate? Nici un înțelept printre străbunii noștri: doar nemulțumiți, veleitari, pătimiși, ale căror decepții sau excese vom fi siliți să le purtăm mai departe.

După învățătura acelorași chinezi, doar spiritul desprins de lume pătrunde esența lui Tao; pătimișul nu-i va percepe decât efectele: cufundarea în adâncuri e cu putință doar în tăcere, suspendând orice freamăt, orice resort lăuntric. Dar nu e oare semnificativ că aspirația noastră spre absolut se exprimă în termeni de acțiune, de luptă, că un Kierkegaard se proclamă „cavaler al credinței” și că Pascal nu e decât un pamfletar? Atacăm și ne apărăm; nu cunoaștem așadar decât efectele lui Tao. De altfel, falimentul chietismului, echivalent european al taoismului, e grăitor în privința posibilităților și perspectivelor noastre.

Deprinderea pasivității e tot ce poate fi mai opus felului nostru de a fi. (Epoca modernă începe cu doi mari isterici: Don Quijote și Luther.) Dacă generăm timp, dacă producem timp, o facem pentru că respingem hegemonia esenței și supunerea contemplativă pe care ea o presupune. Taoismul îmi apare ca primul și ultimul cuvânt al înțelepciunii: îi sunt cu toate astea refractar, instinctele mele îl refuză, la fel cum refuză să îndure orice, într-atât ne apasă ereditatea revoltei. Boala noastră?

De veghere a timpului, veacuri de idolatrizare a devenirii. Ne vor putea elibera de ele înțelepciunea Chinei sau a Indiei?

Există forme de înțelepciune și de izbăvire pe care nu le putem percepe lăuntric, nici transforma în substanța noastră cotidiană și nici măcar încorseta într-o teorie. Eliberarea, dacă ținem cu adevărat la ea, trebuie să izvorască din noi: în nici un caz nu trebuie s-o căutăm aiurea, într-un sistem gata făcut ori în nu știu ce doctrină orientală. E totuși ceea ce li se întâmplă adesea unor spirite însetate, cum se spune, de absolut, însă înțelepciunea lor e contrafacere, eliberarea lor – înșelăciune. Am' în vedere nu doar teozofia și pe adeptii ei, ci pe toți cei ce se-mpă-unează cu adevăruri incompatibile cu natura lor. Nu puțini se cred cunoscători ai Indiei, închipuindu-și că i-au deslușit, pâhă la una, tainele, deși nimic nu-i predispune la asta, nici caracterul, nici educația și nici neliniștile. Ce foșgăială de falși „eliberați” – și cum ne mai privesc de sus, din cerul mântuirii lor! Ce conștiințe împăcate! Nu se pretind ei oare deasupra faptelor lor? Șarlatanie intolerabilă. În plus, țintesc atât de departe, încât orice religie tradițională le pare o prejudecată domestică, ce nu le-ar putea satisface „spiritul metafizic”. Să ai în spate autoritatea Indiei – asta-i cu totul altceva! Ei uită însă că India postulează acordul ideii cu fapta, identitatea între mântui-re și renunțare. Când „spiritul metafizic” îți aparține, puțin îți mai p[^]asă de asemenea fleacuri.

După atâta impostură și fraudă, cât de reconfortant e să privești un cerșetor! El, cel puțin, nu minte; nici pe ceilalți și nici pe sine: își incarnează doctrina, dacă are vreuna; munca nu-i place, și o dovedește; cum nu dorește să posede nimic, cultivă sărăcia totală, condiție a libertății sale. Gândirea și ființa lui sunt una. Nu posedă nimic, este el însuși, durează: a trăi de azi pe mâine înseamnă să trăiești de-a dreptul în eternitate. De aceea, pentru el toți ceilalți sunt robii amăgirii. Depinde de semenii săi, dar se răzbună pe ei studiindu-i, specializat cum e în dedesubturile sentimentelor „nobile”. Lenea lui, de o calitate foarte specială, face din el un autentic „izbăvit”, rătăcit într-o lume de nerozi și de amăgiți. Știe despre renunțare mai mult decât oricare din tomurile voastre ezoterice. Doriți să vă convingeți? Ajunge să ieșiți în stradă. Dar nu, vi-s mai pe plac tratatele ce proslăvesc cerșetoria. Cum nici o consecință practică nu vă încununează meditațiile, nu-i de mirare că ultimul vagabond prețuiește mai mult

decât voi. Ni 1-am putea închipui pe Buddha iubindu-și adevărul și palatul? Nu poți, în viața aceasta, să fii și „mântuit”, și proprietar. Mă ridic împotriva generalizării minciunii, împotriva celor ce-și exhibă pretinsa „mântuire”, sprijinind-o pe o doctrină de împrumut. A-i demasca, a-i coborî de pe soclul unde sunt cocoțați, a-i pune la stupul infamiei – iată o luptă ce nu ar trebui să lase pe nimeni indiferent. Căci cei care au conștiința-prea împăcată nu trebuie lăsați cu nici un preț să trăiască și să moară netulburați.

Când, iarăși și iarăși, ne puneți în față „absolutul”, o faceți ~afișând un aer grav, impenetrabil, de parcă v-ați frământa într-o lume îndepărtată, cu lumini și tenebre știute doar de voi, stăpâni ai unui tărâm la care nimeni în afara voastră nu va putea să ajungă. Ne aruncați și nouă, muritorilor de rând, câte-o fărâmitură din marile descoperiri pe care tocmai le-ați făcut, câte un rest din prada incursiunilor voastre. Dar toată truda voastră are drept rezultat doar debitarea acestei biete vocabule, product al lecturilor, al frivolității docte, al neantului vostru livresc și al angoaselor de împrumut.

Absolutul. Toate eforturile noastre nu fac decât să macine sensibilitatea ce duce spre el. Înțelepciunea – sau mai degrabă ne-înțelepciunea noastră – îl repudiază; relativistă, ea ne propune un echilibru – în timp, și nicidecum în veșnicie. Absolutul ce evoluează, această erezie a lui Hegel, a devenit dogma noastră, ortodoxie tragică, filosofie a reflexelor. Cine-și închipuie că-i poate scăpa dă dovadă sau de superficialitate, sau de orbire, încolțiți de aparențe, nu ne rămâne decât să adoptăm o înțelepciune incompletă, amestec de visare și maimuțareală. Dacă India, ca să-1 cităm din nou pe Hegel, reprezintă „visul spiritului infinit”, pe noi rutina intelectului și a sensibilității ne constrânge să concepem spiritul incarnat, limitat la trasee istorice, spirit și nimic mai mult, ce cuprinde nu lumea, ci momentele lumii, timp fărâmițat, de care nu scăpăm decât cu intermitențe și doar atunci când ne trădăm aparențele.

Sfera conștiinței se îngustează în acțiune: cel care acționează nu poate aspira la universal, căci a făptui înseamnă să te cramponezi de proprietățile ființei în detrimentul ființei, de o formă de realitate în detrimentul realității. Gradul de eliberare al fiecăruia din noi se măsoară în numărul acțiunilor de care ne-am descătușat, ca și-n capacitatea de a converti orice obiect în non-obiect. Dar este pierdere de vreme să vorbim despre eliberarea unei lumi grăbite, care a uitat că nu poți redobândi viața, nici să te bucuri de ea, fără ca mai întâi să o fi abolit.

Trăim prea repede pentru a putea percepe lucrurile în esența lor ori pentru a le pune în evidență precaritatea. Precipitarea noastră le postulează și le deformează, le creează și desfigurează, ne leagă de ele. Mă agit, creez așadar o lume la fel de suspectă ca și teoria prin care o justific, adopt mișcarea, iar ea mă preschimbă în generator de

ființă, în meșter de ficțiuni, și-n timpul acesta frenezia mea cosmogonică mă face să uit că, luat de vâr-tejul acțiunii, nu sunt decât un acolit al timpului, un făcător de universuri perimate.

Îndopați cu senzații și cu corolarul lor, devenirea, sân-tem, prin vocație și din principiu, niște ne-izbăviți, niște osândiți de lux, mistuiți de febra vizibilului, scurmând în aceste enigme la fel de superficiale ca deznădejdea și zbuciumul nostru.

Dacă vrem să ne redobândim libertatea, va trebui să lepădăm povara senzațiilor, să excludem – între noi și lume – mijlocirea simțurilor, să ne tăiem legăturile. Or, legătură e fiecă senzație: plăcerea ca și durerea, bucuria ca și tristețea. Se dezrobește doar spiritul care, neîntinat de atingerea cu ființe ori lucruri, își exersează vacuitatea.

Cei mai mulți dintre noi izbutesc să reziste ispitei fericirii; nefericirea însă e mult mai insidioasă. I-ați încercat vreodată gustul? Nu vă veți sătura de ea nicicând, o s-o tot căutați, cu lăcomie, de preferință unde nu-i de găsit, o veți aduce acolo cu gândul, pentru că fără ea totul vă pare inutil și searbăd. Oriunde își face apariția, nefericirea gonește misterul sau îi ridică vălurile. Parfum și cheie a lucrurilor, accident și obsesie, capriciu și necesitate, o să vă facă să iubiți aparența în tot ce are ea mai puternic, mai durabil și mai adevărat, o să vă lege de ea pe vecie, căci, „intensă” prin natură, nefericirea – ca orice „intensitate” – e servitute, înrobire. Cum să se înalțe până la ea sufletul indiferent și golit, sufletul descătușat? Și cum să cucerim absența, libertatea absenței? Această libertate nu se va număra nicicând printre obiceiurile noastre, precum nu se va număra nici „visul spiritului infinit”.

Ca să te identifiți cu o doctrină venită de departe, ar trebui s-o adoptați integral. Ce noimă are să aderi la adevărurile budismului, dar să respingi metempsihoză, care e însăși baza ideii de renunțare? Să subscrii la Ve-dânta, să accepți doctrina irealității lucrurilor, dar să te porți ca și cum ele ar exista? Inconsecvență inevitabilă pentru orice spirit crescut în cultul fenomenului. Avem – s-o recunoaștem – fenomenul în sânge. Îl putem dfsprețui sau detesta – oricum, el rămâne patrimoniul nostru, capitalul nostru de grimase, simbolul încrâncenării noastre în această lume. Rasă de convulsio-nari, în centrul unei farse de proporții cosmice, am imprimat universului stigmatul istoriei noastre, iar de acea iluminare ce îndeamnă să te stingi cu seninătate nu ne vom învrednici niciodată. Nu prin tăcerile, ci prin făpturile noastre am ales să pierim: viitorul ni se poate citi pe rânjetul fețelor, pe chipurile de profeți tumețiați și trebăluitori. Surâsul lui Buddha, acel surâs plutind deasupra lumii, nu ne luminează chipurile. Reușim, cel mult, să știm ce este mulțumirea; dar niciodată fericirea, privilegiu al civilizațiilor clădite pe ideea izbăvirii, pe refuzul de a-și savura suferințele, de a se delecta cu ele; ci, sibariți ai durerii, descendenți ai

unei tradiții masochiste, cine dintre noi ar șovăi între predica din Benares și Heautdnti-moroumenos? „Eu sunt și rana și cuțitul”, iată absolutul nostru, veșnicia noastră.

Cft despre mântuitorii noștri, veniți printre noi pentru osânda noastră. – iubim nocivitatea speranțelor și leacurilor ce ni le propun, zelul cu care ne înlesnesc și întărită suferințele, veninul pe care predicile lor ni-1 picură în suflet. Dacă sâhțem experți în suferința fără capăt, le-o datorăm. La ce ispite, la ce cuhni ne poate înălța luciditatea! S-o părăsim ca să ne refugiem în inconștiență? Oricine se poate mântui prin somn, oricine are geniu când doarme; nu-i nici o diferență între visele unui băcan și ale unui poet. Luciditatea noastră însă nu ar putea răbda ca o asemenea minune să dureze și nici ca inspirația să fie pusă la îndemâha tuturor: ziua ne ia înapoi darurile ce ni le-mparte noaptea. Numai nebunul are privilegiul să treacă lin de la existența nocturnă la cea diurnă: nici o diferență, la el, între vis și trezie. A renunțat la rațiunea noastră, precum la bunurile lumii cerșetorul. Amândoi au găsit calea ce duce dincolo de suferință și au rezolvat toate problemele omenești; și totuși, pilda nu le-o putem urma; rămân mântuitori fără adepți.

Continuăm să ne scormonim durerile proprii și nu mai dpuțin pe ale celorlalți, în epoca biografiilor, nimeni nu-și poate ascunde rănila fără să încercăm să i le dezvelim și să le scoatem la vedere; dacă nu izbutim, îi întoarcem spatele, dezamăgiți. Cel mort pe cruce, până și el, contea-ză-n ochii noștri nu fiindcă a pățimit pentru noi, ci fiindcă a pățimit, pur și simplu, fiindcă a scos câteva strigăte pe cât de răscolitoare, pe atft de gratuite. Căci ceea ce venerăm în zeii noștri sunt – idealizate – înfrângerile noastre.

Sortiți unor forme degradate de înțelepciune, bolnavi ai duratei, luptând cu această infirmitate ce ne dezgustă și ne seduce deopotrivă, luptând cu timpul, suntem alcătuiți din elemente ce fac din noi niște rebeli sfâșiați între o chemare mistică lipsită de orice legătură cu istoria și un vis sângeros care-i este simbol și nimb. O, dacă am avea o lume numai a noastră! A evlaviei sau a rânjetului – nu contează! Dar n-o vom avea niciodată, căci ne găsim, în existență, la răscrucea rugilor și sarcasmelor noastre, zonă impură în care se amestecă suspine și provocări. Luciditatea ce te împiedică să adori te va opri, tot ea, să dărâmi, ori nu-ți vei. Demola decât. Revoltele, căci la ce bun să te revolți când, mai apoi, regăsești universul intact! Monolog derizoriu. Ne răzvrătim împotriva dreptății și a nedreptății, împotriva războiului și a păcii, împotriva semenilor și a zeilor. Pentru ca, în cele din urmă, să ne dăm seama că ultimul netot e poate mai înțelept decât Prometeu. Dar tot nu ne putem înăbuși un strigăt de revoltă, tunăm și fulgerăm mai departe, pentru orice și pentru nimic: automatism lamentabil, care explică de ce suntem cu toții niște Luciferi de duzină.

Contaminați de superstiția făptuirii, ne închipuim că ideile noastre ar trebui să izbândească. Ce poate fi mai contrar contemplării pasive a lumii? Dar asta vrea soarta să fim: incurabili care protestează, pamfletari pe-un pat de suferință.

Cunoștințele, ca și experiențele noastre, ar trebui să ne paralizeze, să ne facă îngăduitori chiar și față de tiranie, de vreme ce tirania e o constantă. Suntem destul de lucizi ca să fim tentați să depunem armele; reflexul revoltei se dovedește însă mai tare decât îndoielile noastre; și, deși am putea fi niște stoici desăvârșiți, anarhistul veghează în noi, opunându-se resemnării.

„Niciodată nu vom accepta istoria”, iată maxima ce pare să ne exprime neputința de a fi înțelepți adevărați ori nebuni autentici. Cabotini ai înțelepciunii și nebuniei? Doar asta să fim? Orice am face, m privința faptelor noastre smtem siliți la o profundă nesinceritate.

Neîndoielnic, un credincios se identifică până la un punct cu ceea ce face și cu ceea ce crede; la el nu există o distanță prea mare între luciditatea sa, pe de-o parte, și faptele și gândurile lui, pe de alta. Această distanță crește peste măsură la falsul credincios, cel care afișează convingeri fără să creadă cu adevărat în ele. Obiectul credinței sale e un erzaț. S-o spunem deschis: revolta mea e o credință pe care o îmbrățișez fără să cred în ea. Dar nici nu pot s-o resping. Niciodată nu vom putea spune că am cugetat îndeajuns la vorbele lui Kirilov despre Stavro-ghin: „Cmd crede, el nu crede că într-adevăr crede, iar atunci cmd nu crede, nu crede că nu crede.”

Mai mult chiar decât stilul, însuși ritmul vieții noastre are ca fundament onorabilitatea revoltei. Refuzând să admitem identitatea universală, considerăm diferențierea indivizilor, eterogenitatea, drept un fenomen primordial. Or, a te revolta înseamnă a postula această eterogenitate, a o concepe, fcttr-un fel, ca anterioară apariției ființelor și lucrurilor. Dacă opun unitatea, singura veridică, multiplicității, obligatoriu mincinoasă, dacă, altfel spus, îl consider pe celălalt o fantomă, revolta mea se golește de sens, deoarece, ca să existe, ea trebuie să pornească de la ireductibilitatea indivizilor, de la condiția lor de monade, de esențe circumscrise. Orice' făptuire instituie și reabilitează pluralitatea și, conferind persoanei realitate și autonomie, recunoaște în mod implicit degradarea, fără-mițarea absolutului. De la aceasta, de la făptuire, și de la cultul ce i se consacră provine tensiunea spiritului nostru și această nevoie de a exploda, de a ne nimici în miezul duratei. Filosofia modernă, instaurând superstiția Eului, a făcut din acesta motorul dramelor și placa turnantă a neliniștilor noastre. Nu slujește la nimic nostalgia repao-sului în nediferențiere, visul neutru al existenței fără atribute; am vrut să fim subiecți, și orice subiect înseamnă smulgere din pacea Unității. Cel ce încearcă să ne aline singurătatea sau sfâșierile acționează împotriva intereselor, și vocației noastre. Măsurăm valoarea individului după suma

dezacordurilor sale cu lucrurile, după neputința de a fi indiferent, după refuzul de a deveni obiect. De aici declasarea ideii de Bine, de aici voga Diavolului. Cât timp am trăit în iadul unor angoase elegante, ne împăcăm de minune cu Dumnezeu. Când alte spaime, mai sordide (căci erau mai profunde), s-au abătut peste noi, ne-a trebuit un alt sistem de referință, un alt patron. Diavolul era personajul visat. Totul în el se potrivește cu natura evenimentelor, pe care le generează și guvernează: atributele lui coincid cu ale timpului. Să ni-1 facem icoană, așadar, de vreme ce, departe de a fi un produs al subiectivității noastre, o creație a nevoii de blasfemie ori de ni singurătate, el este demonul îndoielilor și spaimelor noastre, instigatorul rătăcirilor omenești. Protestele, furiile sale nu-s totuși lipsite de echivoc: acest „mare Nefericit” e un rebel care se îndoiește. Dacă firea i-ar fi simplă, dintr-o bucată, nu ne-ar înduioșa defel; dar paradoxurile, contradicțiile lui sunt ale noastre: el strânge laolaltă neputințele omului, servește de model revoltelor și urii cu care ne înfruntăm noi pe noi înșine. Definiția infernului? S-o căutăm în forma aceasta de revoltă și ură, în supliciu orgoliului rănit, în senzația de a fi o înfricoșătoare cantitate neglijabilă, în chinurile „eului”, ale acestui „eu” cu care începe sfârșitul nostru.

Dintre toate ficțiunile, cel mai mult ne descumpănește aceea a vârstei de aur: cum de-a putut să ni se năzărească asemenea himeră? Din dușmănie pentru ea și pentru a o demasca a prins formă și-a luat ayânt istoria, agresiune a omului contra lui însuși; așa încât, a te consacra istoriei înseamnă să înveți să te revolți, să-1 imiți pe Satan. Iar cel mai bine îl imităm atunci când, uzându-ne ființa, producem timp, îl proiectăm în afară și îl lăsăm să se convertească în evenimente. „De-acum încolo, nu va mai fi timp” – metafizicianul improvizat care e îngerul din Apocalipsă anunță, cu aceste cuvinte, sfârșitul Diavolului, sfârșitul istoriei. Misticii au de aceea dreptate să-1 caute pe Dumnezeu în ei înșiși sau oriunde în afara acestei lumi din care fac tabula rasa, fără ca pentru asta să se coboare la revoltă. Ei se avântă dincolo de veac: sminteală de care noi ceilalți, captivi ai duratei, suntem în stare prea arar. Măcar de-am fi la fel de vrednici de Diavol pe cât sunt ei de Dumnezeu!

Ca să te convingi că revolta se bucură de o cinstire nemeritată, e suficient să te gândești cum sunt calificați cei ce nu sunt făcuți pentru ea. Li se spune nevolnici. Este aproape sigur că refuzăm orice gen de înțelepciune pentru că deslușim în ea o nevolnicie transfigurată. Oricît de nedreaptă ar fi o asemenea reacție, nu mi-o pot reprima nici chiar față de taoism. Știu bine că el recomandă retragerea și renunțarea în numele absolutului, și nu al lașității; cu toate astea, îl refuz în chiar clipa când îmi închipui că l-am adoptat; și, deși îi dau de mii de ori dreptate lui Lao-tse, îl înțeleg mai bine, totuși, pe asasin, între seninătate și sânge, spre sânge e firesc să înclini. Crima presupune și

încununează revolta: cel care nu cunoaște pofta de a ucide degeaba profesează opinii subversive – va rămâne, pe veci, un biet conformist.

Înțelepciune și revoltă: două otrăvuri. Inapți să le asimilăm cu nevinovăție, nu găsim în niciuna din ele o cale pentru izbăvire. Ce-i drept, în aventura luciferică am do-bândit o competență pe care niciodată n-o vom avea în înțelepciune. Pentru noi, percepția însăși înseamnă bur-zuluire, început de transă ori de apoplexie. Pierdere de energie, voință de a ne irosi rezervele. Să te răzvrătești în orice moment presupune o necuviință față de tine însuți, față de propriile forțe. De unde să mai scoatem altele pentru contemplare, această cheltuire statică, această concentrare în imobilitate? A lăsa lucrurile așa cum sunt, a le privi fără să vrei să le transformi, a le pătrunde esența – nimic mai contrar felului nostru de a gândi; tân-jim, dimpotrivă, să le frământăm, să le torturăm, să le transmitem furiile noastre. Așa și trebuie să fie: idolatri ai gestului, ai jocului și ai delirului, îi iubim pe cei ce riscă totul, în poezie ca și-n filosofie. Tao Te King merge mai departe decât 'Un anotimp în infern ori decât Ecce Homo. Dar Lao-tse nu ne propune nici un delir, în vreme ce Rimbaud și Nietzsche, acrobați evoluând la limita propriei ființe, ne invită să le împărtășim riscul. Ne fascinează doar cei care s-au nimit încercând să-și dea un sens vieții.

Nu există ieșire pentru cel ce trece dincolo de timp împotmolindu-se totodată în el, pentru cel ce ajunge, cu opinteli, la limita singurătății, dar se afundă și mai mult în lumea aparențelor. Șovăitor, hărțuit, se va târî ca un bolnav al duratei, atras deopotrivă de devenire și de atemporal. Dacă, așa cum spune Meister Eckhart, există un „miros” al timpului, cu ațft mai mult va trebui să existe un miros al istoriei. Cum am putea să nu-l simțim? În-tr-un plan mai apropiat, disting iluzia, nimicnicia, putreziciunea „civilizației”; și totuși, mă simt solidar cu această putreziciune: sunt admiratorul fanatic al unui cadavru. Mi-e ciudă pe veacul acesta al nostru: ne-a înrobit într-atât, încât ne obsedează chiar și atunci când ne desprindem de el. Nimic viabil nu poate ieși dintr-o meditație de circumstanță, dintr-o cugetare asupra evenimentului, în alte epoci, mai fericite, oamenii puteau să bată câmpii în voie, ca și cum nu ar fi aparținut nici unui veac, eliberați de teroarea cronologiei, cufundați într-o clipă a lumii, ce pentru ei se confunda cu însăși lumea. Relativitatea operei lor nu-i neliniștea: i se consacrau fără nici o reținere. Prostie genială, pierdută pe veci, exaltare fecundă, necompromisă de conștiința sfâșiată. A simți – încă – prezența veșniciei și a ști, totodată, că suntem timp și că producem timp, a înțelege ideea de veșnicie, dar a ne îndrăgi nimicul – iată deriziunea din care se nasc și revoltele noastre, dar și îndoiala cu care le privim.

Căutăm suferința pentru a ne sustrage iertării, facem drumul izbăvirii în sens invers – acesta e aportul nostru în materie de religie;

suntem niște iluminați posaci, niște Buddha și niște Cristoși ostili mântuirii, ce propovăduiesc unor mizerabili farmecul propriei disperări. O rasă superficială, dacă vreți. Dar nu e mai puțin adevărat că primul nostru străbun ne-a lăsat, drept singură moștenire, repulsia față de paradis. Dând nume lucrurilor, își pregătea căderea: pe a lui, dar și pe a noastră. Dacă vrem să dregem ceva, ar trebui să începem prin a deboteza universul, prin a desprinde eticheta care, lipită pe fiecare aparență, îi dă relief și un simulacru de sens. Până atunci, chiar și celulele nervoase, totul în noi refuză paradisul. Să suferi: unică modalitate de a dobândi senzația că exiști; să exiști: singurul mod de a-ți salva pierzania. Și așa va rămâne, atâta timp cât o cură de veșnicie nu ne va dezintoxica de devenire, atâta timp cât nu ne apropiem de acea stare în care, după cum spune un budist chinez, „clipa face cât zece mii de ani”.

Cum absolutul corespunde unui sens pe care n-am știut să-l cultivăm, să continuăm pe calea răzvrătirii: cu siguranță că ea va sfârși prin a se întoarce împotriva ei înseși, împotriva noastră. Poate atunci ne vom redobândi puterea asupra timpului; asta de nu cumva, din contră, vrând să scăpăm de năpasta conștiinței, ne vom întoarce lângă animale, lângă plante și lucruri, și la acea stupiditate primordială din care nu ne-a mai rămas, din vina istoriei, nici măcar amintirea.

Despre o civilizație vlăguită.

Cel ce aparține organic unei civilizații nu poate identifica natura răului care o macină. Diagnosticul lui nu e de luat în seamă; în judecarea lumii sale, el este parte implicată și o va menaja, din egoism.

Mai detașat, mai liber, noul venit o cercetează fără părtinire și-i sesizează mai bine slăbiciunile. Dacă ea e pe ducă, e dispus, la nevoie, să piară și el, să constate efectele destinului asupra ei și asupra lui însuși. Nu posedă și nici nu propune leacuri. Știind că destinul nu se tratează, el nu-și atribuie rolul de vraci și nu pretinde să vindece pe nimeni. O singură ambiție are: să fie la înălțimea Incurabilului.

În fața reușitelor acumulate în țările sale, Occidentului nu i-a fost greu să exalte istoria, să-i atribuie o semnificație și o finalitate. Istoria îi aparținea, el îi era promotorul: ea trebuia așadar să urmeze un curs rațional. Și, rând pe rând, a pus-o sub patronajul Providenței, al Rațiunii, al Progresului. Simțul fatalității îi era străin; a început să-1 capete cu vremea, îngrozit de spectrul absenței, de perspectiva eclipsei. Din subiect, iată-1 ajuns obiect, depozitat pe veci de strălucirea, de admirabila megalomanie care până atunci îl făcuse opac la ireparabil. Occidentul e atât de pătruns de acest sentiment, încât socotește un spirit cu atât mai stupid cu cât e mai preocupat de evenimente. Ce poate fi mai firesc, câtă vreme evenimentele

*Lse consumă altundeva? Le dăm tributul nostru doar când inițiativa pornește de la noi. Dar în măsura, oricât de mică, în care

păstrăm amintirea unei foste supremații, păstrăm și visul de a străluci, fie și în degringoladă.

Franța, Anglia, Germania și-au lăsat în urmă perioadele de expansiune și nebunie. E sffrșitul smintelii, începutul războaielor de apărare. S-a terminat cu aventura colectivă, cu oamenii cetății, e rândul indivizilor limfatici și fără iluzii, în stare încă să răspundă chemării unei utopii – cu condiția, totuși, ca ea să vină din afară, să nu-și dea osteneala s-o inventeze ei. Dacă mureau odinioară pentru nonsensul gloriei, azi se consacră unei furii revendicative. „Fericirea” îi ispitește; e ultima lor prejudecată, din care-și trage seva acel păcat prin exces de optimism – marxismul. A se iluziona, a sluji, a se expune ridicolului sau prostiei unei cauze – iată extravagante de care nu mai sunt capabili. Când o națiune începe să-și piardă strălucirea, ea se îndreaptă spre condiția de masă. Chiar dacă ar dispune de-o mie de Napoleoni, tot nu s-ar hotărî să-și tulbure odihna, pe-a ei și pe a celorlalți. Cu asemenea reflexe împleticite, pe cine să terorizeze și cum? Dacă toate popoarele ar fi la fel de fosilizate sau lașe, ele s-ar înțelege de minune: nesiguranței i-ar urma stabilitatea unui pact între lași. A miza pe dispariția pornirilor războinice, a crede în generalizarea decrepitudinii ori a idilei înseamnă a vedea departe, foarte departe: e utopia, prezbitism al popoarelor bătrâne. Popoarele tinere, în schimb, respingând subterfugiul amăgirii, văd lucrurile din perspectiva acțiunii: iar perspectiva le este reglată de fapte. Sacrificând confortul pentru aventură, fericirea pentru eficacitate, ele nu admit legitimitatea ideilor contradictorii, coexistența pozițiilor antinomice: dar ce vor ele, de fapt, dacă nu să ne alunge neliniștile prin. Teroare și să ne întărească zdrobindu-ne? Orice izbândă le vine din sălbăticie, căci pentru ele importante stat nu visurile, ci pornirile. Dacă aderă la vreo ideologie, ea le ațâță frenezia, le fructifică fondul de barbarie, le ține treze. Când însă popoarele bătrâne adoptă vreuna, ea le va amorti, nu fără a le dărui stropul acela de fierbințeală ce le permite să se creadă oarecum vii: o ușoară febră a iluziei.

O civilizație nu există și nu se afirmă decât prin acte de provocare, începe să se cumintească?

— Se va năruî în curând. Momentele ei de glorie sunt momente de temut, în timpul cărora nu-și cruță forțele, ci dimpotrivă, și le risipește. Nerăbdătoare să secătuiască, Franța și-a propus, ca misiune, să le irosească pe ale sale; a reușit s-o facă, de ajutor fiindu-i orgoliul și zelul agresiv (n-a purtat ea, într-o mie de ani, mai multe războaie decât orice altă națiune?). Deși avea un simț acut al echilibrului – i-au reușit până și excesele – ea nu putea ajunge la supremație decât în dauna substanței sale. Să ardă până la capăt: și-a făcut, din această chemare, punctul ei de onoare. Iubitoare de formule, de idei explozive, de scandal ideologic, și-a pus geniul și orgoliul în slujba tuturor evenimentelor din ultimele zece veacuri. Și, după ce-a fost vedetă, iat-

o acum resemnată, temătoare, rumegându-și regretele și grijile, trăgându-și sufletul după efortul strălucirii, al trecutului ei. Fuge de propria-i imagine, tremu-ră-n fața oglinzii. Ridurile unei națiuni sunt la fel de vizibile ca ale oricărui individ.

Cine a făcut o mare revoluție nu mai pornește alta de aceeași amploare. Cel care timp îndelungat a fost arbitru bunului gust, o dată ce și-a pierdut poziția nu mai încearcă s-o recucerească. Dacă tânjești după anonim, ești sătul să servești de model, să fii urmat, maimuțarit: la ce bun să ții casă mare doar ca să amuzi universul?

Franța cunoaște prea bine aceste truisme ca să și le mai repete. Națiune a gestului, națiune teatrală, ea își iubea jocul, la fel cum își iubea și publicul. Acum însă a obosit și vrea să părăsească scena; nu-și mai dorește decât decorul uitării.

Că și-a uzat inspirația și talentul, ne este limpede, însă am fi nedrepti dacă i-am reproșa-o: ar însemna s-o acuzăm că s-a realizat și împlinit. Virtuțile care făceau din ea o națiune privilegiată și le-a tocit cultivându-le, fructificându-le, și nu din lipsă de exercițiu pălesc acum și se sting talentele ei. Idealul bunăstării (manie a epocilor crepusculare) o urmărește, o obsedează și o solicită în exclusivitate, și asta pentru că din ea n-a mai rămas decât un nume pentru o masă de indivizi – o societate mai curând decât o voință istorică. Dezgustul pentru fostele-i ambiții de universalitate și omniprezență atinge asemenea proporții, că doar un miracol ar putea-o salva de un destin provincial.

De când și-a părăsit proiectele de dominație și cuceriri, o apasă urâtul, plictisul generalizat. Flagel al națiunilor în plină defensivă, acesta le macină vitalitatea; dar în loc să-1 combată, ele preferă să-1 suporte – și se obișnuiesc cu el într-atât, că le devine indispensabil, între viață și moarte, vor găsi totdeauna suficient spațiu pentru a le evita pe amândouă, un interval în care nici să nu moară, nici să trăiască. Căzute într-o catalepsie lucidă, visând un stătu quo care să țină veșnic, cum s-ar putea opune ele tenebrelor ce le asediază, înaintării civilizațiilor opace?

Dacă vrem să știm ce a fost un popor și pentru ce nu-și merită trecutul, nu trebuie decât să studiem figurile ce l-au marcat mai mult. Ce a fost Anglia, o spun cu prisosință portretele marilor ei bărbați. Cu ce înfiorare contempli, la National Gallery, aceste chipuri virile, uneori delicate, cel mai adesea monstruoase, energia pe care-o degajă, originalitatea trăsăturilor, aroganța și forța privirii! Apoi, cugetând la reținerea, la bunul-simț, la politețea englezilor de azi, pricepem de ce nu mai știu să-1 joace pe Shakespeare, de ce îl fac atât de searbăd și lipsit de bărbăție. Sunt tot atât de departe de el pe cât vor fi fost grecii târzii de Eschil. Nimic elisabetan n-a mai rămas în ei: cu rămășițele de „caracter” încearcă să salveze aparențele, să mențină fațada. Faptul

de a lua în serios „civilizația”, de-a o asimila cu prea mult zel se plătește întotdeauna scump.

Cine contribuie la formarea unui imperiu? Aventurierii, brutele, lichelele, toți cei care nu cunosc prejudecata „ideii de om”. La ieșirea din Evul Mediu, Anglia, în preaplinu-i vital, era sălbatică și tristă: nici un scrupul de onorabilitate nu-i înfrâna dorințele de expansiune. Irradia acea melancolie a forței, atât de caracteristică personajelor shakespeariene. Să ne gândim la Hamlet, acest pirat visător: îndoielile nu-i alterează ardoarea; nimic în el din slăbiciunea unui reflexiv. Dacă își face scrupule, e numai din exces de energie, din vocația reușitei totale, din tensiunea unei voințe neistovit de bolnave. Nimeni n-a fost mai liberal, mai generos cu propriile frământări, nici mai risipitor cu ele. Anxietăți luxuriante! Cum să le mai atingă englezul de azi? De altfel, nici nu aspiră la așa ceva. Idealul lui este omul cum se cuvine: de el se și apropie, în mod primejdios. Este cam singura națiune care, într-o lume lipsită de ținută, mai stăruie să aibă „stil”. Absența vulgarității ia în Anglia proporții alarmante: a fi impersonal constituie aici un imperativ, a-i plictisi pe ceilalți – e o lege. De-atâta distincție și platitudine, englezul devine din ce în ce mai impenetrabil și descumpănește prin misterul ce i se atribuie în pofida oricărei evidențe.

Reacționând împotriva propriei sale esențe, împotriva vechilor sale apucături, subminat de prudență și modestie, el și-a creat un comportament, o regulă de viață, ce avea să-l îndepărteze de geniul său. Unde sunt demonstrațiile de obrăznicie și de trufie, provocările, aroganța lui de odinioară? Romantismul i-a prilejuit ultima tresărire de orgoliu. După aceea, spălăcit și virtuos, consimte la ruina moștenirii de cinism și insolență de care fl credeam atât de mândru. În van am căuta o urmă a barbarului care a fost cândva: decența îi sugrumă toate instinctele, în loc să-l îmboldească, să-i încurajeze nebunia, filosofii săi l-au împins în fundătura fericirii. S-a hotărât să fie fericit – și iată-l fericit! Din fericirea sa, lipsită de plinătate, de risc, de orice sugestie tragică, el a făcut acea mediocritate toropitoare în care se va complăcea pe veci. Să ne mai mire că a devenit un personaj pe care-l îndrăgește Nordul, un model, un ideal pentru vikingul degenerat? Cât timp a fost puternic, era temut și detestat; acum, ceilalți îl înțeleg; în curând vor ajunge chiar să-l iubească. Englezul nu mai e un coșmar pentru nimeni. El se ferește de exces, de delir, în care vede o rătăcire sau o necuviință. Ce contrast între fostele sale dezlănțuiri și înțelepciunea-i de azi! Numai cu prețul unor mari renunțări devine normal un popor.

„Dacă soarele și luna ar începe să se îndoiască, s-ar stinge pe dată.” (Blake) Europa se îndoiește de mult. Și dacă pe noi eclipsa ei ne tulbură, americanii și rușii o contemplă fie cu seninătate, fie jubilând.

America se ridică în fața lumii ca un neant năvalnic, ca o fatalitate fără substanță. Nimic n-o pregătea pentru hegemonie, spre care tinde totuși, nu fără unele ezitări. Contrar altor națiuni, care au trebuit să treacă printr-un șir lung de umilințe și înfrângerii, ea nu a cunoscut până acum decât sterilitatea unei șanse neîntrerupte. Dacă și pe viitor totul va continua să-i reușească, apariția ei va fi fost un accident lipsit de urmări. Cei care-i veghează destinul, cei cărora le pasă de interesele ei ar trebui să-i pregătească niște zile negre; ca să nu mai fie un monstru inconsistent, îi este necesară o încercare de anvergură. Poate că nici nu e departe de ea. După ce, până acum, a trăit în afara infernului, se pregătește și ea să-i treacă pragul. Dacă America își caută un destin, și-l va găsi doar pe ruina a tot ce a fost rațiunea ei de-a fi.

În ce privește Rusia, nu-i putem examina trecutul fără să ne încerce un fior, o groază superioară. Trecut înăbușit, mereu în așteptare și plin de spaime subterane, trecut de cârțițe iluminate. Năboiul rușilor va face națiunile să tremure; de pe acum au introdus în politică absolutul. E provocarea aruncată unei omeniri roase de îndoieli și căreia nu vor șovăi să-i dea lovitura de grație.

— Dacă noi nu mai avem suflet, ei, în schimb, au de dat și la alții. Apropiți de rădăcinile lor, de acel univers afectiv în care spiritul încă nu s-a desprins de țărână, de sânge, de carne, ei simt ceea ce gândesc; adevărurile, ca și erorile lor, sunt senzații, stimulente, acțiuni, în fapt, ei nu gândesc, ci irump. Aflați încă în stadiul în care intelectul nu diluează, nici nu dizolvă obsesiile, ei nu cunosc efectele nocive ale reflecției, nici acele margini ale conștiinței unde ea devine factor de dezrădăcinare și anemie. Pot, așadar, să pornească liniștiți. Ce au de înfruntat – mai mult decât o lume limfatică? Nimic în fața lor, nimic viu care să-i poată opri, nici un obstacol: oare nu unul din-tre-ai lor a folosit cel dintâi, în plin secol al XIX-lea, cu-vântul „cimitir” vorbind despre Occident? Vor veni în masă, cât de curând, să-i viziteze cadavrul. Urechile mai fine le percep de pe-acum cadența pașilor. Cine ar putea opune superstițiilor în marș ale rușilor măcar un simulacru de certitudine?

Începând cu secolul Luminilor, Europa nu a conținut să-și submineze idolii în numele ideii de toleranță; cel puțin cât timp a fost puternică, a crezut în această idee și s-a bătut pentru ea. Până și îndoielile ei – de fapt, convingeri deghizate – erau un semni al forței, astfel în-cât avea și dreptul să le invoce, și mijloacele de-a le impune; acum nu mai sunt decât simptome de epuizare, vagi tresăriri ale unor instincte atrofiate.

Demolarea idolilor atrage după sine năruirea prejudecăților. Or, prejudecățile – ficțiuni organice ale unei civilizații – îi asigură acesteia dăinuirea, îi conservă fizionomia. Ea trebuie să le respecte, dacă nu pe toate, măcar pe cele care-i sunt proprii și care, în trecut, aveau pentru

ea înseamnă o superstiție sau a unui ritual. Dacă le consideră simple convenții, se va desprinde tot mai mult de ele, fără a putea însă, prin mijloace proprii, să pună altele în loc. A consacrat Europa un cult capriciului, libertății, individului? E conformism de bună calitate, încetează să-1 mai practice?

— Capriciul, libertatea, individul devin literă moartă.

E necesar un minimum de inconștiență, dacă vrem să ne menținem în istorie. Să acționezi e una; să știi că acționezi – e altceva. Când clarviziunea consacră fapta și o infiltrează, fapta se destramă și împreună cu ea prejudecata, a cărei funcție constă tocmai în a-i subordona, în a-i aservi faptei conștiința. Cel ce-și demască ficțiunile renunță la mobilurile sale și, parcă, la sine însuși. Drept urmare, va accepta altele, care Q neagă, pentru că~i sunt străine. Nici o ființă preocupată de echilibrul ei n-ar trebui să depășească un anumit grad de luciditate și analiză. Lucru cu atât mai valabil pentru o civilizație. – care începe să se clatine de îndată ce-și denunță – oricât de timid – erorile ce i-au permis dezvoltarea și strălucirea, de îndată ce pune în discuție adevărurile sale!

Nimeni nu abuzează fără riscuri de facultatea de a se îndoii. Când, din problemele și întrebările sale, scepticul nu mai extrage nici un principiu activ, nu numai că-și simte sfârșitul aproape, ci chiar și-1 caută, aleargă spre el: să-i risipească alții îndoielile, să-1 ajute alții să moară! Neștiind ce să mai facă nici cu neliniștile și nici cu libertatea lui, el tînjește după călău, îl dorește, îl cheamă. Cei care n-au găsit răspuns la nici o întrebare suportă mai ușor tirania decât cei care au răspuns la toate. Așa se face că, în fața morții, diletanții nu-și dau atîta importanță ca fanaticii, în vremea Revoluției, destui dintre foștii stăpâni au înfruntat eșafodul cu surâsul pe buze; când le-a venit rîhdu, iacobinii i-au urcat treptele neliniștiți și sumbri: mureau în numele unui adevăr, al unei prejudecăți. Astăzi, oriunde am privi înjur, nu mai vedem decât simulacre de adevăr, simulacre de prejudecăți; cei lipsiți până și de acestea par mai senini, însă surâsul lor e mașinal: un biet, un ultim reflex de eleganță.

Nici rușii, nici americanii nu erau destul de copti, nici suficient de pervertiți intelectualicește, ca să „salveze” Europa ori ca să-i reabiliteze decadența. Germanii, mult mai corupți, i-ar fi putut asigura o aparență de durată, o brumă de viitor. Dar, imperialiști în numele unui vis mărginit și al unei ideologii ostile tuturor valorilor născute din Renaștere, ei aveau să-și împlinească misiunea pe dos, iar eșecul lor avea să fie total și definitiv. Chemați să țină cârma continentului, să-i dea o aparență de avânt măcar pentru câteva generații (secolul al XX-lea ar fi trebuit să fie german, în sensul în care veacul al XVIII-lea a fost francez), au făcut-o cu atîta stîngăcie, încât i-au grăbit prăbușirea. După ce că au răvășit Europa, că au lăsat-o vîrășită, în plus germanii au oferit-o în dar Rusiei și Americii, căci pentru cine, dacă nu pentru

ele, au știut așa de bine să se războiască și să se ducă de râpă? Astfel, eroi în folosul altora, autori ai unui haos tragic, ei și-au ratat misiunea, adevăratul rol. După ce au gândit și elaborat temele lumii moderne, după ce i-au produs pe Hegel și Marx, ar fi fost de datoria lor să se pună în serviciul unei idei universale, și nu al unei viziuni tribale. Și totuși, chiar și această viziune, oricât de grotescă a fost, sta mărturie în favoarea lor: n-a fost ea oare dovada că numai ei, în Occident, mai păstrau rămășițe de prospețime și barbarie, că mai erau în stare de un vis grandios și de o nebunie viguroasă? Acum însă știm că nu mai au dorința și nici puterea de a începe noi aventuri, că orgoliul lor, pierzându-și seva, se ofilește ca și ei, că, seduși la râhdul de farmecul renunțării, își vor aduce modesta contribuție la falimentul general.

Așa cum îl știm, Occidentul are zile numărate: își pregătește sfârșitul, nu fără a cunoaște o perioadă de surprize. Să ne gândim ce a fost el în răstimpul dintre al cincilea și al zecelea veac. O criză mult mai gravă îl așteaptă; un alt stil se va contura, popoare noi se vor naște. Deocamdată, să fim pregătiți pentru haos. Cei mai mulți s-au și împăcat cu perspectiva aceasta. Invocând Istoria cu gândul de a se stinge în. Ea, abdicând în numele viitorului, ei visează – dintr-o nevoie de a spera împotriva lor înșșișă fie umiliți, călcați în picioare, „salvați”. Un sentiment asemănător împinsese Antichitatea la acea sinucidere care a fost făgăduința creștină.

Intelectualul obosit sintetizează anomaliiile și viciile unei lumi în derivă. El nu acționează: îndură. Dacă-se apropie de ideea de toleranță, nu găsește în ea excitantul de care are nevoie, îl găsește însă în teroare, ca și-n doctrinele ce-o au drept corolar. Dacă îi cade victimă chiar el, nu se va plânge. Îl fascinează doar forța ce-l strivește. A vrea să fii liber înseamnă a vrea să fii tu însuși; ci el a obosit să fie el, să cutreiere printre incertitudini, să rătăcească printre adevăruri. „Puneți-mă în lanțurile Iluziei”, suspină el, spunând adio peregrinărilor Cunoașterii. Așa că se aruncă, umil, în orice mitologie ce-i garantează protecția și tihna jugului. Refuzând onoarea de a-și asuma propriile spaime, se va angaja în acțiuni unde speră să afle senzații pe care în el însuși nu le-ar putea găsi; astfel, excesele oboselii sale vor întări tiraniile. Biserici, ideologii, poliții – căutați-le originea în groaza pe care el o nutrește față de propria-i luciditate, mai curând decât în stupiditatea maselor. Acest avorton se transformă, în numele unei utopii de două parale, în gropar al intelectului și, convins că face un lucru foarte necesar, prostituează acel „îndobitociți-vă”, deviză tragică a unui singuratic*.

Iconoclast redus la tăcere, lecuit de paradox și provocare, pornit în căutarea anonimatului și rutinei, pe jumătate îngenunchat, copt pentru poncif, el renunță la unicitatea sa și își reface legăturile cu gloata. Nu mai are nimic de răsturnat, poate doar pe el însuși – ultimul idol nedărâmat. Propriul său moloz îl atrage. Contemplându-și-1,

cioplește chipul noilor zei ori îi reasează pe soclu – sub nume noi – pe cei vechi. Nemaiputându-și permite demnitatea de a fi exigent, tot mai puțin dispus să cântă-rească adevărurile, se mulțumește cu cel ce i se oferă. Subprodus al propriului eu, el merge – demolator ramolit – să se smerească în fața altarelor sau a ceea ce le ține loc. În templu sau la miting, locul lui e acolo unde se cântă în cor, unde i se acoperă vocea, unde nu și-o mai aude nici el. Parodie de credință? Puțin îi pasă, de vreme ce nu vrea decât să se lepede de sine. Filosofia lui a eșuat în refren, orgoliul i-a apus în osanale!

Să fim totuși drepți: în situația la care s-a ajuns, ce altceva îi rămânea de făcut? Farmecul și. Originalitatea Europei erau de găsit în ascutimea spiritului critic, în scepticismul ei militant, agresiv; acest scepticism și-a trăit traiul. Așa încât intelectualul, frustrat de îndoielile sale, caută compensațiile dogmei. Ajuns la limitele

* E vorba de pascalianul abetissez-vous. (N. T.) analizei, consternat de neantul descoperit acolo, face cale întoarsă și încearcă să se agate de prima certitudine înțfl-nită; dar nu e destul de naiv ca să adere la ea cu trup și suflet: din clipa aceea, fanatic fără convingeri, el nu mai este decât un ideolog', un gânditor hibrid, din cei ce apar în toate perioadele de tranziție. Marcat de două stiluri diferite, el este tributar, prin tipul de inteligență, celui care dispăre, iar prin ideile pe care le susține – celui care se conturează. Ca să-1 înțelegem mai bine, să ne închipuim un Sfânt Augustin convertit doar pe jumătate, nehotărât și pieziș, și care de la creștinism ar fi luat doar ura pentru lumea antică. Epoca noastră nu-i oare simetrică aceleia în care s-a născut Cetatea lui Dumnezeu? Cu greu putem să ne imaginăm o, carte mai actuală. Acum ca și atunci, spiritele au nevoie de un adevăr simplu, de un răspuns valabil pentru toate întrebările, de o evanghelie, de un mormânt.

Epocile de rafinament ascund în ele un principiu de pieire: nimic mai fragil decât subtilitatea. Abuzul de subtilitate duce la dogme, deznodământ al jocurilor dialectice, îngenunchere a unui spirit pe care instinctul nu-1 mai ajută, împotmolită în scrupulele ei, filosofia veche deschisese cale, fără să vrea, simplismului gloatei; sectele religioase mișunau peste tot; culteleluară locul școlilor. O înfrângere asemănătoare ne amenință: au și început să bântuie ideologiile, mitologii degradate, care ne vor supune și anula. Nu ne vom mai putea permite mult timp fastul contradicțiilor. Mulți se pregătesc să venereze orice idol și să slujească oricărei dogme, cu condiția ca și unul, și cealaltă să le fie impuse, iar ei să fie scutiți de efortul de a-și alege rușinea sau dezastrul.

Oricare va fi lumea de mâine, occidentalii vor juca în ea rolul avut de graeculi în Imperiul roman. Căutați și disprețuiți de noul cuceritor, nu vor dispune, pentru a-l impresiona, decât de jongleriile inteligenței sau de fardul trecutului lor. De pe acum, ei se disting în

arta de a-și supraviețui. Peste tot – simptome de sleire: Germania și-a arătat în muzică. Geniul; dar cum să credem că-și va menține strălucirea? Ea și-a epuizat resursele de profunzime, așa cum Franța și le-a consumat pe cele de eleganță, lată-le pe amândouă – și cu ele întreg colțul acesta de lume – ajunse la faliment, cel mai prestigios de la Antichitate încoace. Va veni apoi lichidarea: perspectivă demnă de interes, răgaz a cărui durată nu se lasă ghicită, perioadă lipsită de. Griji cfrid toți ca unul, în fața izbăvirii sosite, în sfârșit, vor jubila că au lăsat m urmă chinul speranței și-al așteptării.

Printre îndoielile și lașitățile sale, Europa își păstrează totuși o convingere, una singură, de care nu s-ar despărți pentru nimic în lume: credința că o așteaptă un viitor de victimă, de sacrificată. Fermă și neclintită măcar de data asta, ea se crede, vrea să fie și este pierdută. De altfel, nu a fost de-atâta vreme învățată că rase tinere vor veni s-o supună și s-o umilească? încă pe când părea în plin avânt, în secolul al XVIII-lea, abatele Galiani îi diagnostica și-i anunța declinul. Rousseau, pe de altă parte, profetiza și el: „Tătarii vor fi stăpânii noștri. Această evoluție îmi pare inevitabilă.” Adevărat vorbea, în ce privește veacul următor, se știe ce spunea Napoleon despre cazaci, cunoaștem neliniștile profetice ale lui Tocqueville, Michelet sau Renan. Aceste presentimente au căpătat substanță, aceste intuiții au fost asimilate de gândirea străzii. Nimeni nu abdică de la o zi la alta: sunt necesare pentru asta o atmosferă defetistă întreținută cu grijă, un mit al Mrângerii. Atmosfera este creată, mitul la fel. Și așa cum pre-columbienii, pregătiți și resemnați să îndure invazia, aveau să se supună cuceritorilor veniți de departe, la fel occidentalii, prea știutori, prea pătrunși de robia lor viitoare, nu vor face desigur nimic ca s-o preîntâmpine. Le vor lipsi de altfel și mijloacele, și dorința, și curajul. Cruciații, deveniți grădinari, s-au topit în această posteritate domestică ce nu mai păstrează nici urmă de nomadism. Dar istoria e dor de spațiu și oroare de cămin, vis vagabond și chemare de a muri pe meleaguri îndepărtate., istoria e tocmai ceea ce nu mai vedem în jurul nostru.

Există o sașietate care incită la descoperirea, la născocirea de mituri, minciuni generatoare de acțiune: este pasiune neîmplinită, entuziasm morbid ce devine vitalitate de îndată ce-și găsește un obiect; există însă și o alta, care, disociind spiritul de forțele sale și viața de mobilu-rile ei, sărăcește și usucă. Ipostază caricaturală a plictisului, sașietatea aceasta destramă miturile ori le deturnează de la rostul lor. Într-un cuvânt, o boală. Cine vrea să-i cunoască simptomele și gravitatea ar greși căutându-le prea departe: e de ajuns să observe, să descopere în ce măsură Vestul e atins de ea.

Dacă forța este molipsitoare, slăbiciunea e tot pe atft: își are și ea farmecul ei; nu-i rezistăm prea ușor. Când cei slabi sunt legiune, ei te fascinează, te copleșesc: cum să te lupți cu un continent de abulici?

Boala voinței fiind pe deasupra și plăcută, i te supui de bunăvoie. Nimic mai agreabil decât să te târăști în urma evenimentelor; și nimic mai înțelept, însă fără o doză puternică de nebunie, nici o inițiativă nu e posibilă, nici o acțiune, nici un gest. Rațiunea e rugina vitalității noastre. Cel care ne împinge la aventură este nebunul din noi; dacă ne părăsește, suntem pierduți: totul depinde de el până și viața noastră vegetativă; el ne îndeamnă să respirăm, ne silește s-o facem, și tot el ne forțează sângele să curgă prin vine. Dacă pleacă, rămânem ai nimănui! Nu poți să fii, în același timp, și normal și viu. Dacă mă mențin în poziție verticală și mă pregătesc să umplu clipa următoare, dacă, într-un cuvânt, concep viitorul, de vină este o norocoasă dereglare a spiritului meu. Supraviețuiesc și acționez în măsura în care o iau razna ori îmi realizez himerele. De cum îmi vine mintea la cap, totul mă inhibă: alunec spre absență, înspre izvoare ce nu mai vor să curgă, înspre prostrația pe care viața va fi cunoscut-o înainte de a concepe mișcarea, pătrund – împins de lașitate – în esența lucrurilor, constrâns la o profunzime cu care n-am ce face, căci ea mă rupe de devenire. Un individ, la fel ca un popor ori ca un continent, se stinge atunci când și proiectele, și faptele necugetate îl dezgustă, atunci când, în loc să riște și să se năpustească spre ființă, se ascunde în ea, se reduce la ea: metafizică a regresiei, a datului îndărăt, retragere înspre primordial! În cumplita ei cumpănă, Europa fuge de sine, de amintirea insolențelor și bravadelor sale, până și de acea pasiune a inevitabilului, ultimă onoare a în-frângerii. Refractară la orice formă de exces, la orice formă de viață, ea deliberază și va delibera mereu, chiar și după ce va înceta să existe: nu dă de pe acum impresia jinii sobor de fantome?

Îmi aduc aminte de un amărât care, neputându-se dezlipi de pat la o oră târzie a dimineții, se tot îndemna pe un ton imperativ: „Să vrei! Să vrei, îți zic!” Comedia se repeta în fiecare zi: își impunea o sarcină peste puterile lui. Acționând împotriva fantomei care era, el măcar disprețuia deliciile letargiei sale. Nu putem afirma același lucru despre Europa: descoperind, la capătul eforturilor ei, imperiul non-voinței, ea jubilează, căci știe acum că ruina-i ascunde o sursă de voluptate de care înțelege să profite. Renunțarea o farmecă și-o împlinește. Se scurge timpul, iremediabil? Nu-i un motiv de alarmă; să-și bată capul alții cu asta; e treaba lor: ei nici nu bănuiesc ce ușurare e să te lași ta voia unui prezent care nu duce nicăieri.

A trăi aici înseamnă moarte; altundeva – sinucide încotro să te duci? Singura parte a planetei în care exista părea să aibă un rost este cuprinsă de cangrei. Aceste popoare supercivilizate sunt furnizorii noștri de disperare, în adevăr, ca să ne pierdem orice speranță, suficient să le privim, să le observăm intrigile și să rădămoștem poftelor moleșite, aproape stinse. După ce atâta timp și-trădat obârșia neglijând

sălbaticul și hoarda – punctul de plecare – se văd acum silite să constate că nici strop de sânge hun nu le mai curge prin vine.

Spunând despre Roma că nu-și mai putea suporta ciile, dar nici leacurile c'e-ar fi putut-o vindeca, istoric antic își definea epoca, dar, și mai mult, o anticipa pe noastră. Mare era, desigur, oboseala Imperiului, d neînfrântă și inventivă, ea încă mai știa, pentru a ama să cultive cinismul, fastul și cruzimea; pe când aceea care asistăm nu pose'dă, în riguroasa ei mediocritate, mic din magia ce întreține iluzia. Prea evidentă, pi neîndoioasă, ea evocă o boală al cărei implacabil autism îl liniștește, în mod paradoxal, și pe bolnav, și medic: agonie cu forme în regulă, exactă ca un contra agonie după tipic, fără capricii, fără sfâșieri, pe masu popoarelor care, neajungându-le că au respins prejuc cățile ce stimulează viața, se leapădă și de aceea care este justificare și temei: prejudecata devenirii.

Intrare colectivă în „vacuitate! Și totuși, să nu amăgim: acest vid moral și intelectual, diferit în toate p vințele de cel pe care budismul îl numește „lăcaș adevărului”, nu e nici împlinire, nici izbăvire, nici pozitivitate exprimată în termeni negativi – și cu atât mai pui efort meditativ, voință de renunțare și de simplitate, c cerire a mântuirii – ci surpare lipsită de noblețe și pași ne. Fruct al unei metafizici anemiate, el n-ar putea să răsplata unei căutări, nici încununarea unei nelini^ Orientul înaintează spre vidul lui, înflorește și triumfă el, în vreme ce noi ne împotmolim în al nostru și ne pierdem în el ultimele resurse. Neîndoielnic, totul se degradează și se corupe în conștiințele noastre: în ele, până și vidul este impur.

Atâtea cuceriri, patrimoni, idei – unde vor prinde noi ădăcini? în Rusia? în America de Nord? Și una, și cealaltă au tras deja concluziile din dezastrul Europei. America Latină? Africa de Sud? Australia? Se pare că una din acestea va prelua făclia.

— Făclie derizorie.

Viitorul aparține periferiei globului.

Dacă, în ordinea spiritului, am vrea să cântărim reușitele Europei de la Renaștere și până-n zilele noastre, izbânzile filosofiei nu ne-ar reține atenția, filosofia occidentală nefiind cu nimic superioară celei grecești, hinduse ori chineze, în cel mai bun caz, ajunge la nivelul lor în câteva puncte. Cum nu reprezintă decât o varietate a efortului filosofic în general, am putea, la nevoie, să ne lipsim de ea, preferându-i meditațiile unui Sankara, Lao-tse sau Platon. Lucrurile stau altfel în ce privește muzica, această mare răscumpărare a lumii moderne, fenomen fără echivalent în nici o altă tradiție: unde mai poți întâlni un Monteverdi, un Bach sau un Mozart? Prin muzică, Occidentul își dezvăluie chipul și atinge profunzimea. Dacă nu a creat o înțelepciune, nici o metafizică numai a lui, și nici măcar o poezie absolut singulară, în schimb în creația muzicală și-a proiectat întreaga originalitate, rafinamentul, misterul și capacitatea de inefabil. A iubit rațiunea până

la perversitate; adevăratul său geniu a fost, cu toate acestea, afectiv. Boala care-i face cinste cel mai mult? Hipertrofia sufletului.

Fără muzică, Occidentul n-ar fi produs decît un stil de civilizație oarecare, previzibil. Când își va face socoteala finală, doar muzica va sta mărturie că nu s-a irosit în zadar, că într-adevăr are ceva de pierdut.

Omului i se întîmplă uneori să scape de persecuția dorinței, de tirania instinctului de conservare. Sedus de perspectiva decăderii, își subminează voința, își cultivă apatia, se ridică împotriva-și, își cheamă-n ajutor geniuul cel rău. Mereu agitat, prins în mii de activități ce-i dăunează, descoperă un dinamism al cărui farmec nu-l bănuise, dinamismul dezagregării. E mândru de descoperirea sa: va putea, în sfârșit, să renască, cu prețul propriei sale mistuiri.

În indivizi, ca și în colectivități, sălășluiește în natura lor cea mai intimă o energie distructivă ce le permite să se năruie cu o anume vituozitate: exaltare acidă, euforie a anihilării! Abandonându-i-se, ei speră desigur să se vindece de boala numită conștiință, în adevăr, orice stare conștientă ne istovește, ne stoarce de vlagă, tinde să ne macine încetul cu încetul; cu cât puterea ei asupra noastră crește, cu atît ne-ar plăcea să revenim la noaptea de dinaintea veghilor noastre, să ne cufundăm în toropeala anterioară intrigilor, agresiunii Eului. Aspirație a spiritelor istovite, care explică de ce în anumite epoci individul, sătul să se tot poticnească de sine, să-și tot măsoare deosebirea față de ceilalți, se întoarce către acele timpuri în care, una cu lumea fiind, încă nu se rupsesse de ființe și nici nu degenerase în om. Nesaț și groază a conștiinței, Istoria exprimă simultan năzuința unui animal infirm de a-și împlini ursita '- și spaima că va reuși. Spaimă îndreptățită: ce năpastă-l așteaptă la capătul aventurii sale! Nu trăim oare unul din acele momente când, într-un spațiu dat, ni se oferă spectacolul ultimei sale metamorfoze?

Cuid trec în revistă meritele Europei, ea mă înduioșează și-mi fac reproșuri că o vorbesc de rău; când, dimpotrivă, îi număr slăbiciunile, mă apucă furia. Aș vrea atunci să se aleagă praful de ea, să i se stingă până și amintirea. Alteori, când mă gândesc deopotrivă la gloria și la umilințele ei, nu știu prea bine de care parte să înclin: o iubesc cu părere de rău, o iubesc cu cruzime și nu-i pot ierta că mi-a impus sentimente între care nu mi-e îngăduit să aleg. Măcar de-aș putea privi cu nepăsare gingășia, noblețea rănilor ei! În joacă, am tânjit să mă nărui împreună cu ea, și jocul m-a prins. Grația ei de odinioară, din care mai păstrează urme, mi s-a părut a merita orice efort ca să mi-o însușesc, s-o re trăiesc, să-i duc mai departe secretul. Osteneală deșartă!

— Un om al cavernelor gătit în dantele.

Spiritul este vampir. Dacă atacă o civilizație, o lasă buimacă, lividă, fără suflu, fără echivalentul spiritual al sîngelui, o golește de

substanță, ca și de pornirea ce-o împingea la fapte și la scandaluri de anvergură. Intrată în-tr-un proces de degradare de la care nimic n-o abate, ea ne oferă imaginea primejdiilor, grimasa viitorului ce ne așteaptă: ea este vidul nostru, ea este noi; în ea ne regăsim lacunele și viciile, voința șovăielnică, instinctele pulverizate. Teama pe care ne-o inspiră e teamă de noi înșine! Iar dacă, întocmai ca ea, zăcem buimaci și vlăguiți, fără suflu, e pentru că și noi am cunoscut și îndurat vampirismul spiritului.

Ca să simt fiorul ireparabilului – chiar dacă nu l-aș mai fi încercat niciodată – o privire asupra Europei mi-ar fi de ajuns. Ferindu-mă de nedefinit, ea îmi justifică, îmi stărnește și încurajează spaimele, îndeplinind pentru mine funcția rezervată cadavrului. În meditația monahală.

Pe patul de moarte, Filip al II-lea, chemându-și fiul, îi spuse: „Iată unde sfârșește totul, chiar și monarhia.” La căjiătâiul acestei Europe, o voce mă avertizează: „Iată unde sfârșește totul, chiar și civilizația.”

La ce bun să polemizăm cu neantul? E timpul să ne revenim, să învingem fascinația dezastrului. Nu-i totul pierdut: mai sunt barbarii. De unde își vor face apariția? Nu are nici o importanță. Pentru moment, e bine să știm că nu vor întârzia să apară, că, pregătindu-se să ne celebreze prăbușirea, se și gândesc prin ce mijloace să ne pună iar pe picioare, să pună capăt subtilităților și vorbăriei noastre. Umilindu-ne, strivindu-ne sub tălpi, ne vor ceda destulă energie ca să ne ajute să murim, ori să renaștem. Să vină dar, să ne biciuie sângele, să ne învioreze umbrele, să ne redea vigoarea ce ne-a părăsit. Ofiliți și livizi, noi nu putem nimic împotriva fatalității: muribunzii nu fac alianțe și nici nu se revoltă. Se va mai deștepta, se va mânia Europa? Cine s-o creadă? Destinul ei, până și răz-vrătirile-i se hotărăsc în altă parte. Sătulă să tot dăinuie, să-și țină singură de urât, Europa e un vid către care stepele vor porni în curând. – un alt vid, unul nou.

Mică teorie a destinului.

Anumite popoare, precum cel rus și cel spaniol, sunt atft de obsedate de ele însele, încâl își fac din sine unica problemă: evoluția lor, cu totul ieșită din comun, le silește să reflecteze la șirul de anomalii ce le-a marcat istoria, la miracolul ori la nimicnicia soartei lor.

Începuturile literare ale Rusiei au fost, în secolul trecut, un soi de apogeu, de izbândă fulgerătoare ce nu putea să nu sfârșească prin a o tulbura: era firesc ca Rusia să fie pentru ea însăși o surpriză, cum firesc era să-și exagereze importanța. Personajele lui Dostoievski o pun pe picior de egalitate cu Dumnezeu, pentru că-și pun același gen de întrebări și-n fața ei, și a divinității: să creadă în Rusia, ori s-o tăgăduiască? Există ea cu adevărat ori nu-i decât o amăgire? Să te întrebi în felul acesta înseamnă să pui în termeni teologici o problemă locală. Dar tocmai asta face Dostoievski: pentru el, Rusia, departe de a fi o problemă locală, e una universală, întocmai ca existența lui

Dumnezeu. Un asemenea demers, abuziv și bizar, nu era posibil decât într-o țară a cărei evoluție anormală avea de ce să fascineze ori să descumpănească. E greu să-ți închipui un englez întrebându-se dacă Anglia are vreun sens sau nu, ori atribuindu-i, cu pasiune retorică, o misiune: el știe că-i englez și asta-i ajunge. Evoluția țării sale nu implică întrebări esențiale.

La ruși, mesianismul provine dintr-o nesiguranță interioară sporită de orgoliu, dintr-o voință de a-și afirma defectele, de a le impune altora, de a-și deșerta asupra celorlalți un preaplin dubios. Năzuința de a „mântui” lumea este fenomenul morbid al tinereții unui popor.

Spania se pleacă asupra-și din motive opuse. Și ea a cunoscut începuturi glorioase, numai că ele sunt acum departe. Venită prea devreme, ea a tulburat lumea, pentru ca mai apoi să-și piardă strălucirea; revelația acestui declin am avut-o într-o zi la Valladolid, în Casa Cervantes. O bătrână, cu, un aer comun, contempla portretul lui Filip al III-lea: „Un nebun”, am zis eu. Bătrână s-a întors spre mine: „Cu el a început decadența noastră!” Eram în miezul problemei. „Decadența noastră!” Așadar, mă gân-deam, decadența este în Spania un concept curent, național, un clișeu, o deviză oficială. Națiunea care, în secolul al XVI-lea, oferea lumii spectacolul splendorii și nebuniei sale – iat-o ajunsă să-și legifereze apatia. Dacă ar fi dispus de timp, cu siguranță că ultimii romani ar fi făcut la fel; nu le-a fost însă dat să-și rumege sfârșitul: barbarii se găseau deja în coasta lor. Mai dăruți de soartă, spaniolii au avut răgazul (trei secole!) să mediteze la nenorocirile lor și să se pătrundă de ele. Palavragii din disperare, improvizatori de iluzii, ei trăiesc într-un soi de asprime melodioasă, de ușurătate tragică, ce-i salvează de vulgaritate, de fericire și de reușită. Dacă într-o zi și-ar schimba vechile manii cu altele, moderne, tot. Ar rămâne marcați de-o îndelungă absență. Incapabili să se adapteze la ritmul „civilizației”, habotnici sau anarhiști, ei. N-ar putea să renunțe la inactualitatea lor. Cum să ajungă din urmă celelalte națiuni, cum să fie la zi cu noutățile, când și-au secătuit partea cea mai bună a ființei rumegând problema morții, cufundându-se-n ea, făcând din ea o experiență viscerală? Coborând mereu către esențial, excesul de profunzime i-a pierdut. Nu i-ar preocupa într-atât ideea de decadență, dacă ea n-ar traduce în termeni de istorie marea lor slăbiciune pentru neant, obsesia pentru schelet. Nimic de mirare că pentru fiecare spaniol Spania este problema lui personală. Citindu-i pe Ganivet, pe Unamuno sau. Ortega, îți dai seama că Spania este un paradox ce-i privește direct și pe care nu izbutesc să-l reducă la o formulă rațională. Ei revin mereu la acest paradox, fascinați de insolubilul pe care-l reprezintă. Ne-putând să-l rezolve prin analiză, meditează asupra lui Don Quijote, la care paradoxul este și mai insolubil, fiind un simbol. Nu ni-i putem imagina pe un ValeYy sau un Proust meditănd la

Franța pentru a se descoperi pe ei înșiși: țară împlinită, fără sfâșieri majore care să provoace neliniști, țară netragică, ea nu este un caz: cunoscând reușita, împlinindu-și destinul, cum ar putea fi ea „interesantă”?

Este meritul Spaniei de a propune un tip de dezvoltare insolită, un destin genial și neîncheiat. (Ai zice – un Rimbaud incarnat într-o colectivitate.) Gândiți-vă la frenezia cu care s-a lansat în goana după aur, la prăbușirea ei în anonimat, gândiți-vă apoi la conchistadori, la banditismul și cucernicia lor, la felul cum s-au însoțit, la ei, Evanghelia cu asasinatul, crucifixul cu pumnalul, în momentele sale de glorie, catolicismul a fost sângeros, așa cum bine îi sade oricărei religii cu adevărat inspirate.

Conquista și Inchiziția – fenomene paralele, născute din grandioasele vicii ale Spaniei. Atâta vreme cât a. Fost puternică, a excelat în masacre, punându-și în ele nu doar preocuparea pentru fast, dar și sensibilitatea cea mai adâncă. Numai popoarele crude au fericirea să se apropie de înseși izvoarele vieții, de freacă, de taințele ei ce înfierbântă: viața nu-și dezvăluie esența decât unor ochi injectați de sânge. Cum să crezi în filosofii, când știi ce apoase priviri se oglindesc în ele? Obiectul raționamentului și al speculației este semnul unei vitalități subțiate și aj unei degradări a afectivității. Gândesc cu metodă aceia doar, care, favorizați de carențele lor, reușesc să uite de sine, să nu mai facă corp comun cu ideile pe care le susțin: filosofia e apanajul indivizilor și al popoarelor superficiale din punct de vedere biologic.

Este aproape imposibil să vorbești cu un spaniol despre altceva decât țara lui, univers închis, subiect al lirismului și meditațiilor sale, provincie absolută, ruptă de lume. Râd pe rând exaltat și deprimat, el își privește patria cu ochi fascinați și posaci; sfâșierea e forma lui de rigoare. Dacă acceptă că are vreun viitor, e fără să creadă cu adevărat în el. Găselnița lui: amăgirea sumbră, mândria de a nu spera; geniul lui: geniul regretului.

Oricare i-ar fi orientarea politică, spaniolul sau rusul ce-și pune întrebări despre țara sa nu crede că ar exista și alte întrebări importante, înțelegem motivul pentru care nici Rusia, nici Spania n-au dat un filosof de anvergură: pentru că filosoful trebuie să abordeze ideile ca spectator; înainte de a le asimila, de-a și le însuși, el trebuie să le privească din afară, să se disocieze de ele, să le evalueze și, la nevoie, să se joace cu ele; apoi, o dată cu maturitatea, făurește un sistem cu care nu se confundă niciodată pe de-a-ntregul. Tocmai această detașare față de propria filosofie o admirăm la greci. Lucru valabil la toți cei preocupați de problema cunoașterii și care-și fac din ea obiectul principal al meditației. Nici rușii, însă, și nici spaniolii nu se prea sinchisesc de ea. Inapți pentru contemplația intelectuală, ei întrețin raporturi destul de bizare cu Ideea. Dacă e să se lupte cu ea,

vor fi totdeauna înfrinți; ideea pune gheara pe ei, îi înrobește, îi oprimă; martiri de bună voie, nu vor decât să sufere pentru ea. Cu rușii și cu spaniolii sântem departe de domeniul în care spiritul se joacă și cu sine, și cu lucrurile, departe de orice perplexitate metodică.

Evoluția anormală a Rusiei și Spaniei le-a făcut așadar să mediteze asupra propriului lor destin. Dar ele vor rămâne două mari națiuni, în ciuda lacunelor sau accidentelor de creștere. Problema națională e însă mult mai tragică la popoarele mici. Nici izbucnire subită, nici decădere lentă la ele. Lipsite de sprijin în viitor, ca și în trecut, ele se analizează insistent. Rezultatul: o lungă meditație sterilă. Evoluția nu le-ar putea fi anormală, pentru că nu evoluează. Ce le mai rămâne? Resemnarea-cu propria-le condiție, de vreme ce, în afara lor, curge întreaga Istorie, din care tocmai ele sunt excluse.

Naționalismul lor, ce pare o farsă, e mai curând o. Mască în spatele căreia încearcă să-și ascundă drama, să-și uite, într-o furie a revendicărilor, neputința de a-și face loc în evenimente: minciuni chinuitoare, reacție iritată în fața disprețului pe care se tem că îl merită, mod de a-și ascunde tainica obsesie de sine. În termeni mai simpli: un popor care își este sieși un chin e un popor bolnav. Însă în timp ce Spania suferă pentru a fi ieșit din Istorie, iar Rusia pentru că vrea cu orice preț să se statornicească într-însa, popoarele mici se frământă tocmai pentru că n-au motiv nici să dispere, nici să fie nerăbdătoare. Suferind de un rău original, nici decepția, nici visul nu le pot lecu. Așa încât altă soluție n-au, decât să fie obsedate de ele însele. Obsesie ce nu-i lipsită de frumusețe, pentru că ea nu duce nicăieri și nu interesează pe nimeni.

Sunt țări care se bucură de un fel de binecuvântare, de har: totul le reușește, chiar și nenorocirile, chiar și dezastrele; sunt altele, în schimb, ce nu pot niciodată izbândi și ale căror triumfuri sunt tot attea eșecuri. Când vor să se afirme și fac un salt înainte, o fatalitate exterioară vine să le sfărâme orice elan și să le readucă în punctul de plecare. Orice șansă le e refuzată, chiar și aceea a ridicolului.

A fi francez este o evidență: nu suferi și nici nu te bucuri pentru asta; dispui de o certitudine care justifică mai vechea întrebare: „Cum e cu putință să fii persan?”

Paradoxul de a fi persan (român, în cazul nostru) este un chin pe care trebuie să ții să-1 fructifici, un cusur de care trebuie să profiți. Mărturisesc că am privit cândva ca pe-o rușine apartenența la un popor oarecare, la o colectivitate de învinși, cu origini asupra cărora nici o iluzie nu-mi era permisă. Credeam, și poate nu mă înșelam, că ne iviserăm din drojdia barbarilor, din deșeurile marilor invazii, din acele hoarde care, incapabile să-și comLne drumul spre vest, au eșuat de-a lungul Carpaților și Dunării, ca să se pripășească acolo și să somnoleze, gloată de dezertori la fruntariile Imperiului, scursură boită cu o brumă de latinătate. La așa trecut, așa prezent. Și așa viitor. Ce încercare

pentru juna mea semeție! „Cum e cu puțință să fii român?” era o întrebare la care nu puteam răspunde decât umilindu-mă-n fiecă clipă. Detestându-i pe ^-ai mei, detestându-mi țara, cu țărani ei atemporali, îmbătați de toropeala lor și parcă plesnind de buimăce: ală, roșeam pentru această ascendență, îi renegam, refulam veșnicia lor de mână a doua, le respingeam certitudinile de larve pietrificate, reveria geologică. Degeaba căxittam pe chipurile lor zvâcnirea sau măcar maimuțarea rewol-tei: maimuța, vai! agoniza în ei. De fapt, nu țineam ei oare de regnul mineral? Neștiind cum să-i mai îmboldeesc, cum să-i însuflețesc, am ajuns să visez la o extermin; are. Numai că pietrele nu pot fi masacrate. Spectacolul pe care mi-1. Ofereau toi justifica și descumpănea, îmi hrănea și îmi reprima isteria. Și nu încetam să blestem întâmplarea ce făcuse să mă nasc printre ei.

O mare idee îi stăpânea: ideea destinului; eu o respin-geam din toate puterile, vedeam în ea doar viclesnia lașului, o scuză pentru toate renunțările, o expresie a bu-nului-simț și a funebrei sale filosofii. Ce reazem să-rnni fi găsit? Țara mea, a cărei existență vedeam limpede că n-are nici o noimă, îmi apărea ca un rezumat al neantului sau ca o materializare a imposibilului, ca un soi de Spanie fără secol de aur, fără cuceriri și fără nebunie, fără un Don Quijote al amărăciunilor noastre. Să-i aparții – ce lecție de umilință și sarcasm, ce urgie, ce lepră!

Marea idee ce domnea acolo – eram prea insolent, prea plin de mine însumi pentru a-i intui originea, profunzimea, sau experiențele, sistemul de dezastre pe care le presupunea. Aveam s-o pricep doar mult mai târziu. Cum mi s-a strecurat în minte, n-aș putea spune. Cert este că atunci când am ajuns s-o simt cu luciditate, m-am împăcat cu țara mea, care pe dată a încetat să mă mai obsedeze.

Pentru a nu fi nevoite să acționeze, popoarele împilate se lasă-n voia „soartei”, mântuire negativă și totodată mijloc de a interpreta evenimentele: filosofie a istoriei de uz cotidian, viziune deterministă cu temei afectiv, metafizică de circumstanță.

Germanii sunt și ei sensibili la destin, fără să vadă totuși în el un principiu intervenind din afară, ci o putere care, emanată din propria lor voință, sfârșește prin a le scăpa și-a se întoarce contra lor pentru a-i pierde. Legat de gustul german pentru demiurgie, așa-numitul Schick-sal presupune nu atft un joc al fatalităților în interiorul lumii, cât înlăuntrul eului. Ceea ce vrea să spună că, până la un anume punct, destinul depinde de ei.

Pentru a-1 concepe exterior nouă, atotputernic și suveran, un foarte vast ciclu de dezastre devine necesar. Condiție pe care țara mea o-ndeplinește cu asupra de măsură. Ar fi o necuviință să creadă în efort, în utilitatea actului. Așa că nici nu crede în ele și, din respect pentru datină, se supune inevitabilului, îi sâht recunoscător că mi-a dat ca zestre, o dată cu codul disperării, acest tact, această dezinvoltură în

fața Necesității, precum și nenumărate situații fără ieșire și arta de-a mă deprinde cu ele. Gata oricând să-mi apere decepțiile și să dezvăluie indolenței mele secretul conservării lor, ea mi-a recomandat în plus, nerăbdătoare să facă din mine un derbedeu preocupat de aparențe, mijloacele de a mă înjosi fără a mă compromite prea mult îi datorez nu numai cele mai strălucite, cele mai categorice eșecuri ale mele, dar și priceperea de a-mi ascunde lașitățile și de a-mi tezauriza re-mușcările. Dar câte alte avantaje nu-i datorez! Am către ea atâtea obligații, încât ar fi obositor să le înșirui pe toate.

Oricâtă osteneală mi-aș fi dat, puteam eu oare, fără ea, să-mi irosesc zilele într-un mod atât de ireproșabil? Mi-a fost și pildă, și reazem, și îndemn. Să-ți ratezi viața – se uită asta prea ușor – nu-i lucru tocmai lesnicios: sunt necesare o lungă tradiție, un lung antrenament, efortul multor generații. Dacă aceste condiții sunt îndeplinite, totul va merge de minune. Certitudinea Inutilității o primești atunci moștenire: e un bun pe care l-au dobândit pentru tine strămoșii, cu sudoarea frunții și cu prețul a nenumărate umilințe. Răsfățat de soartă, tu tragi foloase din toate acestea, te-mpăunezi cu ele. Cât despre umilințele proprii, oricând le vei putea idealiza ori ascunde, luând un aer de stârpitură distinsă, continuând să fii, cu demnitate, ultimul om. Politețea – rutină a nenorocirii, prerogativă a celor care, născuți fără speranță, au început-o cu sfârșitul! Să te știi dintr-o sămânță rea, ce n-a dat rod niciodată, e o amărăciune în care intră un dram de mângâiere, ba chiar de voluptate.

Iritarea pe care o simțeam altădată, când auzeam pe câte unul invocând, la fiecare pas, „soarta”, îmi pare acum puerilă. Nu bănuiam că voi ajunge să fac la fel, că, oploșindu-mă și eu în spatele acestei vocabule, aveam să leg de ea norocul și nenorocul, fericirea și nefericirea sub toate întruchipările lor; nu știam că, mai mult, aveam să mă agăț de Fatalitate cu exaltarea unui naufragiat și că aveam să-i adresez întfiul meu gând mai înainte de a mă arunca în scârba fiecărei zile. „Vei dispărea în spațiu, o, Rusia mea!”, exclamase Tiutcev m veacul trecut. Exclamația lui o aplicam cu și mai multă îndreptățire la țara mea, mult mai bine rânduită ca să dispară, perfect ' alcătuită pentru a fi înghițită, înzestrată cu toate calitățile unei victime ideale și anonime. Tradiția suferinței fără capăt și fără motiv, plenitudinea dezastrului – ce ucenicie la școala semințiilor zdrobite! Cel mai vechi istoric român își începe cronica astfel: „Nu este vremea supt om, ci bietul om supt vremi.” Formulă dintr-o bucată. – program și epitaf pentru un colț de Europă. Pentru a prinde tonul sensibilității populare din țările sud-estului european, nu ai decât să-ți reamintești lamentările corului din tragedia antică. Printr-o tradiție inconștientă, un întreg spațiu etnic s-a pătruns de duhul acesta. Rutină a oftatului și-a nenorocului, jelanie a popoarelor mărunte în fața bestialității celor mari! Să ne ferim totuși de a ne plânge prea mult: nu-i oare încurajator

să poți opune dezordinilor lumii coerența mizeriilor și înfrângerilor noastre? Și nu avem noi oare, în fața diletantismului universal, consolarea de a poseda, în materie de suferință, competența jupuiților de vii și a erudiților?

Foloasele exilului.

Greșim când ni-1 imaginăm pe exilat ca pe un personaj care abdică, se retrage și rămâne în umbră, resemnat cu nenorocirile lui, cu condiția de obiect netrebuincios. Dacă-1 observi mai bine, descoperi în el un ambițios, un dezamăgit agresiv, un ins acrit dublat de un cuceritor. Cu cât ni se ia mai mult, cu atât sporesc în noi poftele și iluziile. Ba chiar deslușesc o anume relație între nenorocire și megalomanie. Cel care a pierdut totul păstrează, ca pe o ultimă salvare, speranța gloriei sau a scandalului literar. Consimte să renunțe la tot, în afară de numele său. Cum să-și impună însă numele, câtă vreme scrie într-o limbă pe care lumea civilizată n-o știe sau o disprețuiește?

Își va încerca puterile într-un alt idiom? Nu-i va veni la îndemână să renunțe la cuvintele de care se leagă tot trecutul său. Cine își reneagă limba, adoptând-o pe-a altora, acela își schimbă identitatea și chiar decepțiile. El se rupe – trădare eroică – de amintirile sale și, pâră la un punct, de sine însuși.

Cutare scrie un roman, care peste noapte îl face celebru, își povestește în el suferințele. Compatrioții săi, cei din străinătate, îl pizmuiesc: și ei au suferit, poate chiar și mai mult. Astfel, apatridul devine – sau speră să devină – romancier. Rezultatul va fi o acumulare haotică, o inflație de spaime, de neliniști perimate. Nu poți împrăști la nesfârșit infernul, a cărui caracteristică e tocmai monotonia, și nici imaginea exilului. Nimic mai exasperant în literatură decât cumplitul; în viață, e mult prea compromis de banalitate ca să mai merite să ne oprim asupra lui. Dar autorul nostru stăruie; pentru moment, își pune bine romanul în rundul unui sertar și așteaptă să-i suradă norocul, îl susține speranța unei în-tâmplări neașteptate, a faimei care-1 ocolește dar în care nu încetează să creadă; se hrănește cu himere. Puterea acestei speranțe e totuși atât de mare, încât, dacă trudește în vreo uzină, o face numai cu gândul că într-o zi va fi smuls de acolo de o faimă pe cât de subită, pe-atât de surprinzătoare.

La fel de tragic este cazul poetului, încătușat în pro-pria-i limbă, el scrie pentru câțiva prieteni, pentru zece, cel mult douăzeci de persoane. Dorința lui de a fi citit nu-i mai puțin imperioasă decât aceea a romancierului improvizat. Față de cel din urmă, are măcar avantajul de a-și vedea versurile publicate în măruntele reviste ale emigrației, care apar cu prețul unor sacrificii și renunțări aproape indecente. Cutare devine director de revistă; ca s-o poată menține, face foame, renunță la femei, se-n-groapă într-o cămăruță fără lumină, își impune

privațiuni ce descumpănesc și înspăimântă. Onania și tuberculoza – iată ce-1 așteaptă.

Oricât de puțin numeroși ar fi emigranții, ei se adună în grupuri, și nu atît ca să-și apere interesele cît pentru ca, punând mână de la mână, renunțând la ultimul ban, să-și publice mahnirile, protestele, chemările fără ecou. Zadarnic am căuta o formă mai sfâșietoare de act gratuit.

Sînt buni poeți – și foarte slabi prozatori; faptul se poate explica destul de ușor. Examinați producția literară a oricărui popor mic care nu-i într-atît de pueril încît să-și născocoască un trecut: prisosința de poezie e trăsătura ei cea mai frapantă. Proza are nevoie, pentru a se dezvolta, de o anume rigoare, de o stare squală diferențiată și de o tradiție: ea este deliberată, construită; poezia țâșnește, este directă sau, dimpotrivă, pe de-a-ntregul elaborată; apanaj al troglodiților și al rafinaților, ea nu înflorește decît dincoace sau dincolo de civilizație, mereu în marginea ei. În vreme ce proza cere un geniu așezat și o limbă cristalizată, poezia e perfect compatibilă cu un geniu barbar și o limbă informă, A crea o literatură înseamnă a crea o proză.

Mulți n-au la îndemână, ca mod de exprimare, decît poezia. Ce poate fi mai firesc? Chiar și cei care nu-s prea dăruți găsesc în deznădăcinarea, în automatismul excluderii lor plusul de talent pe care nu l-ar fi putut găsi într-o existență normală.

Sub orice formă s-ar prezenta și oricare i-ar fi cauza, exilul este, la începuturile sale, o școală a delirului. Deli-tu! însă nu-i o șansă ce se dă la toți, deopotrivă. E o și-tuație-limită, un fel de ultim hotar al stării poetice. Nu-i oare un privilegiu să te trbzești acolo dintr-o dată, fără să te supui vreunei discipline, prin bunăvoința fatalității doar? Gîndiți-vă la acel apatrid de lux, la Rilke. – la cîtă singurătate a trebuit să adune pentru a-și rupe legăturile, pentru a prinde rădăcini în invizibil. Nu e deloc ușor să fii de niciunde, cînd nici o constrângere exterioară nu te obligă la asta. Misticul însuși ajunge la lepădarea de cele lumești doar prin eforturi cumplite. A te smulge lumii – ce trudnică autoabolire! Apatridul, în schimb, o face fără să se cheltuiască, prin intervenția – ostilă – a istoriei. Nici un zbucium, nici o noapte albă pentru a se lepăda de toate; evenimentele înseși îl împing într-acolo. Seamănă, într-un anume sens, cu bolnavul care, și acela, se instalează în metafizică sau în poezie fără merit personal, prin forța lucrurilor, prin bunele oficii ale maladiei. Un absolut de două parale? Poate, deși nu este dovedit că rezultatele obținute prin efort ar fi mai prețioase decît acelea datorate repaosului în ineluctabil. -

Poetul deznădăcinat este pîhdit de un pericol: să se deprindă cu destinul său, să nu-1 mai simtă ca pe-un chin, să capete gust pentru el. Nimeni nu-și poate păstra prospețimea mîmirilor: se uzează și ele, la fel ca dorul de țară, la fel ca orice nostalgie. Părerile de rău își pierd din strălucire, se ofilesc și, precum elegia, cad curînd în desuetudine. Ce

poate fi atunci mai normal decât statornicirea în exil, Cetate a Nimicului, patrie de-a-ndoaselea? Dacă-i gustă plăcerile, poetul își risipește substanța emoțiilor, resursele nenorocirii, ca și visul de glorie. Blestemul de care era atft de mândru – izvor al inspirației sale – nu-1 mai apasă; își pierde, o dată cu el, și tăria excepției, și temeiul singurătății. Respins de infern, în zadar va încerca să-i treacă iarăși pragul, să-și reîmprospăteze forțele m el: suferințele sale, prea domolite, îl vor face pentru vecie nevrednic de iad. Strigătele care nu demult încă erau mândria lui s-au transformat în amărăciune, iar aceasta nu se face vers niciodată: ea îl va, scoate afară din poezie. Gata cu cânturile și lipsa de măsură. Degeaba va mai zgândări vechile răni, închise: ele n-or să mai cânte nicicând; în cel mai bun caz, va deveni epigonul propriilor sale dureri. O decădere onorabilă-1 așteaptă. În lipsa diversității, a neliniștilor originale, inspirația i se ofilește, în curând, resemnat cu anonimatul și parcă surprins de mediocritatea sa, va lua chipul unui burghez de oriunde. Iată-1 la capătul carierei sale lirice, în punctul cel mai stabil al declasării sale.

„Domesticit”, instalat în bunăstarea căderii sale, ce-i mai rămme de făcut? Va avea de ales între două forme de mmtuire: credința și umorul. Dacă târaște după el resturi de anxietate, puțin câte puțin și le va stinge sub mii de rugăciuni; asta, de nu va prinde gust pentru o metafizică agreabilă, divertisment al versificatorilor secătuiți. Dacă, din contră, e aplecat spre ironie, își va minimaliza înfrân-gerile până la a găsi în ele prilej de delectare, în funcție de temperament, se va dedica smereniei sau sarcasmului, în ammdouă cazurile, își va fi învins ambițiile și neșansa pentru a atinge un țel mai înalt, pentru a deveni un învins decent, un ciumat onorabil.

Un popor de singuratici.

Am să încerc să divaghez asupra pătimirilor unui popor, asupra istoriei lui în răspăr cu Istoria, asupra destinului său ce pare să țină de o logică supranaturală, care amestecă uluitorul cu banalul, miracolul cu necesitatea. Numit de unii rasă, de alții nație, de alții seminție – e refractar clasificărilor: ceea ce pare spus limpede despre el este fals; nici o definiție nu i se potrivește. Ca să-1 cuprinzi mai bine, ar trebui să recurgi la o categorie aparte, căci totul e, în ce-1 privește, neobișnuit: nu-i oare primul care a colonizat cerul, instalându-și acolo zeul său La fel de grăbit să nascocască mituri ca și să le distrugă, și-a făurit o religie de care e mândru, de care roșește. În ciuda lucidității sale, nu rareori se lasă pradă amăgirii: speră mereu, speră prea mult. Îmbinare ciudată de forță și analiză, de înfrigurare și sarcasm. Cu atâția dușmani împrejur, oricine-n locul lui ar fi capitulat; el însă, inapt pentru dulceața disperării, neluându-și în seamă oboseala milenară, sfidând concluziile pe care i le impune destinul, trăiește în delirul așteptării, hotărât să nu tragă nici o învățătură din umilințele sale, nici să extragă din ele, ca norme de existență, modestia sau anonimatul. El prefigurează diaspora

universală: trecutul lui rezumă viitorul nostru. Cu cât ne întrezărim mai clar ziua de mâine, cu atât ne apropiem de el și cu atât mai mult îl evităm: cu toții tremurăm să nu-i călcăm pe urme. „Veți fi asemenea mie-n curând”, pare el să ne spună, în timp ce înscrie, deasupra certitudinilor noastre, un semn de întrebare.

A fi om e o dramă; a fi evreu este una în plus. De aceea, evreul are privilegiul de a trăi de două ori condiția umană. El reprezintă existența prin excelență separată sau, pentru a folosi o' expresie prin care teologii îl califică pe Dumnezeu, este absolut-altul. Conștient de singularitatea sa, o are-n minte neîncetat și niciodată nu uită de sine; de aici aerul lui stingherit, crispat sau afișând o falsă încredere de sine, atât de frecvent la cei ce poartă povara unei taine, în loc să fie mândru de obârșia lui, să și-o înscrie pe frunte, s-o strige-n gura mare, el o ascunde: ci soarta lui, fără pereche, nu-l îndreptățește oare să privească de sus gloata umană? Dacă e victimă, răspunde-n felul lui, ca un învins sui generis. Se înrudește în multe privințe cu șarpele, din care a făcut un personaj și un simbol. Să ne ferim a crede însă că ar avea un sânge tot atât de rece: ar însemna să nu-i cunoaștem adevărata fire – entuziasmul, puterea de a iubi și urî, aplecarea spre răzbunare sau excentricitățile milosteniei sale. (Anumiți rabini hasidici nu-s cu nimic mai prejos decât sfinții creștini.) Excesiv în toate, eliberat de tirania peisajului, de neroziile înrădăcinării, fără legături, acosmic, e omul ce nu va fi niciodată de aici, omul venit de aiurea, străinul în sine, și care n-ar putea vorbi, fără să fie suspect, în numele pământeni-lor, al tuturor. Să le exprime sentimentele, să le fie purtător de cuvânt – dacă încearcă s-o facă – ce misiune! Nu va putea stârni, ridica sau conduce nici o mulțime: rolul de tribun nu-l prinde. Va fi luat la rost pentru părinții, pentru străbunii îngropați departe, în alte țări, pe alte continente. Fără morminte de care să profite, fără moaște de pus în vitrină, fără să poată fi heraldul vreunui cimitir, el nu reprezintă pe nimeni, decât pe sine, numai pe sine. E cu ultima lozincă pe buze? E printre cei care au pornit o revoluție? Se va vedea îndepărtat în chiar momentul când ideile sale triumfă, când vorbele lui devin articol de lege. Dacă slujește o cauză, nu va ajunge să-i mai guste roadele. Vine o zi când, cu speranțele înșelate, o va contempla ca spectator. Apoi o să slujească altei cauze, cu decepții nu mai puțin amare. Schimbă o țară cu alta? Drama lui reîncepe: exodul îi este temei, certitudine, cămin.

Mai bun și mai rău decât noi, el întrupează extremele spre care tindem fără a le putea atinge; el este noi dincolo de noi înșine. Cum măsura sa de absolut o depășește pe a noastră, el oferă, în bine ca și în rău, imaginea ideală a capacităților noastre. Dezinvoltura cu care își trăiește dezechilibrul, devenit pentru el obișnuință, l-a transformat într-un dezaxat expert în psihiatrie ca și în tot soiul de terapii, într-un teoretician al propriilor boli: nu e, ca noi, anormal din accident sau din

snobism, ci este astfel în mod natural, fără efort, și prin tradiție: e avantajul unui destin genial la scara unui popor. Anxios dedat făptuirii, bolnav neîn stare să renunțe, el se tratează înaintînd. Eșecurile sale nu seamănă cu ale noastre; refuză conformismul până și în nenorocire. Istoria lui – o schismă fără sfârșit.

Hărțuit în numele Mielului, el va rămâne neîndoielnic necreștin, atîta timp cît creștinismul își va menține puterea, îi place însă atît de mult paradoxul – și suferințele ce țin de el – încît probabil se va converti la creștinism în clipa cînd toți îl vor dezavua. Va fi persecutat atunq pentru credința lui cea nouă. Titular al unui destin religios, a supraviețuit Atenei și Romei, după cum va supraviețui și Occidentului, și o să-și vadă de drum, pizmuit și urât de toate popoarele ce apar și se sting.

Cînd bisericile vor fi pentru totdeauna părăsite, evreii vor intra în ele sau vor construi altele, noi, ori – și mai probabil – vor înălța crucea pe sinagogi. Pînă arunci, pîndesc momentul în care Isus va fi abandonat: or să vadă atunci, în el, pe adevăratul Mesia? Vom afla la sfîrșitul Ecclesiei., căci oricum, dacă nu se vor prosti pe neașteptate, nu vor găsi cu cale să îngenuncheze alături de creștini și nici să gesticuleze împreună cu ei. L-ar fi recunoscut pe Cristos dacă popoarele nu l-ar fi acceptat deja, făcînd din el un bun comun, un mesia de export. Sub dominația romană, au fost singurii care n-au acceptat în templele lor statuile împăraților; cînd au fost forțați s-o facă, s-au ^răzvrătit. Speranța lor mesianică n-a fost atît un vis de-a cuceri alte neamuri, cît de-a le distruge zeii întru slava lui Iahve: teocratică sinistă contrapusă unui politeism cu nuanțe sceptice. Se țineau deoparte de Imperiu, și pentru asta erau acuzați de nelegiuire, căci nimeni nu le putea înțelege exclusivismul, refuzul de a sta la masă cu străinii, de a participa la jocuri, la spectacole, de-a se amesteca cu ceilalți, de a le respecta obiceiurile. Doar propriile prejudecăți contau pentru ei: de aici, acuzația de „mizantropie”, crimă pe care le-o impută Cicero, Seneca, Celsus și, împreună cu ei, întreaga Antichitate, încă din anul 130 înainte de Cristos, pe cînd Ierusalimul era asediat de Antiohus, acesta a fost sfătuit de prieteni „să supună cetatea cu forța și să nimicească rasa evreiască în întregime: căci dintre toate națiile, ea singură refuză orice relație cu celelalte neamuri, considerându-le dușmane” (Posidoniou din Apamea). Să le fi plăcut cumva rolul de indezirabili? Vroiau ei dintru început să fie singuri pe pămînt? Cert e că multă vreme au apărut ca întruchipare a fanatismului, înclinația lor pentru spiritul liberal fiind mai curînd dobîndită decît înnăscută. Cel mai intolerant și mai persecutat popor din istorie îmbină universalismul cu cel mai strict particularism. Contradicție structurală: inutil să încerci s-o rezolvi ori măcar s-o explici.

Tocit pînă la urzeală, creștinismul a încetat să fie o sursă de uimire și scandal, să declanșeze crize ori să stimuleze inteligențele. Nu

mai provoacă spiritul, nu-1 mai silește să-și pună întrebări; neliniștile pe care le trezește, ca și răspunsurile și soluțiile sale, sunt lingave, toropitoare: nici o sfâșiere cu șanse în viitor, nici o dramă nu ar putea porni de la el. Creștinismul și-a trăit traiul: de pe acum căscăm pe Cruce. Nimeni nu mai vrea să-1 salveze, să-i mai lungească boala; eventual, ne trezește. Indiferența. Din ce ne locuise odinioară adâncurile, a mai rămas doar un reflex de suprafață; în curând, dat la o parte, va merge să îngroașe rândurile experiențelor noastre ratate. Priviți catedralele: pierzându-și avântul ce le înălța materia, redevenite piatră, ele descresc, 'se gârbovesc; până și săgețile turnurilor, ce altădată împungeau semețe cerul, sunt bolnave de gravitație, molipsite de mediocritatea dezgustului nostru.

Atunci când, din întâmplare, pătrundem în una din ele, gândul ne duce la zădărnicia rugilor ce s-au rostit acolo, la atâta înfrigurare și atâtea patimi irosite în van. Vidul va domni în ele curând. Goticul s-a retras din materie, la fel cum s-a retras din noi. Creștinismul, dacă mai păstrează o umbră de prestigiu, o datorează doar înfrizărilor care, vî-nându-1 cu o ură retrospectivă, ar vrea să prefacă în pulbere cele două milenii în care, nu se știe prin ce uneltiri, a obținut consimțământul spiritelor. Cum acești întârziați, acești pătimiși ai urii devin din ce în ce mai rari, iar creștinismul nu se împacă să piardă o popularitate atât de îndelungată, el stă cu ochii-n patru, pândind evenimentul în stare să-1 readucă în prim-planul actualității. Dar, ca să devină iarăși „interesant”, ar trebui promovat la rangul de sectă osândită; numai evreii ar fi în stare de o asemenea misiune: ar proiecta în el destulă excentricitate ca să-1 regenereze și și-i împrespăteze misterul. Dacă îl adoptau atunci, la începuturi, ar fi avut destinul nenumăratelor popoare cărora istoria de-abia le mai reține numele. L-au respins ca să evite o asemenea soartă. Lăsând străinilor avantajele efemere ale mântuirii, evreii au optat pentru neajunsurile durabile ale pierzaniei. Necredință? E vina care, pe urmele Sfântului Pavel, li s-a tot adus. Învinuire ridicolă, de vreme ce păcatul lor stă tocmai în prea marea credință față de sine. Pe lângă ei, primii creștini par niște oportuniști: șișuri de cauza lor, își așteptau cu inima ușoară martiriul. Indurându-1, se conformau de altfel moravurilor epocii, în care gustul pentru hemoragiile spectaculoase cobora sublimul la îndemâna tuturor.

Cu totul diferit e cazul evreilor. Refuzând să urmeze ideile timpului, marea nebunie ce se înstăpânea pe lume, scăpau provizoriu de persecuții. Dar cu ce preț! Pentru a nu fi îm'părtaşit cu noii fanatici suferințele momentului, aveau să îndure povara și teroarea crucii, ajunsă pentru ei, și nu pentru creștini, simbolul pătimirii.

De-a lungul întregului Ev Mediu au fost măcelăriți pentru a-1 fi crucificat pe unul dintre-ai lor. Nici un popor n-a plătit atât de scump un gest nechibzuit, dar explicabil și, la urma urmelor, firesc. Așa cel puțin mi-a apărut în ziua când am urmărit, la Oberammergau, spectacolul

„Patimilor”, în conflictul dintre Isus și autorități, publicul înlăcrimat îi ținea partea, firește, lui Isus. Căznindu-mă să fac la fel, dar fără succes, mă simțeam singur în toată sala aceea. Ce se-ntâmplase? Asistam la un proces în care argumentele acuzării mă impresionau prin justetea lor. Anna și Caiafa întruchipau în ochii mei însuși bunul-simț. Folosind procedee cinstite, ei arătau bunăvoință în cazul ce le fusese încredințat. Poate că abia așteptau să se convertească și ei. Le împărtășeam exasperarea în fața răspunsurilor imprecise ale acuzatului. Ireproșabili din toate punctele de vedere, nu se foloseau de nici un tertip teologic sau juridic: era un interogatoriu perfect. Probitatea lor m-a câștigat; am trecut de partea acuzării și l-am aprobat pe Iuda, disprețuindu-i totodată remușcările. Din clipa aceea, deznodământul mi-era indiferent. Când am ieșit din sala, m-am gândit că publicul, prin lacrimile sale, perpetua o neînțelegere bimilenară.

Oricâte urmări avea să aibă, respingerea creștinismului rămâne cel mai splendid gest al evreilor, un nou care le face cinste. Dacă erau, până atunci, singuri de nevoie, din acel moment aveau să fie din proprie vrere, damnați ce și-au făcut o armă din cinism – unica precauție luată împotriva viitorului.

Mândri de crizele lor de conștiință, mulțumiți că un altul a suferit pentru ei, creștinii huzuresc m umbra Calvarului. Dacă se ostenesc uneori să-i reconstituie etapele, n-o fac fără să tragă foloase frumusele! Cu un aer de profitori, se înfoiază prin biserici, iar când ies, abia își ascund un surâs, surâsul pe care-l dă adevărul obținut fără trudă. Harul, nu-i așa, e în ograda lor, har ieftior, suspect, care-i scutește de orice osteneală. „Mântuiți” de bâlci, fanfaroni ai izbăvirii, sibariți excitați de virtutea smereniei, de păcat și de iad! Dacă-și frământă conștiința, o fac ca} să-și ofere noi senzații, iar pentru câteva în plus o tortu-țrează și pe-a altora. E destul să adulmece oarece scrupu-] le, vreo sfâșiere sau obsesia unei greșeli, a unui păcat – ' n-or să vă mai slăbească! Va trebui să vă exhibați tulburarea, să vă strigați vinovăția în fața lor – spectatori sadici ai derutei voastre. Plângeți dacă puteți: e ceea ce așteaptă, nerăbdători să se îmbete cu lacrimile voastre, să se bălăcească, milostivi și neîndurători, m umilințele voastre, să se înfrupte din chinurile voastre. Toți acești oameni de bine sunt atât de setoși de senzații ambigue, că] le vânează peste tot, iar când nu le mai află în afară, se f. Aruncă asupra lor înșiși. Departe de a fi un obsedat de j, adevăr, creștinul se minunează de „conflictele sale interioare”, de viciile și virtuțile lui, de puterea lor de intoxicare, jubilează împrejurul Crucii și, epicurian al oribilului, găsește plăcere în simțăminte ce n-au nimic cu plăcerea: n-a inventat el oare orgasmul remușcării? Iată cum poți ieși mereu în câștig.

Deși popor ales, evreii nu aveau să câștige din asta nici un avantaj: nici liniște, nici mântuire. Din contră, situația de aleși le-a fost impusă ca o încercare, ca o pedeapsă. Aleși nedăruiți cu har. De aceea,

rugăciunile lor sunt cu atât mai merituoase, cu cât se adresează unui Dumnezeu neiertător.

Nu vreau să spun că toți creștinii ar fi de condamnat. Ci doar că n-au de ce să fie chiar așa de mândri: fac parte, netulburați, din „neamul omenesc”. E ceea ce, de la Na-bucodonosor la Hitler, li s-a refuzat evreilor; din păcate, le-a lipsit curajul să-și facă din asta un blazon. Ar fi trebuit, cu o trufie zeiască, să-și proslăvească diferențele, să strige universului că nu au semeni și nici nu vor să aibă, ar fi trebuit să scuiepe pe rase și imperii și, într-un elan autodestructiv, să sprijine tezele huliților lor, să dea dreptate celor ce-i urăsc. Dar să lăsăm părerile de rău – sau delirul. Cine cutează să reia pe socoteala lui argumentele adversarilor? O asemenea măreție, de-abia imaginabilă la o ființă, e pur și simplu imposibilă la un popor. Instinctul de conservare sluțește indivizii, ca și colectivitățile.

Dacă evreii i-ar avea de înfruntat doar pe antisemiții profesioniști, drama lor s-ar simplifica foarte mult. Lup-tâhdu-se, de fapt, cu cvasitotalitatea omenirii, ei știu că antisemitismul nu reprezintă un fenomen de epocă, ci o constantă, dovadă călăii lor de ieri ce foloseau aceiași termeni ca și Tacit. Locuitorii globului se împart în două categorii: evrei și neevrei. Dacă le-am cântări meritele, și unora și celorlalți, ale primilor ar atârna mai greu, neîndoielnic; ei ar avea destule calități ca să vorbească în numele umanității și să se considere reprezentanții ei. Nu se vor hotărî s-o facă atâta timp cât vor mai păstra oarecare respect, oarecare slăbiciune pentru restul omenirii. Ce idee – să, vrea să fie iubiți de ceilalți! Nu izbutesc, oricât își dau silința. După atâtea încercări nereușite, n-ar fi mai bine pentru ei să se supună evidenței, să admită în sferă că și merită decepțiile?

Nu există evenimente, nelegiuiri sau catastrofe de care adversarii să nu-i fi făcut vinovați. Omagiu necugetat! Nu c-ar trebui să le minimalizăm rolul, nicidecum; dar, pentru a fi drepti, să-i acuzăm doar pentru vinile reale: cea mai gravă rămâne aceea de a fi produs un zeu al cărui destin – unic în istoria religiilor – are de ce să ne lase pe gâf-duri; nimic în el care să fi legitimat asemenea izbândă: gâlcevitor, vulgar, capricios, prolix, el putea răspunde cel mult nevoilor unui trib; că într-o zi va deveni obiectul unor teologii savante, patron al unor civilizații rafinate, asta nimeni n-ar fi putut-o ghici niciodată. E drept că nu ni l-au impus cu sila; dar poartă totuși vina de a-l fi conceput: o scădere a geniului lor. Ar fi putut să facă o treabă mai bună. Oricât de viguros, oricât de viril ar părea acest lahve (prezentat de creștinism într-o versiune revăzută), nu reușește să ne risipească o anumită neîncredere, în loc să se agite, să caute să ne intimideze, ar fi trebuit, având în vedere atribuțiile sale, să fie mai corect, mai distins și în special – mai sigur de sine. E ros de îndoieli: strigă, tună și fulgeră. Să fie semn de forță? Sub aerele lui senioriale, ghicim neliniștile unui uzurpator care, adulmecând primejdia, se teme pentru regatul lui și își

terrorizează supușii. Procedu nedemn de cineva care nu conține să invoce Legea și să pretindă respectarea ei. Dacă, după cum susține Moses Mendelssohn, iudaismul nu e o religie”, ci o legislație revelată, e ciudat ca tocmai un asemenea Dumnezeu să-i fie autor și simbol, el, care n-are nimic dintr-un dătător de legi. Incapabil de cel mai mic efort de obiectivitate, împarte dreptatea după bunul său plac, fără ca vreun cod să-i îngrădească smintelile și toanele. E un despot pe cât de laș, pe-atât de agresiv, dospind de complexe, un subiect ideal pentru psihanaliză, în fața lui, metafizica tace, căci nu poate afla în el nici urmă de ființă substanțială sieși suficientă, superioară lumii și mulțumită de spațiul ce o desparte de cele lumești: bufon care-a primit drept moștenire cerul, perpetuând acolo cele mai rele tradiții pământești, el pune la bătaie toate mijloacele, uimit de puterile sale și mândru să le facă simțite efectele. Și totuși, violențele și toanele sale, lipsa lui de ținută și elanurile spasmodice sfârșesc prin a ne captiva, dacă nu și convinge, în loc să-și vadă de veșnicia lui, se bagă-n toate, le-ncurcă pe toate, seamănă confuzie și haos. Descumpănește, irită, cucerește. Oricât ar fi de smintit, își cunoaște bine farmecele și nu ezită să le exploateze. Dar la ce bun să contabilizăm cusururile unui zeu, când ele se răsfăță în cărțile delirante ale Vechiului Testament, pe lângă care cel Nou ne pare o biată alegorie înduioșătoare? Poezia și asprimea primului nu le mai regăsim în al doilea, în care totul e dulcegărie sublimă, povestioară pentru uzul „sufletelor delicate”. Evreii au refuzat să se recunoască în el: ar fi însemnat să cadă în capcana fericirii, să se lase despuiați de avuția singularității lor, să opteze pentru un destin „onorabil” – toate, lucruri străine vocației lor. „Pentru a-și apropia poporul și mai mult, Moise institui noi ritualuri, contrare celor practicate de toți ceilalți muritori. Ei batjocoresc tot ce noi respectăm; acceptă, în schimb, tot ce este impur pentru noi.” (Tacit) „Toți ceilalți muritori” – acest argument statistic, de care Antichitatea a abuzat, nu-i putea scăpa lumii moderne: a slujit și va sluji mereu. Datoria noastră e să-1 întoarcem în favoarea evreilor, să-1 folosim întru edificarea gloriei lor. Se uită prea ușor că au fost cetățeni ai deșertului, că-1 poartă încă-în ei ca pe un spațiu lăuntric șrf duc mai departe de-a lungul istoriei, spre grozava mirare a acestor arbori umani care sunt „ceilalți muritori”.

S-ar cuveni probabil să adaug că deșertul acesta, departe de a fi doar spațiul lor lăuntric, se prelungește fizic în ghetou. Cine a vizitat vreunul (de preferință, în țările din Est) nu a putut să nu observe că vegetația lipsește, că acolo nu înflorește nimic, că totul e uscat și pustiu: o insulă ciudată, mic univers lipsit de rădăcini, pe potriva locuitorilor săi, la fel de desprinși de viața pământului ca îngerii ori ca fantomele.

„Popoarele încearcă față de evrei, observă unul din coreligionarii lor, aceeași ostilitate pe care va fi având-o făina față de drojdia ce-i

strică odihna.” Odihnă este tot ce cerem; evreii tânjesc, probabil, și ei după ea: le este însă interzisă, înfrigurarea lor vă îmboldește, vă biciuie sângele, vă ia pe valul ei. Modele de frenezie și amărăciune, ei vă învață gustul furiei, al epilepsiei, al rătăcirilor ațățătoare și vă recomandă năpasta în chip de excitant.

Dacă sunt degenerați, cum se crede de 'obicei, le-am dori această formă de degenerare tuturor popoarelor bătrî-ne. „Cincizeci de veacuri de neurastenii”, spunea P6guy. Da, însă o neurastenie de temerari, nu de sleiți, de nevolnici, de ramoliți. Decadența, fenomen inerent oricărei civilizații, le e total necunoscută: destinul lor, deși se desfășoară în istorie, nu-i de esență istorică; evoluția lor nu comportă nici creștere și nici descreștere, nici apogeu și nici cădere; rădăcinile lor se împlântă în nu se știe care pământ; cu siguranță nu într-al nostru. Nu există în ei nimic care să țină de natură, nimic vegetal, nici o „sevă” și nici o perspectivă de a se vesteji. E în perenitatea lor ceva abstract, dar nu lipsit de sânge, un strop de demonism, așadar de ireal și de activ totodată, un halou neliniștitor și un fel de aureolă pe dos ce-i individualizează pe veci.

Nu sunt atinși de decadență și cu atât mai puțin cunosc sila preaplinului, plagă de care nici un popor bătrân nu scapă și contra căreia nu este leac: n-a ros ea attea imperii, atâtea suflete, atâtea organisme? În mod miraculos, evreii au rămas neatinși. Ce să-i fi săturat, de altfel, când n-au avut parte de nici un răgaz, de niciunul din acele momente de plenitudine, prielnice dezgustului dar nefaste dorinței, voinței și acțiunii? Neputându-se opri nicăieri, sunt nevoiți să dorească, să vrea și să facă, să se mențină în spaimă și dor. Dacă se leagă de vreun obiect, acela nu va dura: orice eveniment va fi pentru ei o repetare a dărmării Templului. Amintiri ale prăbușirii, perspective asemenea! Anchiloza unui armistițiu nu-i amenință defel. Nouă ni-e greu să stăruim în dorință, ei însă nu ies din starea aceasta aproape niciodată, trăind-o cu un soi de euforie morbidă, proprie unei colectivități pentru care transa este endemică și al cărei mister ține, dedpotrivă de teologie și patologie, mister pe care efortul însumat al acestora două nu l-a putut de altfel lumina.

Împinși spre adâncimile ființei lor și înfricoșați de ele, evreii încearcă să le ocolească, să le evite, agățfridu-se de mărunțișurile conversației: vorbesc, vorbesc, vorbesc. Dar lucrul cel mai lesnicios din lume – menținerea la suprafața eului – lor nu le reușește. Cuvântul e pentru ei evadare; sociabilitatea – autoapărare. Nu ne putem imagina, fără să ne înfiorăm, tăcerile și monologurile lor. Urgiile și cumpelele vieții noastre sunt pentru ei dezastre obișnuite, simplă rutină. Timpul lor – succesiune de crize: una depășită, alta tocmai începe. Dacă prin religie se înțelege voința creaturii de a se înălța prin angoasele sale, atunci au cu toții, habotnici sau atei, un fond religios, o credință din care au avut grijă să elimine blândețea, îngăduința, reculegerea, tot

ce-i încântă pe nevinovați, pe cei slabi, pe neprihăniți. E ocredință fără inocență, căci inocent nu e niciunul din ei, după cum, în alt plan, niciunul din ei nu e prost. (Prostia, într-adevăr, nu are trecere la ei: aproape toți sunt ageri; cei care nu-s, câteva rare excepții, nu se opresc în pragul prostiei, ci merg mai departe: sunt cei săraci cu duhul.)

Că rugăciunea pasivă, tărăgănată nu le este pe plac – e de-nțeleș; ea îi displace, pe deasupra, și dumnezeului lor, care, spre deosebire de-al nostru, suportă greu plictisul. Doar sedentarii se roagă în tihnă, pe așezate; nomazii, hăituiții sunt obligați s-o scurteze, să se grăbească până și în gimnastica lor rituală. Asta deoarece invocă un dumnezeu el însuși nomad, hăituit, și care le transmite înfrigurarea și spaimele lui.

Când suntem gata să depunem armele, ce pildă, ce îndemn ne este puterea lor de-a îndura! De câte ori, clocind în mine gândul suprimării, n-am meditat la înverșunarea, la încăpățănarea lor, la reconfortanta, inexplicabila lor poftă de a fi! Le datorez nenumărate reîntoarceri la viață, nenumărate compromisuri cu iluzia de a trăi. Și totuși, oare am fost întotdeauna drept cu ei? Nici pe departe. Dacă la douăzeci de ani îi iubeam într-atât, încât regretam că nu sfrit unul de-al lor, ceva mai tfrziu, neputând să le iert rolul major jucat în istorie, am început să-i detest cu înverșunarea unei iubiri dublate de ură. Strălucirea omniprezenței lor mă făcea să simt și mai bine mediocritatea țării mele, sortită, o știam, să fie sufocată și chiar să dispară; în vreme ce ei, știam la fel de bine, aveau să supraviețuiască în veci și oricui, orice s-ar fi-ntâmplat. De altfel, la vremea aceea nu simțeam decât o compătimire livrescă pentru suferințele lor trecute, fără a le putea ghici pe cele viitoare. De-abia mai tfrziu, gândindu-mă la încercările ce-i așteptau și la tăria cu. Care le-au îndurat, aveam să pătrund valoarea pildei lor și să găsesc în ea argumente împotriva ispitei de-a renunța la tot. Însă oricare mi-ar fi fost, în diferitele momente ale vieții, sentimentele în ce-i privește, asupra unui punct am fost mereu statornic: pasiunea mea pentru Vechiul Testament, cultul pe care l-am închinat mereu Cărții lor, providență a furiilor sau amărăciunilor mele. Prin ea, împărtășeam cu ei tot ce aveau mai bun în mâhnirile lor; tot datorită ei și mângâie-rilor pe care mi le dăruia, atâtea și atâtea nopți, oricât de crunte ar fi fost, mi se păreau suportabile. Nu puteam uita acest lucru nici chiar atunci când mă gândeam că-și merită oprobriul. Iar amintirea acelor nopți, când butadele sfâșietoare ale lui Iov și Solomon mi i-au adus alături, justifică hiperbolele gratitudinii mele. Să-i insulte alții spunând despre ei cuvinte de bun-simț! Eu n-aș putea s-o fac: aplicându-le criteriile noastre, ar însemna să-i privez de privilegiile lor, să-i cobor la condiția de simpli muritori, de varietate oarecare a speciei umane. Din fericire, ei desfid criteriile noastre, ca și investigațiile bunu-lui-simț. Meditând la

acești îmblânzitori de abise (ai propriului abis), descoperi avantajul menținerii la suprafață, avantajul de a nu ceda plăcerii de-a fi o epavă și, cugetând la refuzul pe care ei îl opun naufragiului, faci legământ să-ți imiți, deși prea bine știi că-i în zadar, că datul nostru-i să ne scufundăm, să răspundem chemării genunii. Cu toate acestea, abătându-ne fie și temporar de la veleitățile spre prăbușire, ei ne învață cum să suportăm o lume ametoare, de neîndurat: sunt specialiști în arta de a exista. Din toți cei care-au cunoscut o lungă perioadă de robie, doar ei au rezistat farmecelor abuliei. Niște hors-la-loi care acumulau forțe. Când Revoluția le-a dat un statut, ei dețineau resurse biologice superioare altor popoare. Iar când în secolul al XIX-lea, liberi în sfârșit, și-au făcut apariția în plină lumină, lumea a fost uluită: de la conchistadori încoace nu se mai văzuse asemenea temeritate, asemenea zvâcnet vital. Imperialism ciudat, neașteptat, fulgerător. Reprimată atâta timp, vitalitatea lor izbucnise; iar ei, care păruseră atât de șterși, de umili, dovedeau o sete de putere, de dominare și glorie care înspăimânta societatea dezabuzată în care începeau să se afirme și căreia acești bătrâni neîmblânziți aveau să-ți toarne-n vine sânge proaspăt. Lacom și generosi, se infiltrează în toate ramurile comerțului și cunoașterii, în fel de fel de întreprinderi, dar nicidecum pentru a teazauriza, ci, împătimiți ai riscului, pentru a cheltui, a risipi; insațiabili, căutători ai veșniciei rădăciți în cotidian, legați de aur și de cer și-amestecându-le mereu strălucirea – promiscuitate luminoasă și năucitoare, vârtej de abjecție și transcendențăevreii își găsesc adevărata bogăție în contradicțiile lor. Nu se adânceau în tainicul studiu al Kabbalei pe vremea când trăiau din camătă? Bani și mister: obsesii pe care și le-au păstrat în îndeletnicirile lor moderne, complexitate greu de descifrat, izvor de putere. Să te îndârjești contra lor, să-i înfrunți? Numai smintitul o face: doar el cutează să-se lupte cu armele lor nevăzute.

Istoriei contemporane, de neconceput fără ei, i-au imprimat un ritm accelerat, o respirație de bună calitate, un suflu maiestuos, dar i-au adăugat și o otravă profetică a cărei virulență n-a încetat să ne descumpănească. Cine, în prezența lor, rămâne neutru? În societatea lor nu ai decât de câștigat. În diversitatea peisajului psihologic, fiecare din ei este un caz. Iar dacă le cunoaștem anumite fațete, ne mai rămân mulți pași până în miezul enigmelor lor. Incurabili ce sperie moartea, care-au descoperit secretul altei sănătăți, o sănătate primejdioasă, o boală salvatoare, evreii vă obsedează, vă chinuie și vă obligă să vă ridicați la nivelul conștiinței și lucidității lor. Cu Ceilalți, totul se schimbare lângă ei, te prinde somnul. Ce siguranță, ce tihnă! Te regăsești, deodată, „printre-ai noștri”, îți vine să câști, poți sforăi în pace. Conviețuind cu ei, te cuprinde apatia pământului. Până și cei mai rafinați par niște țărânoi, niște neciopliți care-au sfârșit-o rău. Se leagănă, sărmanii, într-o fatalitate molcuță. Genii să fie, și tot ar părea

niște inși oarecare. Sunt petrecuți de un noroc de joasă speță: existența lor e de la sine înțeleasă și necontestată, întocmai ca a țărânei ori apei. Elemente ațipite.

Nu există ființe mai puțin anonime, în lipsa lor, orașele ar fi insuportabile; ei întrețin o stare febrilă fără de care orice metropolă pare provincială: un oraș mort e un oraș fără evrei. Activi ca fermentul și ca virușii, ei inspiră un dublu sentiment: de fascinație și de angoasă. Reacția noastră față de ei este mai totdeauna tulbure: cum să-i întâlnim pe aceeași lungime de undă, când îi vedem, în același timp, mai sus dar și mai jos decât noi, la un nivel ce nu-i niciodată al nostru? De aici – o neînțelegere tragică, inevitabilă, de care nimeni nu-i vinovat. Ce nebunie din parte-le că s-au legat de-un dumnezeu special, și ce regrete vor fi simțind când își întorc privirile înspre micimea noastră! Nimeni nu va descifra vreodată hățișul relației noastre. Să le sărim în ajutor? Dar nu avem nimic să le oferim. Iar ceea ce ne oferă ei nouă – ne depășește. De unde vin? Cine sunt? Să ne apropiem de ei cu maximum de perplexitate: cel ce adoptă în privința lor o poziție netă îi subapreciază, îi simplifică și nu e demn să le cunoască abisurile, nici culmile.

Un lucru remarcabil: numai evreul ratat ne seamănă, este de-al „nostru”: e ca și cum ar fi dat îndărăt, spre condiția noastră, spre umanitatea noastră convențională și efemeră. Să deducem de aici că omul e un evreu ce nu s-a împlinit?

Amari și nesățioși, lucizi și pătimiși, mereu în avanposturile singurătății, ei reprezintă eșecul în mișcare. Iar dacă nu se lasă pradă disperării când totul îi îndeamnă s-o facă, e pentru că ei fac proiecte la fel cum alții respiră – sunt bolnavi de proiecte, în cursul unei zile, oricare din ei concepe o sumedenie. Contrar raselor îmbâcsite, evreii se cramponază de iminent, se adâncesc în posibil: automatism al noutății care explică eficacitatea delirului lor, ca și groaza de orice lene intelectuală, în orice țară ar trăi, se găsesc în avangarda spiritului. Adunați la un loc, ar constitui o sumă de excepții, de capacități și de talente neegalată de nici un alt popor. Dacă practică o meserie, interesul nu li se mărginește doar la atât; fiecare cultivă pasiuni sau manii ce-l scot în lumea largă, îi sporesc cunoașterea, permitiându-i să îmbrățișeze profesiunile cele mai diferite, în așa fel încât biografia lui implică o mulțime de personaje pe care le unește o singură voință, fără pereche și aceea. Ideea de „a persevera întru ființă” a fost concepută de cel mai mare filosof al lor; iar ființa aceasta au cucerit-o prin luptă îndârjită. Mania proiectului e explicabilă la ei: prezentului ce toropește îi opun virtuțile afrodiziace ale zilei de mâine. Tot unul de-al lor și-a făcut din devenire ideea centrală a filosofiei sale. Nici o contradicție între cele două idei, devenirea reducându-se la ființa care proiectează și se proiectează, la ființa dezintegrată prin speranță.

În definitiv, are vreun rost să afirmăm că în filosofie evreii sunt așa sau altminteri? Dacă înclină spre raționalism, o fac nu atât dintr-o dispoziție naturală, cât din nevoia de a reacționa împotriva unor tradiții ce-i excludeau și care le-au adus destule ponoase. Geniul lor, de fapt, se mlădiază după orice formă de teorie, după orice curent de idei, de la pozitivism la misticism. Să le subliniez! doar înclinarea spre analiză înseamnă să-i sărăcești și să le faci o gravă nedreptate. Sunt totuși oameni care s-au rugat enorm. Poți s-o citești pe chipurile lor, mai mult sau mai puțin ofilite de lectura psalmilor. Și apoi, doar printre ei vei putea întâlni bancheri palizi. Asta nu poate să nu însemne ceva. Finanțe și De Profundis! – incompatibilitate fără precedent, cheie, poate, a tainei lor, a tuturor.

Luptători din vocație – e cel mai războinic dintre popoarele civile – își conduc afacerile ca niște strategii și nu se recunosc niciodată înfrânți, deși li se-ntâmplă adesea să fie. Osândiți. Binecuvântați, la care instinctul și intelectul nu se neutralizează reciproc: ptaă și tarele lor, totul îi întărește. Cum ar putea o omenire cazanieră să le-nțeleagă goana permanentă, cu rățăcirile și nebunia ei? De n-ar avea asupra celorlalți decât superioritatea unei permanente nereușite, a unui fel mai perfecționat de a nu izbândi, și tot ar fi destul ca să li se asigure o relativă nemurire. Resortul lăuntric e. Rezistent. De vreme ce se frâhge mereu.

Dialecticieni activi, virulenți, atinși de o nevroză a intelectului (care, departe de a-i stingheri în ceea ce fac, îi stimulează, îi face dinamici, îi obligă să trăiască sub tensiune), ei sunt fascinați, în pofida lucidității, de aventură. Nimic nu-i face să dea înapoi. Tactul, viciu țărănesc, prejudecată a civilizațiilor sedentare, instinct al protocolului, nu e specialitatea lor: de vină e orgoliul lor de jupuiți de vii, spiritul agresiv. Ironia lor, departe de a fi un amuzament pe seama celorlalți, o formă de sociabilitate ori un capriciu, ne lasă să ghicim năduful refulat; e o acreală foarte veche; otrăvite, săgețile sale ucid. Ea ține nu de râs, care e relaxare, ci de rânjet, care-i încrâncenare și răzbunare a celor umiliți. Și, s-o recunoaștem, evreii sunt imbatabili în rânjet. Ca să-i înțelegi sau să-i intuiești, trebuie să fi pierdut tu însuși cteva patrii, să fii, ca și ei, cetățean al tuturor cetăților, să lupți fără drapel împotriva lumii întregi, să știi, la fel ca ei, să îmbrățișezi și să trădezi-toate cauzele. Misiune grea, căci oricât de bătuți de soartă am fi, pe lângă ei suntem niște bieți inși împotmoliți în fericire și geografie, neofiți ai nenorocirii, cârpaci în toate cele. Chiar dacă nu dețin monopolul subtilității, nu-i mai puțin adevărat că tipul lor de inteligență e cel mai tulburător, cel mai vechi dintre toate; s-ar spune că evreii știu totul dintotdeauna, încă de la Adam, încă de la Dumnezeu.

Să nu-i acuzăm că ar fi parveniți: cum ar putea să fie, când au străbătut și înrâurit atâtea civilizații? Nimic recent în ei, nimic improvizat: singurătatea lor durează încă din zorii Istoriei; chiar și

defectele le pot fi puse pe seama vioiciunii bătrmetii, a ingeniozității debordante și agerimii minții, a prea îndelungatei lor experiențe. Confortul limitelor le este străin: înțelepciunea lor e înțelepciunea: exilului, cea care te învață cum să învingi când toți te săj botează, cum să te crezi ales când ai pierdut totul: înțelepciune a sfidării. Și cu toate acestea au renume de j lași! E drept că n-ar putea invoca nici o victorie spectaculoasă: dar însăși existența lor – nu-i oare o victorie continuă, teribilă, ce n-are nici o șansă să se isprăvească?

Să le tăgăduiești curajul înseamnă să nesocotești temeritatea și noblețea fricii lor, care la ei nu e retragere, ci expansiune, început de ofensivă. Căci ei, spre deosebire de lași și umili, au convertit această frică în virtute, în principiu de mândrie și de cuceriri. Nu este moleșită ca a noastră, ci vâjnoasă și ispititoare, făcută din mii de spaima transfigurate în fapte. După o formulă pe care s-au ferit să ne-o dezvăluie, forțele negative din noi devin la ei pozitive, lăhcezelile noastre – migrații. Ceea ^e pe noi ne țintuiește, pe ei îi face să umble, să țâșnească din loc: nu există barieră pe care panica lor itinerantă să n-o escaladeze. Nomazi cărora spațiul nu le ajunge și care, dincolo de continente, își caută o patrie incertă. Uitați-vă cu ce dezinvoltură cutreieră națiunile! Unul, născut rus, iată-1 german, francez, pe urmă american sau orice, în ciuda acestor metamorfoze, își păstrează identitatea; căci are personalitate, toți au. Cum altfel se explică forța lor de a începe, după cele mai cumplite urgii, o existență nouă, de a-și lua din nou soarta în mâini? Este ceva ce ține de ^mi-racol. Dacă stai să-i observi, rămâi fermecat, uluit, încă din viața aceasta, aveau să facă experiența infernului. Este și prețul cu care și-au plătit longevitatea.

Când încep să decadă și-i crezi terminați, își revin, se ridică din nou și refuză tihna ratării. Goniți din căminele lor, apatrizi din naștere, nu le-a trecut niciodată prin minte să renunțe la luptă. Pe când noi, ceilalți, ucenici în ale exilului, dezrădăcinați de dată recentă, nerăbdători să-mbătrânim, să ajungem la monotonia rutinei, la un echilibru sufocant și sterp, noi ne târâm în urma nenorocirii noastre; propria condiție ne depășește; inapți pentru dezastru, eram făcuți să lăncezim undeva, printr-un B alean fantomatic, și nu să-mpărtășim soarta unei legiuni de Aleși, înțeleniți complet, buimaci, sălbăticiți,. Cum oare, cu dorurile somnolente și cu ambițiile noastre năruite, am putea avea stofă de rătăcitori? Străbunii noștri, cocâr-jați la pământ, deabia se distingeau de țărână. Deloc grăbiți – unde să se fi dus? – înaintau cu viteza plugului: viteza veșniciei. Or, intrarea în Istorie presupune un minimum de înfrigurare, de neastâmpăr și de ardoare, atft de diferite, toate, de barbaria înceată a popoarelor agricole încătușate în Datină – această legiuire nu a drepturilor, ci a propriilor tristeți. Scurmând pământul ca să poată, la urmă, să zacă mai bine în el, ducând o viață pe buza mormântului, o viață-n care moartea părea

o răsplată și un privilegiu, străbunii ne-au lăsat moștenire somnul lor fără capăt, mânia mută și oarecum îmbătătoare, prelungul lor suspin de ființe pe jumătate răposate.

Suntem niște buimaci; blestemul nostru are efectul unui narcotic: ne amorțește; al evreilor însă, le stă ca un pinten în coaste: îi împinge-nainte. Încearcă să scape de el? Întrebare delicată, probabil fără răspuns. Sigur este că tragicul lor diferă de-al grecilor. Un Eschil vorbește de nefericirea unui individ ori a unei familii. Conceptul de blestem național, ca și de mântuire colectivă, nu e grecesc. Eroul tragic nu obișnuiește să ceară socoteală unui destin impersonal și orb: este orgoliul lui să-i accepte sentința. Va pieri, așadar, și el și ai săi. Pe cftă vreme lov îl hărțuiește pe Dumnezeuul lui, îi cere explicații: rezultă de aici o somație de un prost gust sublim și care pe un grec 1-ar fi scârbii, dar care pe noi ne mișcă și ne răscolește. Cum să rămâi nesimțitor la această vehemență, la strigătele unui ciumat ce-i pune cerului condiții și-1 copleșește cu ocări? Cu cât suntem mai aproape de renunțare, cu atât mai mult ne zguduie aceste urlete. lov nu-și dezmente rasa: vaielele sale sâht o demonstrație de forță, un asalt. „Noaptea oasele mele sunt ca sfredelite”, se tînguie el. Plângerea culminează cu un țipăt, și țipătul acesta străpunge cerurile și-i dă flori lui Dumnezeu, în măsura în care, depășindu-ne tăcerile și slăbiciunile, îndrăznim să ne strigăm suferința, suntem cu toții urmași ai marelui lepros, moștenitorii disperării și răcnetelor sale. Dar prea adesea vocile noastre sunt mute; și, deși ne învață cum să ne ridicăm la patima lui, nu izbutește să ne smulgă din inerție. Ce-i drept, el se găsea într-o poziție avantajoasă: știa pe cine să ocărăscă ori să implore, în cine să lovească ori cui să se roage. Dar noi, contra cui să strigăm? Contra celor ca noi? Ni s-ar părea ridicol. Revoltele noastre, de-abia îngăimate, ni se sting pe buze. În fciuda ecourilor pe care le trezește în noi, nu suntem în drept să ni-1 considerăm strămoș: durerile ne sunt prea șovăielnice. La fel și spaimile noastre. Fără voința și curajul de a le savura, cum am putea face din ele un stimulent sau o plăcere? Să tremurăm – izbutim și noi; dar să știi să-ți strunești tremuratul este o artă: toate revoltele pornesc de-aici. Cel care vrea să evite resemnarea trebuie să-și educe, să-și cultive spaimile și să le convertească în gesturi și cuvinte: va izbuti mai bine dacă-și va face carte de căpătfi din Vechiul Testament, paradis al fiorului. – învățându-ne repulsia pentru limbajul pătimăș, învățându-ne, în toate, cuviința și ascultarea, creștinismul ne-a anemiât frica. Dacă ar fi vrut să ne câștige pentru vecie, ar fi trebuit să ne zdruncine, să ne făgăduiască o mântuire primejdioasă. Ce poți spera de la două milenii de stat în genunchi? Acum, când în sfârșit sfritem fii picioare, ne-apucă amețeala: sclavi eliberați în zadar, răzvrățiți al căror demon roșește sau își râde de ei.

Energia lui lov s-a transmis alor săi; însetați de dreptate ca și el, evreii nu se pleacă în fața evidenței unei lumi nedrepte. Revoluționari

din instinct, ideea renunțării nici nu le trece prin cap: dacă Iov, acest Prometeu biblic, l-a înfruntat pe Dumnezeu, să dea ei înapoi din fața oamenilor? Cu cât fatalitatea li se strecoară în suflete, cu atât mai îndârjiți o resping. Amor fati, formulă pentru amatorii de eroism, nu-i pentru cei ce au prea mult destin ca să se mai agate de ideea de destin. Iubind viața într-atât, c-ar vrea s-o schimbe din temelii și să instaureze imposibilul, Binele, ei se aruncă asupra oricărui sistem ce i-ar putea întări în himerele lor. Nu este utopie care să nu-i orbească, să nu le ațâțe fanatismul. Nu numai că au propovăduit ideea de progres – dar au îmbrățișat-o cu o fervoare senzuală și aproape impudică. Oare aveau în vedere, adoptând-o fără rezerve, să beneficieze și ei de mântuirea promisă omenirii Mregi, să se bucure de un har și de-o apoteoză universală? Că toate dezastrele noastre încep din momentul când am întrezărit posibilitatea mai binelui – iată un truism pe care, evreii nu vor să-l admită. Trăiesc într-un impas, dar gândirea lor îl refuză. Răzvrățiți împotriva fatalității, a propriei nimicnicii, s-au simțit mai liberi tocmai în clipa când spiritul le era oprimat de tot ce-i mai rău. Ce spera Iov pe mormanul lui de gunoi, ce speră ei toți? Optimism de ciumați.! După un vechi tratat de psihiatrie, în rândul lor s-ar înregistra cel mai mare procent de sinucideri. Informația, dacă este corectă, dovedește că pentru ei viața merită efortul să se rupă de ea, că o iubesc prea mult ca să poată dispera până la capăt. Forța lor: mai curând să-și ia zilele decât să se obișnuiască ori să se complacă în disperare. Ei se afirmă în chiar actul autonimicirii, fritr-atit le e groază să cedeze, să se retragă, să-și recunoască oboseala. O asemenea îndârjire le poate veni doar de la Cel de Sus. Altfel nu mi-o pot explica. Și, deși contradicțiile lor mă zăpăcesc și mă pierd m tainele lor, cel puțin înțeleg pentru ce au trezit curiozitatea spiritelor religioase, de la Pascal la Rozanov.

Oare am meditat îndeajuns la motivele pentru care acești exilați elimină ideea morții – idee dominantă a oricărui exil – din gmdurile lor, ca și cum între ei și ea n-ar exista nici un punct de contact? Nu că subiectul le-ar fi indiferent; atfta că, tot alungându-și sentimentul morții, au ajuns să-i rezerve o atitudine deliberat superficială. Poate că în vechime i-au acordat prea mult interes că să-i mai obsedeze și acum; poate că nu se mai gmdesc la ea din cauza cvasinemuririi lor: de obicei, doar civilizațiile efemere sunt frământate de ideea neantului. Oricum, evreii n-au în fața lor decât viața. Iar această viață, care pentru noi se reduce la formula: „Nimic nu-i cu puțință”, formulă ce se adresează, ca o încurajare, derutelor, slăbiciunii sau sterilității noastre, această viață trezește în ei pasiunea înfruntării obstacolului, repulsia în fața izbăvirii și a oricărei alte forme de chietism. Acești luptători l-ar fi ucis cu pietre pe Moise dacă le-ar fi vorbit cu vorbele lui Buddha, limbaj al dezgustului metafizic, aducător de neant și împăcare. Nu există pace, nici beatitudine pentru cel ce nu știe să cultive renunțarea:

absolutul, ca suprimare a oricărui dor, e o răsplată pentru cei ce-și impun renunțarea la luptă; răsplată care le displace acestor luptători inveterați, acestor voluntari ai damnării, acestui popor al Dorinței. Ce rătăcire a minții a făcut să se vorbească de gustul lor pentru distrugere? Distrugători, ei? Ar trebui, mai curând, să li se reproșeze că nu-s pe cât ar trebui. Le datorăm atftea din speranțele noastre! Distrugerea ca scop în sine nici nu le trece prin gfrid și, chiar dacă sunt anarhiști, au mereu în vedere o operă viitoare, o construcție - imposibilă, poate, însă dorită. Și apoi, am greși nesocotind pactul, unic în felul lui, pe care l-au încheiat cu dumnezeul lor și căruia cu toți, atei sau nu, îi păstrează amintirea și pecetea în suflet. Acest Dumnezeu, oricât ne-am îndârji contra lui, rămâne totuși prezent, material și relativ eficient (cum firesc e să fie orice zeu tribal), în vreme ce al nostru, mai universal, deci mai anemic, este, ca orice duh, îndepărtat și inoperant. Vechea Alianță, mult mai solidă decât cea nouă, îngăduie fiilor lui Israel să înainteze împreună cu turbulentul lor Părinte, în schimb îi împiedică să guste frumusețea intrinsecă a distrugerii.

Ideea de „progres” le servește pentru a se împotrivi efectelor pustiitoare ale propriei lucidități: e subterfugiul lor calculat, mitologia lor deliberată. Până și ei, aceste spirite clarvăzătoare, dau înapoi în fața ultimelor consecințe ale îndoielii. Nu suntem sceptici cu adevărat decât dacă ne situăm în afara destinului sau dacă renunțăm să avem vreunul. Evreii sunt prea angajați în al lor ca să i se poată sustrage. Nici un Indiferent de calitate în rândurile lor: n-au introdus ei interjecția în religie? Chiar și atunci când își îngăduie luxul de a fi sceptici, cultivă un scepticism de ființe rănite. Solomon evocă imaginea unui Pyr-rhon răvășit și liric. Așa a fost cel mai lucid dintre străbunii lor, așa sunt toți. Cu ce plăcere își etalează suferințele și își zgândăresc rănilor! Această mascaradă a spovedaniei nu e decât un mod de-a se ascunde. Deschiși și totuși impenetrabili, de și-ar dezvălui, până la una, tainele, și tot nu-i veți cunoaște. Degeaba veți analiza, clasifica și explica nenorocirile unui om care a suferit: ceea ce este el, suferința lui adevărată, vă depășește înțe-legerea. Cu cât vă apropiați de el, cu atât vă pare mai inaccesibil, în ce privește o colectivitate rănită, oricât ați sta să-i studiați reacțiile, nu veți avea în față, totuși, decât o masă de necunoscuți.

Chiar dacă pare limpede precum cristalul, spiritullor ascunde un element subteran: detașați de lumea aceasta și totuși omniprezenți, îi vezi tâșnind, năpădind, mereu în alertă, fugind de pericol dar și căutându-l, aruncându-se asupra fiecărei senzații cu disperarea condamnatului, ca și cum clipele le-ar fi numărate iar năpasta i-ar pândi în chiar pragul bucurief. De fericire se agață și profită fără măsură, nici scrupule: ai spune că se-nfruptă din bunul altuia. Prea pătimași ca să fie niște epicurieni, își înveninează plăcerile, le devorează. Cu o grabă și o furie care-i împiedică să le simtă savoarea:

niște dezlănțuiți în toate sensurile cuvântului, de la cel mai vulgar până la cel mai nobil. Obsesia lui apoi nu le dă pace; or, arta de a trăi – apanaj al epocilor neprofetice, al epocii lui Alcibiade, Augustus ori a Regentului – constă în experiența integrală a prezentului. Nimic goethean în ei, căci nu încearcă să oprească clipa, nici chiar pe cea mai frumoasă. Profeții lor, care nu conțin să invoce mânia Domnului, care vor să vadă cetățile dușmanului transformate în ruine, acești profeți vorbesc un limbaj al cenușii. Din nebunia lor s-a inspirat Sfântul Ioan pentru a scrie cartea cea mai admirabilă, în obscuritatea ei, din toată Antichitatea? Născută dintr-o mitologie de sclavi, Apocalipsa nu-i decât o răfuială perfect camuflată. Totul în ea e răzbunare, fiere și viitor morbid. Lezechiel, Isaia, Ieremia pregătiseră bine terenul. Fructificându-și cu iscusință dereglările sau viziunile, băteau câmpii cu o artă nicicând egalată după aceea: spiritul lor puternic și tulbure îi ajuta. Veșnicia era pentru ei un prilej de convulsii, un spasm; vomitând ocări și imnuri, se zvârcoleau sub ochiul unui zeu mereu setos de isterie. Iată deci o religie în care raporturile dintre om și creator se consumă într-un război al epitetelor, într-o tensiune ce-i împiedică să mediteze, să se aplece asupra gâlcevii dintre ei și s-o aplaneze, o religie pe bază de adjective, de efecte retorice, și-n care stilul constituie singura punte între cer și pământ.

Acești profeți, fanatici ai pulberii, poeți ai dezastrului, prooroceau tot timpul catastrofe pentru că nu s-ar fi putut lega de un prezent liniștitor sau de un viitor oarecare. Pe motiv că-și fereau poporul de idolatrie, își slobozeau asupra-i furia, îl chinuiau și îl vroiau la fel de dezlănțuit, de crunt ca și ei. Trebuiau așadar să-1 hărțuiască, să-1 facă unic prin suferință, să-1 împiedice să se constituie și să se structureze într-o națiune pieritoare. Și astfel, cu urlete și cu amenințări, 1-au făcut să capete acea autoritate în materie de suferință și aerul acela de gloată rătăcitoare, neadormită, care-i irită pe autohtoni și le tulbură sforăitul.

Mi s-ar putea obiecta că nu sunt excepționali prin natură: aș răspunde că sunt_ prin destin – destin absolut, destin în stare pură, care, conferindu-le forță și lipsă de măsură, îi ridică deasupra lor înșiși și nu le îngăduie mediocritatea. Mi s-ar mai putea obiecta că nu sunt singurii care se definesc prin destin, că germanii sunt în aceeași situație. Desigur; totuși se uită că destinul germanilor, dacă au vreunul, este recent și se reduce la un tragic de epocă; în fapt, la două eșecuri apropiate în timp.

Aceste două popoare, atrase tainic unul de altul, nu se puteau înțelege: cum ar fi putut germanii, acești ariviști ai fatalității, să le ierte evreilor că au un destin superior? Pefsecuțiile se nasc din ură, nu din dispreț; iar ura e reproșul pe care nu îndrăznim să ni-1 facem nouă înșine, intoleranță în fața idealului propriu întrupat în altul. Cine aspiră să iasă din locul lui de baștină și să domine lumea le caută pricină celor

ce i-au luat-o înainte: le poartă pică pentru ușurința dezrădăcinării, pentru ubicuitatea lor. Germanii detestau în poporul evreu propriul lor vis înfăptuit, universalitatea pe care n-o puteau atinge. Vroiau și ei să fie aleși: nimic nu-i sortea acestui statut, încercând să forțeze Istoria, cu gândul ascuns de a ieși din ea și de a o lăsa în urmă, au sfârșit prin a se îngloda în ea și mai rău. De atunci, pierzând orice șansă de a se ridica vreodată la un destin metafizic sau religios, aveau să se piardă într-o dramă monumentală și inutilă, fără mister și transcendență, și care, lăsându-l indiferent pe teolog și pe filosof, nu-l interesează decât pe istoric. Ar fi trebuit să fie mai exigenți în alegerea himerelor; așa, ne-au oferit doar exemplul celei mai mari, al primeia dintre națiunile ratate¹. Cine optează pentru timp se prăbușește în el și-l face mormântul geniului său. Ești ales; nu devii ales nici prin voință, nici prin decret. Și cu atât mai puțin persecu-tându-i pe cei care-ți trezesc invidia pentru pactul lor secret cu veșnicia. Nici aleși, nici damnați, germanii s-au îndârjit contra celor ce pe bună dreptate puteau pretinde că sunt: momentul culminant al expansiunii lor nu va rămâne, cu trecerea timpului, decât un episod din epopeea evreilor. Spun bine: epopee, căci ce altceva e șirul de miracole și de bravuri, eroismul unui trib care, din mijlocul nenorocirilor sale, nu conținește să-și someze Dumnezeu? Epopee al cărei deznodământ nu se lasă ghicit: se va împlini el altundel Sau va lua forma unui dezastru ce scapă perspicacității spaimelor noastre?

O patrie este un somnifer de fiecă clipă. Evreii nu au una, sau posedă doar patrii provizorii, cu Israel în frunte: să-i invidiem, ori să-i plângem? – oricum, nu am putea s-o facem îndeajuns. Orice ar face și oriunde s-ar duce, misiunea lor e să vegheze; așa o vrea imemorialul lor statut de străini. Soluție pentru soarta lor nu există. Rămân aranjamentele cu Ireparabilul. Nu au găsit, până acum, nimic mai bun. Această situație va dăinui în veci. Iar evreii îi datorează blestemul de a nu pieri.

În definitiv, deși legați de lumea aceasta, ei nu fac parte cu adevărat din ea: este ceva nepământean în trecerea lor pe pământ. Să fi fost, în vechime, martorii unui spectacol al fericirii depline, de care le este dor? Și ce vor fi văzut atunci – ceva ce scapă simțurilor noastre? Înclinarea lor spre utopie nu e decât o amintire proiectată în viitor, un vestigiu convertit în ideal. Dar, năzuind la paradis, se tot izbesc de Zidul Plângerii – iată-le soarta.

Melancolici în felul lor, ei se droghează cu regrete, își fac din ele o credință, un stimulent, un reazem, un mijloc de-a recuceri, ocolind prin Istorie; fericirea lor dintâi, fericirea lor de odinioară. Spre ea se năpustesc, spre... ea aleargă. Iar această goană le dă un aer în același timp fantomatic și triumfal, care ne înspăimântă și ne fascinează pe noi, cei rămași de căruță, dinainte resemnați cu un destin oarecare și neînstare să credem vreodată în viitorul regretelor noastre.

Scrisoare despre câteva impasuri.

Crezusem tot timpul, dragă prietene, că îndrăgostit de provincia ta cultivi detașarea, disprețul, tăcerea. Nu mică mi-a fost surpriza să te aud spunând că lucrezi la o carte! Pe dată am văzut profilându-se-n tine viitoarea dihanie: autorul care vei fi. „încă unul pierdut”, mă gândeam. Din sfială, n-ai încercat să afli motivele decepției mele; e drept că nici n-aș fi fost în stare să ți le spun răspicat, „încă unul pierdut, încă unul distrus de talent”, îmi repetam, iarăși și iarăși.

Pătrunzând în infernul literar, îi vei cunoaște minciuna și veninul; rupt de realitate, caricatură a propriei tale ființe, nu vei putea trăi decât experiențe formale, indirecte; vei fi înghițit de cuvânt. În afară de cărți, nici un alt subiect de discuție. Cât despre oamenii de litere, ei nu ți vor fi de nici un folos. De asta însă ai să devii conștient prea târziu, după ce anii tăi cei mai buni se vor fi irosit într-o lume superficială, lipsită de substanță. Literatul? Un gură-spartă ce-și vinde nefericirile pe doi. Bani, le face publice, le repetă întruna: nerușinarea – paradă de gânduri inavuabile – este regula lui de viață; el se prostituează. Orice formă de talent merge mină în mână cu o anume neobrăzare. Distins e numai insul sterp, cel care pierde cu secretul lui, pentru că nu se înjosește să-1 scoată pe tejghea: sentimentele dezvăluite, sunt o umilire a ironiei, o palmă la adresa umorului.

Să-ți îngropi secretul în tine e tot ce poate fi mai productiv. El te muncește, te roade, te amenință. Chiar și atunci când se adresează Cerului, spovedania este un atentat contra noastră, contra resorturilor ființei noastre. Neliniștile, umilințele, spaimile de care terapeuticele religioase sau profane vor să ne elibereze constituie un patrimoniu de care nu ar trebui să ng lăsăm deposedați cu nici un preț. Trebuie să ne apărăm de cei care vor să ne vindece și nici în ruptul capului să nu renunțăm la suferințele și păcatele noastre. Spovedania: viol al conștiințelor făptuit în numele cerului. Ca și celălalt viol – analiza psihologică! Laicizată, prostituată, spovedania se va practica la colț de stradă, câl de curând: cu excepția câtor-vă criminali, toată lumea tânjește să aibă un suflet public, un suflet-afiș.

Secătuit de propria fecunditate, fantomă ce și-a tocit până și umbra, omul de litere scade cu fiecare cuvânt pe care-1 scrie. Inepuizabil este doar orgoliul lui; dacă ar fi de natură psihologică, ar avea niște limite: limitele eului. Orgoliul acesta e însă cosmic ori demonic: îl copleșește. „Opera” sa îl obsedează: face mereu aluzii la ea, ca și cum, în afară de ea, nimic n-ar mai fi pe pământ demn de atenție. Vai de cel ce are îndrăzneala, sau prostul gust să-i vorbească și despre altceva! Vei înțelege de ce, ieșind într-o zi de la un dejun literar, mi-am spus că se impune, fără amânare, un Sfânt Bartolomeu al oamenilor de litere.

Voltaire a fost primul literat care și-a ridicat incompetența la rang de procedeu, de metodă, înaintea lui, scriitorul, destul de fericit să se

țină alături de evenimente, era mai modest: făcându-și meseria într-un sector limitat, el își vedea de drum. – fără să-i iasă din făgaș. Gazetăria fi-indu-i cu totul străină, îl interesa cel mult aspectul anecdotic al anumitor singurătăți: indiscreția lui era ineficace.

Cu fanfaronul nostru, situația se schimbă. Niciunul din subiectele de interes ale epocii în care a trăit nu a scăpat sarcasmelor sale, spoielii de cunoaștere, nevoii de scandal, vulgarității sale absolute. Totul era impur la el, în afară de stil. Profund superficial, lipsit de orice sensibilitate pentru intrinsec, pentru interesul pe care o realitate îl prezintă prin ea însăși, el a inaugurat flecăreala ideologică în literatură. Mania lui de a sporovăi, de a îndoctrina, înțelepciunea lui de moașă comunală aveau să facă din el prototipul, modelul literatului. Pentru că a spus despre sine tot ce putea să spună, storcându-și personajul până la epuizare, nu ne mai mișcă: îl citim și trecem mai departe, în schimb, simțim foarte bine că Pascal n-a spus totul despre sine: chiar și atunci când ne irită, el nu e niciodată pentru noi un autor.

Scrierea cărților nu e lipsită de o anume legătură cu păcatul original. Căci ce altceva este o carte, dacă nu o pierdere a nevinovăției, o agresiune, o repetare a păcatului dintâi? Să-ți faci publice tarele pentru a amuza ori pentru a scoate din minți! O barbarie ce ne violează intimitatea, o profanare, o pângărire. Și o ispitire. Vorbesc în cunoștință de cauză. Am, cel puțin, scuza că-mi urăsc faptele, că le săvârșesc fără să cred în ele. Tu ești mai cinstit: scrii cărți în care crezi, cum crezi și în realitatea cuvintelor, în aceste ficțiuni puerile sau indecente. Pe mine tot ce e literatură mă scârbește profund, apărându-mi ca o pedeapsă. Am să încerc să-mi uit chiar și viața, de teamă să nu încep a sporovăi despre ea; sau, neputând ajunge la absolutul dezgustului, mă voi condamna la o frivolitate posacă. Rămășițe de instinct mă silesc cu toate acestea să mă agăț de cuvinte. Tăcerea este de neîndurat: ce forță îți trebuie ca să te statornicești în laconismul Inexprimabilului! Mai ușor se renunță la pâine decât la cuvânt. Dar, din păcate, vorbirea alunecă în vorbărie, în literatură. Chiar și gândirea are această tendință, e gata mereu să se umfle, să se reverse; zăgăzuind-o prin poantă, concentrând-o în aforism sau butadă, te opui expansiunii, mișcării ei naturale, elanului spre diluare, spre inflație. De aici sistemele, de aici – filosofia. Obsesia laconismului paralizează demersul spiritului, care cere grămezi de cuvinte; în lipsa lor, retras în sine, nu-i mai rămâne decât să-și rumege neputința. A gâhdi: o artă de a bate apa-n piuă, de a discredita esențialul, iar asta pentru că spiritul este profesor. Și inamic al oamenilor. De spirit, ai acestor obsedați de paradox, de definiția arbitrară. Din repulsie pentru banal, pentru „universul valabil”, ei se ocupă de aspectul accidental al lucrurilor, de evidențele ce nu sar în ochi nimănui. Preferind o formulă aproximativă, dar provocatoare, unui raționament riguros, dar searbăd, ei nu aspiră să „aibă dreptate” și se

amuză pe socoteala „adevărurilor”. Dacă Realul e atât de șubred, de ce-ar lua în serios teoriile ce vor să-i demonstreze soliditatea? În tot ce fac, îi paralizează teama că vor plictisi ori că alții or să-i plictisească pe ei. Când teama ți-a intrat în oase, nimic din câte faci nu are sorți de izbândă. Încerci să scrii, de pildă; de cum ai luat condeiul în mână, imaginea cititorului e și ea acolo, în fața ochilor. Și vei lăsa condeiul jos. Ideea pe care vroiai s-o dezvolti are să-ți pară silnică: la ce bun să te apleci asupra ei, să despici firul în patru? O simplă formulă nu ar putea s-o exprime? Și apoi, de ce să descrii un lucru pe care-1 știi deja? Dacă te obsedează economia verbală, nu vei putea citi sau reciti o carte fără să-i observi artificiiile și repetările. Recitindu-1 pe cutare autor, îl vei vedea în-cele din urmă umflându-și frazele, lungind pelteauasurpându-se parcă pe câte-o idee ca s-o turtească, s-o subțieze. Poem, roman, eseu, dramă, toate-or să-ți pară prea lungi. Scriitorul, prin condiția lui, spune întotdeauna mai mult decât are de spus: își dilată gândirea și o îngroapă sub cuvinte. Dintr-o operă rezistă două, trei momente: străfulgerări într-un haos verbal. Să-mi duc gândul până la capăt? Orice cuvânt e un cuvânt de prisos. Și totuși, trebuie să scriem: s-o facem așadar., să ne-nșelăm unii pe alții.

Plictisul declasează spiritul, îl face superficial, dezlânat, îl sapă din interior și-l dezarticulează. Dacă a pus stăpmine pe tine, te însoțește peste tot, așa cum și de mine se ține scai de câad mă știu. N-a fost moment să nu fie aici, alături de mine, fa aer, în vorbele mele și ale celorlalți, pe chipul meu și pe al tuturor. Plictisul este mască și substanță, fațadă și realitate. Nu pot să mă închipui scăpat de el, nici viu, nici mort. A făcut din mine un flecar rușinat să deschidă gura, un teoretician pentru ramoliți și adolescenți, pentru femei slabe de înger, pentru menopauze metafizice; un deșeu uman, o marionetă lunatică. Plictisul îmi macină bruma de ființă ce mi-a fost dată, iar dacă-mi mai lasă niște fărâmituri e ca să aibă pe ce să-și continue lucrarea. Neant în acțiune, el pustiește creierele și le reduce la un morman de concepte fracturate. Nu există idee pe care să n-o împiedice să se lege de altă idee, pe care să n-o izoleze și strivească, astfel încât activitatea spiritului se degradează într-o înșiruire de momente lipsite de continuitate. Noțiuni, sentimente, senzații sfâșiate – iată ce lasă-n urma lui. Dintr-un sfânt, el face un diletant, dintr-un Hercule – o zdreanță. E un rău ce se întinde dincolo de univers; să fugi din calea lui, altfel nu vei mai fi îri stare decât de proiecte smintite, așa cum mi se-ntâmplă mie de fiecare dată când mă scoate din minți. Visez atunci la o gândire corosivă, care să intre-n lucruri destrămându-le, sfredelindu-le, ciuruindu-le, visez la o carte ale cărei silabe, atacând hârtia, să lichideze literatura cu tot cu cititori, o carte – carnaval și apocalipsă a Literelor, ultimatum dat miasmelor Verbului.

Nu prea văd bine dorința ta de a-ți face un nume într-o epocă în care epigonismul e regula generală. Să facem o comparație. Napoleon

a avut, în plan filosofic și literar, rivali care l-au egalat: Hegel prin lipsa de măsură a sistemului său, Byron prin lipsa de ținută, Goethe” printr-o mediocritate fără precedent. Degeaba am căuta însă, în zilele noastre, literați pe măsura aventurierilor, a tiranilor veacului nostru. Dacă din punct de vedere politic am dat dovadă de o demență necunoscută până la noi, în domeniul spiritului mișună numai destine mărunte; nici un cuceritor prin forța condeiului: doar avortoni, isterici, niște cazuri, atât. Nu avem, și tare mă tem că nici nu vom avea vreodată, capodopera decăderii noastre, un Don Quijote în infern. Cu cât timpul se dilată, cu atât literatura se închircește. Iar hăul Neștiutului va înghiți niște pigmei.

Pentru a ne împropăta iluziile estetice, e clar că ne vor trebui mai multe veacuri de asceză, un lung exercițiu de mutism, o eră de nonliteratură. Pentru moment, va trebui să corupem toate genurile, să le împingem spre limite care le neagă, să destrămăm aceea ce a fost atât de. Bine întocmit. Dacă, în încercarea noastră, ne va preocupa cât de cât perfecțiunea, vom fi, probabil, creatorii unui nou tip de vandalism.

Lăsând în urma noastră stilul, incapabili să ne armonizăm derutele, noi nu ne mai definim prin raportare la Grecia: ea a încetat să ne fie reper, nostalgie ori remușca-re; Grecia s-a stins în noi, ca și Renașterea, de altfel.

De la Hölderlin și Keats la Walter Pater, secolul al XIX-lea a știut să lupte împotriva tenebrelor sale și să le opună imaginea unei Antichități mirifice – cură de lumină, paradis. Un paradis inventat, se înțelege. Important însă era că năzuiam către el, fie și numai pentru a combate modernitatea și grimasele ei. Te puteai consacra unei epoci apuse, puteai să te agăți de ea prin patosul părerilor de rău. Trecutul încă funcționa.

Noi însă nu mai avem trecut; sau, mai. Curând, nimic din trecut nu ne mai aparține; s-a zis cu ținutul ales, cu mântuirea mincinoasă, cu refugiul în cele dispărute. Perspectivile noastre? Cu neputință să le deslușim: suntem niște barbari pe care nu-i așteaptă nici un viitor. Cum exprimarea nu se poate măsura cu evenimentele, fabricarea de cărți și împăunarea cu ele constituie un spectacol dintre cele mai jalnice. Ce nevoie îl împinge pe un scriitor care a scris cincizeci de volume să-1 scrie și pe-al cincizeci și unulea? Pentru ce această proliferare, această teamă de a fi uitat, această cochetărie de prost gust? Nu merită îngăduință decât literatul strâmtorat, sclavul, ocnașul condeiului. Oricum, nu mai este nimic de construit, nici în literatură, nici în filosofie. Doar cei care trăiesc din scris – din punct de vedere material, se înțelege – ar trebui să-și se consacre. Intrăm într-o epocă a formelor sfărtaite, a operelor pe dos. Oricine va putea să prospere în ea. Abia dacă anticipez. Barbaria e la îndemână oricui. E suficient să-i dai de gust. Vom demola, cu însuflețire, veacurile.

Ce va fi cartea ta, pot spune că presimt prea bine. Trăiești în provincie: insuficient de corupt, cu neliniști neîntinate, nici nu-ți dai seama cât de demodat e orice „sentiment”. Drama interioară își trăiește ultimele clipe. Cum să te mai încumeți să creezi o operă pornind de la „suflet”, de la un infinit preistoric?

Mai e, pe urmă, și tonul. Al tău – mi-e teamă – va fi în genul „nobil”, „liniștitor”, impregnat de bun-simț, de cumpătare sau de eleganță. Nu uita că o carte trebuie să se adreseze barbariei din noi, anomaliilor, înaltelor noastre mârșăvii, și că un scriitor „uman” care adoptă idei prea acceptabile își semnează singur actul de deces literar.

Uită-te bine la cei ce izbutesc să ne trezească interesul: departe de a împăca pe toată lumea, ei apără poziții de nesusținut. Dacă sunt plini de viață, o datorează părții mărginite din ei, pasiunii cu care își susțin sofismele: concesiile pe care le-au făcut „rațiunii” ne dezamăgesc și ne calcă pe nervi, înțelepciunea e nefastă pentru geniu; fatală pentru talent. Vei înțelege, dragă prietene, de ce mă-ngrijorează înclinarea ta pentru genul „nobil”.

Dându-mi să înțeleg că vrei să fii constructiv, atitudine în care ghiceam o nuanță de superioritate, mi-ai reproșat adesea ceea ce numești „setea mea de distrugere”. Află că nu distrug nimic: înregistrez, înregistrez iminentul, nerăbdarea unei lumi care se nimicește și care, pe ruina certitudinilor sale, se grăbește spre neobișnuit și nemărginit, către un stil convulsiv. Cunosco o bătrână nebună care, așteptând în fiecă clipă să se năruie casa peste ea, își petrece zilele și nopțile la pândă. Bântuind prin odaie, trăgând cu urechea la trosnituri, o irită nespuse că evenimentul întârzie. La o scară mai mare, comportamentul bătrânei este al nostru, al tuturor. Trăim cu nădejdea unei prăbușiri chiar și atunci când ne gândim la altceva. Dar asta nu va ține mereu; se poate chiar prevedea că teama de noi înșine, rezultat al unei frici mai generale, va deveni o bază a educației, principiul pedagogiilor viitoare. Viitorul în care cred este negru; Tu însă, dragă prietene, ești atât de puțin pregătit pentru el, încât te pregătești să intri în literatură. Nu am, desigur, calitatea să te abat din drum; cel mult mi-ar plăcea să ajungi la capătul lui fără iluzii. Temperează-1 pe autorul ce n-are astâmpăr în tine, însușește-ți, sporind-o, spusa Sfântului Ioan Scărarul: „Nimic nu-1 cinstește mai mult pe călugăr decât descurajarea.”

Dacă, gândindu-mă bine, mi-a plăcut într-o dată să distrug, am făcut-o întotdeauna, contrar părerii tale, pe propria-mi piele. Cine distruge se distruge pe sine. În tot ce am urft m-am urft pe mine însumi, mi-am visat cu delicii propria nimicire, mi-am spulberat șansele, am experimentat pervertirea intelectului. Scepticismul, mai întâi instrument sau metodă, a sffrșit prin a face parte din mine, devenind fiziologia mea, destinul trupului meu, principiul meu visceral, răul de care nu mă pot lecu, dar care nici nu mă ucide. Mă atrag – e

adevărat, chiar prea adevărat – lucrurile care n-au șansa să se-
mplinească ori să dăinuie. Vei înțelege acum de ce m-a preocupat
întotdeauna Occidentul. Această preocupare ți se părea sau ridicolă,
sau gratuită. „Dar nici măcar nu aparții Occidentului”, îmi atrăgeai
atenția. Ei și?! Sunt eu de vină că setea mea de tristețe nu și-a găsit un
alt obiect? Unde mai poți găsi o voință de renunțare la fel de îndârjită
ca a lui? Il invidiez pentru arta cu care știe să moară. Când vreau să-mi
reîmprospătez decepțiile, foni propun această temă de”q nesfârșită
bogăție negativă. Iar dacă deschid o istorie a Franței, a Angliei, a
Spaniei ori a Germaniei, contrastul dintre ce au fost cândva și ce au
ajuns îmi provoacă nu numai amețală, dar și mândria de-a fi
descoperit, în sfârșit, axiomele declinului.

!, Departe de mine dorința de a-ți umbri speranțele: are, s-o facă
viața. La fel ca toată lumea, vei cunoaște cădere ilupă cădere. La
vârsta ta, am avut avantajul de a cunoaște f'oameni în stare să-mi
deschidă ochii, să mă facă să roșesc pentru iluziile mele; cu adevărat,
ei mi-au făcut educația. Fără sprijinul lor, aș fi avut eu oare curajul să
înfrunt și să îndur trecerea anilor? Silindu-mă să gust din amărăciunile
lor, m-au pregătit pentru ale mele. Sub flamura unei ambiții
nemărginite, porniseră să cucerească o glorie nu prea clar definită, îi
aștepta eșecul. Delicatețe, luciditate, trândăvie? N-aș putea preciza ce
putere s-a pus în calea proiectelor lor. Aparțineau acelei categorii de
indivizi pe care-i întâlnești prin capitale, trăind din expediente, mereu
în căutarea unei situații pe care o refuză de îndată ce-o găsesc. Am
învățat de la ei mai multe decât de la toți ceilalți oameni pe care i-am
întâlnit. Aproape toți purtau în ei o carte, cartea propriilor neîmpliniri;
ispitiți de demonul literaturii, nu-i făceau totuși jocul, într-atft îhfrm-
gerile-i fascinau, le împlineau existența. De obicei H se spune „ratați”.
Este un soi de om aparte, pe care-am să încerc să ți-1 descriu, cu riscul
de a simplifica, împătimit al eșecului, în tot ce face își urmărește
propriul regres; nu-și depășește niciodată preliminarile viitorului, nu
trece niciodată pragul unei făptuiri. Rivalizând în abulie cu îngerii,
meditează la taina faptei, dar ia o singură inițiativă: a renunțării.
Credința, dacă are vreuna, îi servește de pretext pentru noi capitulări,
pentru o degradare presimțită și dorită: se prăbușește în Dumnezeu.
Meditează cumva la „mister”? E ca să vadă și alții până la ce se poate
înjosii. Sălășluiește în convingeri ca viermele în fruct; cade împreună cu
ele și nu se ridică din nou. Decât spre-a asmuți împotriva-și mâhnirile
ce-i mai rămân. Dacă-și înăbușă talentele, e pentru că-și iubește, cu
toată energia, oboseala, înaintând înspre trecut, face cale întoarsă în
numele talentelor sale.

Vei fi surprins să afli că procedează astfel doar pentru că a
adoptat, în fața dușmanilor săi, o atitudine destul de ciudată. Să mă
explic. Atunci când suntem puși pe treabă, dușmanii nu pot să ne uite:
mai mult chiar decât propria lor persoană, noi le acaparăm atenția și

interesul. Treburile noastre îi preocupă în cel mai înalt grad. Atunci e rân-dul nostru să stăm cu ochii pe ei, să ne preocupăm de sănătatea, ca și de ura lor – singura ce ne îngăduie să întreținem iluzia că e ceva de capul nostru. Dușmanii ne salvează, ne aparțin, sunt ai noștri. Față de-ai săi, ratatul reacționează în mod diferit. Neștiind să-i păstreze, sfârșește prin a-și pierde interesul pentru ei, prin a-i minimaliza, prin a nu-i mai lua în serios. Detașare cu grele urmări. Degeaba va încerca mai târziu să-i reactiveze, să le trezească un cft de mic interes, să le stârneasă indiscreția sau furia; și tot degeaba va mai încerca să-i înduioșeze, să le întrețină ori să le înviorizeze ranchiuna. Nemaiavând împotriva cui să se afirme, se va închide în singurătatea și sterilitatea lui. Singurătate și sterilitate care-mi plăceau atât de mult la cei învinși, cărora, ți-o repet, le datorez educația mea. Între altele, mi-au deschis ochii asupra neroziilor inseparabil legate de cultul Adevărului. N-am să uit niciodată ușurarea pe care am simțit-o atunci când m-am eliberat de el. Stăpân al tuturor erorilor, puteam în sfârșit să explorez o lume a aparențelor, a tainelor de suprafață. Nu mai avem nimic de căutat – decât, poate, căutarea nimicului. Adevărul? O idee fixă a adolescenței sau un simptom de senilitate. Cu toate astea, un rest de nostalgie ori poate gustul robiei mă fac să-1 mai caut și-acum, inconștient, prostește. O clipă de neatenție e suficientă ca să cad din nou în mrejele celei mai vechi, celei mai derizorii dintre prejudecăți.

Mă nimicesc, este ceea ce Vreau; așteptându-mi sorocul, în acest aer clocit pe care-1 creează convingerile, în-tr-o lume ce se sufocă, respir; respir în felul meu. Într-o zi, cine știe, poate c-ai să cunoști și tu această plăcere de-a ochi o idee, de-a trage în ea, de-a o vedea doborâtă la picioarele tale, ca apoi să reiei exercițiul cu alta, cu toate celelalte; această poftă de-a te apleca asupra unei fi-'. Inte, de-a o abate de la vechile-i dorințe și vicii spre a^i impune unele noi, mai nocive și care s-o ucidă; de a te în-l dârji împotriva unei epoci ori a unei civilizații, de a te năpusti asupra timpului, torturându-i clipele; de a te în-[' toarce apoi împotriva ta însuși, de a-ți pune la cazne amintirile și ambițiile și, vlăguindu-ți suflarea, de-a f < umple aerul cu miasme ca să te-năbuși mai bine.; poa-|| te c-ai să cunoști într-o zi această formă de libertate, *” această formă de respirație care este eliberare de sine și de orice. Vei putea îmbrățișa atunci orice cauză, fără să crezi în ea.

Intenția mea era să te pun în gardă împotriva Gravității, împotriva acestui păcat pe care nimic nu-1 poate răscumpăra. Vroiam, în locul ei, să-ți propun frivolitatea. ^ Or – de ce am ascunde-o? – frivolitatea e cel mai trudnic lucru din lume, vreau să spun frivolitatea con-”t i știentă, dobândită, voită, în trufia mea, speram să ajung |ș la ea practicând scepticismul. Acesta, totuși, se adaptează r caracterului nostru, se dă după metehnele, patimile, ba chiar nebuniile noastre; se personalizează. (Câte temperamente, atftea scepticisme.) Îndoiala sporește cu tot ce o infirmă ori o combate. E o boală înlăuntrul altei

boli, o obsesie în obsesie. Dacă te rogi; îndoiala se înalță o dată cu rugile tale; îți veghează delirul și totodată îl imită; în plină beție a căderii, amețitoare va fi și îndoiala. Așa fricft nici scepticismul nu poate nimic împotriva Gravității. Și, vai, nici poezia! Cu cât îmbătrânesc, cu atât pricep că mi-am pus prea multe speranțe în ea. Am iubit-o, și această iubire mi-a distrus sănătatea. I-am închinat un cult ce speram să-mi fie fatal. Poeziei Acest cuvânt, ce-mi deschidea odinioară mii de universuri, nu-mi mai aduce azi în minte decât viziunea unei fornăieli adormitoare, a golului, a unor taine fetide și a afectării. E cazul să adaug că am făcut greșeala de a frecventa o mulțime de poeți. Cu câteva excepții, mai-toți erau de-o gravitate inutilă, înfumurați sau odioși, niște monștri și ei, niște specialiști,. În egală măsură torționari și martiri ai adjectivului, căroră le pusesem la preț prea mare diletantismul, luciditatea, sensibilitatea la jocul intelectual. Să fie frivolitatea doar un „ideal”? Deși mă tem că da, n-am să mă-mpac cu asta niciodată. De fiecare dată când mă trezesc dând importanță lucrurilor, îmi învinovățesc judecata, îmi pierd încrederea în ea și-o bănuiesc de slăbiciune, o suspectez că a luat-o razna, încerc să mă rup de orice, să mă înalț smulgându-mă din rădăcini; pentru a deveni frivoli, va trebui să renunțăm la ele, să devenim, metafizic, străini.

Justificându-ți lanțurile și parcă dornic să le porți povara, susțineai cândva că mie îmi este ușor să plutesc, să evoluez în vag, deoarece, venind dintr-o țară fără istorie, nimic nu mă apasă. Recunosc avantajul de a face parte dintr-o țară mică, de a trăi fără fundal, cu nonșalanța unui saltimbanc, a unui idiot ori a unui sfânt, sau cu detașarea aceluia șarpe care, încolăcit în juru-și, trăiește fără hrană ani de zile, de parcă ar fi un zeu al foamei sau ar ascunde, sub tihna toropelii sale, un soare monstruos.

Scutit de povara oricărei tradiții, cultiv bizareria acestei înstrăinări care în curând va fi a tuturor. De voie, de nevoie, vom trăi experiența unei eclipse istorice, imperativ al confuziei. De pe acum am început să ne anulăm în mulțimea divergențelor cu noi înșine. Negfridu-se și rene-gându-se neîncetat, spiritul nostru și-a pierdut centrul, ri-sipindu-se în atitudini, în metamorfoze pe cât de inutile, pe atât de inevitabile. De unde, în comportamentul nostru, nerușinarea și nestatornicia. Necredința și chiar credința noastră le poartă stigmatul.

Contestarea lui Dumnezeu, dorința de a-l detronea, de a-l pune în umbră, e o ispravă de prost gust, expresie a pizmei, a vanității de a sfida un adversar nepereche și nebulos. Sub orice formă s-ar prezenta, ateismul presupune o lipsă de maniere, la fel ca și – pentru motive opuse – apologia; căci nu e oare o necuviință, cât și o milostenie fățarnică, o impietate, să nădușești ca să-l susții pe Dumnezeu, să-i asiguri cu orice preț dăinuirea? Iubirea sau ura pe care i-o purtăm dezvăluie mai puțin noblețea neliștilor ce ne sfășie, cât grosolănia cinismului nostru.

Nu suntem însă responsabili decât în parte pentru această stare de lucruri. De la Tertulian la Kierkegaard, accentuarea absurdității credinței a creat în creștinism un întreg subcurent, care, ieșind la lumină, a depășit cadrul Bisericii. Ce credincios, în crizele lui de luciditate, nu se consideră un slujitor al Absurdului? Dumnezeu avea să tragă ponoasele. Pmă acum, îl dăruiam cu virtuțile noastre; nu cutezam să-i atribuim și viciile. Umanizat, acum el ne seamănă. Niciunul din defectele noastre nu-i e străin. Lărgirea sferei teologiei și tendința spre antropomorfism n-au fost niciodată împinse atât de departe. Această modernizare a Cerului înseamnă și sfârșitul lui. Cum am putea să venerăm un Dumnezeu evoluat, după ultima modă? Spre ghinionul lui, nu-și va recâștiga prea curând „transcendența infinită”.

„Fii atent – îmi vei spune, probabil – la „lipsa de maniere„!
Denunți ateismul doar ca să i te consacri mai bine.”

Ce pot să fac? Prea simt, pe pielea mea, stigmatul timpului în care trăiesc: nu-l pot lăsa pe Dumnezeu în pace. Mă amuz repetând cu snobii că El a murit, ca și cum asta ar avea vreun sens. Ne închipuim că am putea scăpa, prin impertinență, de singurătățile noastre și de fantoma supremă care le bâhțuie. În realitate, amplificându-se, ele nu fac dect să ne apropie de ceea ce le obsedează.

Cfrid nimicul mă copleșește și când, conform unei formule orientale, ating „vacuitatea vidului”, mi se întim-plă, năucit de un asemenea abis, să mă mulțumesc și cu Dumnezeu, măcar din dorința de a-mi călca în picioare îndoielile, de a mă contrazice și, sporindu-mi fiorii, de-a căuta m ei un stimulent. Experiența vidului e ispitirea mistică a necredinciosului, șansa lui de a se ruga, momentul lui de plenitudine. La hotarele ființei noastre, un zeu – sau ceva ce-i ține locul – își face apariția.

Sfritem departe de literatură: departe doar în aparență. Toate acestea nu sunt decât cuvinte, păcate ale Verbului. Ți-am recomandat demnitatea scepticismului, și iată-mă că dau tfrcoale Absolutului. Tehnică a contradicției? Amintește-ți mai curând cuvintele lui Haubert: „Sunt uh mistic și nu cred în nimic.” În ele văd deviza timpului nostru, un timp infinit de intens și fără substanță. Există o voluptate numai a noastră: aceea a conflictului în sine. Conștiințe convulsive, fanatici ai improbabilului, sfâșiați între dogmă și aporie, suntem gata să ne avântăm în Dumnezeu din exasperare, știind prea bine că n-o să zăbovim într-însul.

Nu este om al prezentului decât profesionistul ereziei, exclusul din vocație – vomă și panică a ortodoxiilor. Odinioară ne defineam prin valorile la care aderam; astăzi, prin cele pe care le respingem. Fără luxul negației, omul e doar un biet, un jalnic „creator”, incapabil să-și împlinească destinul – de-a tezauriza dezastre, de-a colecționa falimente, înțelepciunea? N-a existat epocă mai goală de ea, vreau să spun că omul n-a fost niciodată mai el însuși: o ființă refractară la

înțelepciune. Trădător al zoologiei, animal răătăcit, el se revoltă contra naturii ca ereticul împotriva tradiției. Acesta din urmă e așadar de două ori om. Orice'ânnoire i se datorează. Pasiunea lui: să se găsească la originea, în punctul de pornire a orice. Chiar dacă e un paria, vrea să-i facă pe ceilalți să simtă efectele condiției sale și crede că un sistem religios, filosofic sau politic merită osteneala să fie sfărmiat ori reformat: tot ce vrea e să fie în centrul unei rupturi. Urând echilibrul și înțepeneala instituțiilor, le zdruncină ca să le grăbească sfârșitul.

Înțeleptul, în schimb, privește noul cu ostilitate. Lucid, el abdică: este forma lui de protest. Orgolios care se izolează în normă, el se afirmă dând înapoi. Care e țelul lui? Să-și depășească ori să-și neutralizeze contradicțiile. Dacă reușește, avem dovada că aceste contradicții erau lipsite de vigoare, că le depășise mai înainte chiar de a le înfrunta. Cum îi lipsește instinctul, nici nu-i este prea greu să-și domine firea, să ne dăscălească din anemia se-renității sale.

Cum ne lăsăm, oricât de puțin, în voia pornirilor, observăm că ni-e peste puteri să ne înfrânăm, să ne îmblân-zim ori să ne-ascundem contradicțiile. Ele ne călăuzesc, ne ațâță și ne ucid. Înălțându-se deasupra lor, înțeleptul se deprinde cu ele, nu suferă din cauza lor, n-ar câștiga nimic murind: el este, încă din viață, pe jumătate mort. În alte fyremi, era un model; acum, pentru noi, e doar un deșeu al ^biologiei, o anomalie ce nu mai ispitește pe nimeni. „Vorbești de rău înțelepciunea pentru că nu poți ajunge la ea/pertru că-ți este „interzisă,,,,” - așa gândești, pesemne. Ba e chiar sigur că așa gândești. La asta-ți voi răspunde că-i prea târziu să mai fim înțelepți, că oricum n-ar servi la nimic, ca să nu mai vorbim că un același hău o să ne-nghită pe toți, înțelepți ori nebuni. Recunosc de altfel că sunt înțeleptul ce nu voi fi niciodată., Orice formulă de mântuire mă arde ca o otravă: mă vlăguiește de puteri, îmi sporește necazurile, mă învrăjbește cu ceilalți, îmi pune sare pe răni și, în loc să aibă un efect salutar în râhduiala vieții mele, joacă, din contră, un rol nefast. Da, orice înțelepciune acționează asupra mea ca un toxic. Te mai gândești, probabil, că prea „mă dau” cu epoca aceasta, că-i fac prea multe concesii. La drept vorbind, o accept și o refuz cu toată patima și incoerența de care sunt capabil. Ea îmi dă senzația unui ultim act ipostaziat. Să înțelegem de aici că nu se va mai încheia și că, interminabilă, își va perpetua neîmplinirea? Nimic din toate astea. Ghicesc ce se va întâmpla și, ca s-o știu mai bine, mi-e suficient să citesc și să recitesc scrisoarea Sfântului Ieronim după prădarea Romei de către Alaric. Ea exprimă uimirea și tulburarea aceluia care, de la periferia unui imperiu, îi contemplă destrămarea și nevolnicia. Judecă și tu: ai zice că-i epitaful npstru anticipat. Nu știu dacă am dreptul să vorbesc despre sfârșitul omului; dar sunt convins de prăbușirea tuturor ficțiunilor în care am trăit până acum. Istoria își dezvăluie în sfârșit fața nocturnă și, ca să nu spun mai mult, o lume se năruie. Ei bine, în

ipoteza că ar depinde numai de mine ca ea să nu se năruie, n-aș face nici un gest, nu aș mișca un deget. Omul mă fascinează și mă înfricoșează, îl iubesc și-l urăsc, cu o patimă ce mă condamnă la pasivitate. Nu cred că se cuvine să faci vreun efort pentru a-l smulge fatalității. E o naivitate să-l lovești ori să-l aperi! Ferice de cei ce au față de om un simțămâht definit: vor muri mântuiți.

Spre rușinea mea, mărturisesc că a fost o vreme când am aparținut și eu acestei categorii de fericiți. Destinul omului mă pasiona, deși nu în același fel ca pe ceilalți. Să fi avut vreo douăzeci de ani, vârsta ta. „Umanist” de-a-ndoaselea, îmi închipuiam – în semeția-mi încă neștirbită – că a deveni dușmanul speciei umane e cea 'mai înaltă onoare la care poți aspira. Dornic să mă acopăr l'-de rușine, îi pizmuim pe toți cei care se expuneau sarcasmelor, veninului gloatei, și care, acumulând umilință după umilință, nu pierdeau nici un prilej să se însingureze. Așa am ajuns să-l idealizez pe Iuda, cel care, refuzând să mai suporte anonimatul devotamentului, a preferat să se singularizeze prin trădare. Nu din venalitate, îmi plăcea să cred, ci din ambiție l-a vândut pe Isus. A vrut să nu se lase mai prejos, să-l egaleze în rău; căci în bine, cu asemenea concurent, nu avea nici o șansă. Cum onoarea de a fi crucificat îi era interzisă, a știut să facă din arborele Hakelda-mă o replică a Crucii. Toate gândurile mele îl urmau pe drumul spânzurătorii, în vreme ce mă pregăteam, și eu, să-i vând pe idolii mei. Îl invidiam pentru mișeliile lui, pentru curajul de a-și atrage ura celorlalți. Ce umilință să fii un oarecare, un om printre atâția alții! Întorcându-ți gândurile înspre călugări, meditând zi și noapte la izolarea lor, mi-i închipuiam rumegând nelegiuiri și crime mai mult sau mai puțin eșuate. Orice singuratic, îmi spuneam, e suspect: o ființă pură nu se izolează. Ca să tânjești după singurătatea unei chilii, trebuie să ai conștiința încărcată; trebuie să-ți fie teamă de ea. Mă întrista nespun că istoria monahismului fusese scrisă de oameni curați, incapabili să simtă nevoia de-a se urî pe sine ori să încerce acea tristețe îți stare să ridice munții. Hienă în delir, speram să-mi atrag ura tuturor ființelor, să le constrâng să se unească împotriva mea, să le zdrobesc ori să mă nimicească, într-un cuvânt, eram ambițios. După aceea, nuanțându-se, iluziile mele aveau să-și piardă din virulență și să se îndrepte, cu modestie, înspre dezgust, echivoc și perplexitate.

La capătul acestor divagații, mă văd silit să-ți repet că nu prea deslușesc locul pe care vrei să-l ocupi în epoca noastră; vei avea oare, ca să te integrezi în ea, destulă suplețe ori suficientă dorință de superficialitate? Simțul echilibrului (pe care ți-l cunosc) nu prevestește nimic bun. Așa cum ești, îți mai rămâne de parcurs o cale lungă. Ca să te descotorosești de trecut, de naivitățile tale, îți. Trebuie o inițiere în delir. Lucru lesnicios pentru cine înțelege că frica, altoindu-se pe materie, a silit-o să facă saltul a cărui ultimă tresărire suntem noi. Nu există timp, există doar această teamă ce curge deghizându-se în

clipe., care-i aici, în noi și în afara noastră, omniprezentă și invizibilă, taină a tăcerilor și strigătelor noastre, a rugilor și-a hulei noastre. Or, tocmai în veacul al XX-lea, înfloritoare, mândră de cuceririle și izbtozile ei, frica se apropie de apogeu. Nici freneziile și nici cinismul nostru nu sperau chiar atât. Să nu ne mirăm așadar că suntem atât de departe de Goethe, ultimul cetățean al cosmosului, ultimul mare naiv. „Mediocritatea” lui o egalează pe a naturii. Cel mai puțin dezrădăcinat dintre oameni: un amic al elementelor. Ostili la tot ce-a însemnat el, e pentru noi o necesitate și aproape o datorie să fim nedrepți cu el, să-l sfârșim în noi și să ne sfârșim...

Dacă nu ai tăria de a te demoraliza împreună cu epoca ta, de a merge tot atât de jos și de departe ca ea – să nu te plângi că nu ești înțeleș. Și, mai ales, să nu te crezi un precursor: lumină nu va fi în veacul acesta. Iar dacă ții să aduci ceva nou, scotocește-ți tenebrele ori ia-ți nădejdea de la cariera literară.

În orice caz nu-mi reproșă c-am folosit, față de tine, un ton categoric. Convingerile mele fiind niște pretexte, nu am căderea să ti le impun. Altfel stau lucrurile cu șovăielile mele; pe acestea nu le născocesc și cred în ele cu adevărat, cred chiar fără să vreau. Așa se face că a trebuit, cu bună-credință și cu păreri de rău, să te supun acestei lecții de perplexitate.

Stilul ca aventură.

Expertii într-o gândire pur verbală, sofistii au fost cei din-tâi care au reflectat asupra cuvintelor, asupra valorii și proprietății lor, asupra funcției ce le revine în mecanismul raționamentului: pasul hotărâtor către descoperirea stilului, conceput ca scop în sine, ca țel intrinsec, era făcut... Mai rămânea doar ca această căutare verbală să fie transpusă în alt domeniu, să i se dea ca sarcină armonia frazei, iar jocului abstracțiunii să i se substituie jocul expresiei. Artistul care reflectează asupra mijloacelor sale îi este așadar îndatorat sofistului, e organic tarudit cu acesta. Și unul, și celălalt urmăresc, în direcții diferite, un același gen de activitate, încetând să mai fie natură, ei trăiesc în funcție de cuvânt. Nimic nu-i mai leagă de origini, de izvoarele experienței; nici urmă de naivitate, ' de „sentiment”, ta ei. Gândind, sofistul își controlează într-atât gândirea, încât face din ea ce dorește; nu gândirea îl trage după ea, ci el o conduce după capriciile și planurile sale; față de propriu-i spirit, se comportă ca un strateg; nu meditează, ci concepe – după un plan pe cât de abstract, pe-atât (de artificial – operații intelectuale, șubrezește conceptele, mîtadru să le dezvăluie fragilitatea ori să le acorde ta chip arbitrar trăinicie sau sens. De „realitate”, prea puțin îi pasă: știe că ea depinde de semnele care-o exprimă, că important e să le stăpânească pe acestea.

Artistul pornește și el de la cuvânt, ca să ajungă la trăit: expresia constituie singura experiență originară de care este capabil. Simetria, înlănțuirea, perfecțiunea operațiilor formale reprezintă mediul său

natural, căminul său, aerul pe care-l respiră. Iar pentru că țintește să stoarcă din cuvinte tot ce pot ele da, el tinde, mai mult decât la expresie, la expresivitate, în universul închis în care trăiește, nu scapă de sterilitate decât prin continua reînnoire presupusă de jocul în care nuanța dobândește dimensiuni de idol și-n care chimia verbală realizează doze de neconceput într-o artă naivă. O activitate ce stă în asemenea măsură sub controlul rațiunii se situează la antipodul experienței, apropiindu-se, în schimb, de limitele intelectului. Din artistul ce i se consacră, ea face un sofist al literaturii.

În viața spiritului vine o vreme când stilul, înălțându-se la rangul de principiu autonom, devine destin. E clipa în care Verbul, în speculațiile filosofice ca și în producțiile literare, își dezvăluie și forța, și nimicnicia.

Stilul scriitorului este condiționat fiziologic; el posedă un ritm numai al lui, imperativ și ireductibil. Nu-ți poți imagina un Saint-Simon care să-și schimbe, sub efectul unei metamorfoze voite, structura frazelor, după cum nu-ți poți imagina restrângându-se, practicând laconismul, întreaga lui ființă în cerea cu necesitate să se reverse în fraze încâlcite, stufoase, mobile. Imperativele sintaxei îl vor fi urmărit ca o tortură, ca o obsesie. Suflul, cadența. Respirației, precipitarea îi impuneau această mișcare fluidă și amplă, care forțează trăinicia și împotrivirea cuvintelor. Era în el ceva de orgă, cu totul diferit de inflexiunile de flaut ce caracterizează franceza. Aici își au originea acele perioade care, temându-se de punct, se calcă unele pe altele, ocolesc iar și iar, nu vor să se sfârșească.

La polul opus, gândiți-vă la La Bruyere, la felul său de a tăia fraza, de a o comprima, de a o stăvili, foarte atent să-i circumscrie limitele: e obsedat de punct și virgulă; are punctuația în sânge. Opiniile, chiar și sentimentele îi sunt cumpănite. Se teme să le stârneasă, să le ațâțe, să le exacerbeze. Cum inspirația nu-l prea ajută, contururile gândirii îi sunt clare; ar rămâne mai curând dincoace de limitele naturii sale decât să treacă dincolo de ele. Astfel, adoptă, geniul unei limbi specializate în suspinele intelectului, pentru care ceea ce nu-i cerebral este suspect sau fără valoare. Condamnată la ariditate prin însăși perfecțiunea sa, improprie să asimileze și să traducă Uida și Biblia, pe Shakespeare și Don Quijote, golită de orice încărcătură afectivă și parcă lipsită de origini, această limbă este insensibilă la primordial și cosmic, la tot ce-l precede pe om sau trece dincolo de el. Dar niada, Biblia, Shakespeare sau Don Quijote au ceva dintr-o omnisciență naivă, situată în același timp mai jos dar și mai sus de fenomenul uman. Sublimul, monstruosul, blasfemia sau țipătul – pe acestea franceza nu le abordează decât spre a le denatura prin retorică. Și e la fel de improprie pentru a exprima delirul sau umorul brut: Ahile și Priam, David, Lear sau Don Quijote se-năbușă sub rigorile unei limbi ce-i face să pară neghiobi, jalnici sau monștruoși. Oricât de

diferiți ar fi, ei trăiesc încă – și aceasta e trăsătura lor comună – la nivelul sunetului, care, pentru a se exprima, are nevoie de o limbă credincioasă reflexelor, legată de instinct, și nu de una descărnată.

După ce s-a slujit de idiomuri a căror plasticitate, îi dădea iluzia puterii nelimitate, străinul neînfrânat, iubitor de improvizație și dezordine, înclinat spre necumpătare sau echivoc din lipsa vocației pentru limpezime, vede în limba franceză – chiar dacă se apropie de ea cu timiditate – un instrument de mântuire, o asceză și o terapeutică. Folosind-o, se vindecă de trecutul său, învață să sacrifice întregul fond de obscuritate de care era legat, se simplifică, devine altul, se leapădă de extravaganțele sale, își depășește vechile neliniști, se împacă tot mai mult cu bunul-simț și rațiunea; de altfel, cum să te îndepărtezi de rațiune când folosești un instrument care îți cere exercitarea permanentă, și chiar în exces? Cum să fii nebun – sau poet – într-o asemenea limbă? Toate cuvintele ei par, în ce privește înțelesul pe care-1 exprimă, cuvinte lucide. A te sluji de ele în scopuri poetice echivalează cu o aventură sau un martiriu.

„Frumos ca proza” – butadă mai franțuzească nici că se poate. Universul redus la articulările frazei, proza ca unică realitate, vocabula retrasă în ea însăși, eliberată de obiect și de lume: sonoritate în sine, tăiată de exterior, tragică ipseitate a unei limbi constrânse la propria-i desăvârșire. -

Analizând stilul epocii noastre, nu poți să nu te-ntrebi: care sunt motivele coruperii sale? Artistul modern este un solitar care scrie pentru el însuși sau pentru un public despre care nu are nici o idee precisă. Legat de o epocă, el se străduiește să-i exprime trăsăturile; această epocă e însă, prin forța împrejurărilor, fără chip. Autorul nu știe cui se adresează, nu și-1 imaginează pe cititorul său. În secolul al XVII-lea și în următorul, scriitorul avea în vedere un cerc restrâns de cititori, ale căror exigențe, grad de subtilitate-și pătrundere le cunoștea. Avfruj, posibilități limitate, nu se putea îndepărta de regulile – reale, deși neformulate – ale gustului. Cenzura saloanelor, mai aspră decât aceea a criticilor de azi, a permis înflorirea unor genii desăvârșite și minore, constrânse la eleganță, la miniatură și perfecțiune.

Gustul se formează prin presiunea pe care cei lipsiți de grija existenței o exercită asupra Literelor, și se formează mai ales în epocile-n care societatea este destul de rafinată ca să dea tonul literaturii. Când te gândești că-n alte vremuri o metaforă stângace discredita un scriitor, că un academician își pierdea prestigiul pentru o improprietate sau că o vorbă de duh spusă în fața unei curtezane putea răsplăti pe cineva cu un post important, chiar și cu o abație (e cazul lui Talleyrand) – poți măsura distanța parcursă de atunci. Teroarea gustului a încetat și, o dată cu ea, superstiția stilului. Să ne plângem de asta ar fi pe cât de ridicol, pe atât de ineficace. Avem în urma noastră o destul de solidă tradiție de vulgaritate; arta trebuie s-o

accepte, să se resemneze cu această situație sau să se izoleze într-un limbaj absolut subiectiv. Să scrie pentru toată lumea sau pentru nimeni – asta o hotărăște fiecare, după temperamentul său. Oricare ne-ar fi însă alegerea, putem fi siguri că nu vom mai întâlni în cale acea sperietoare care era odinioară greșeala de gust.

Virus al prozei, stilul poetic o dezarticulează și distruge: o proză poetică este o proză bolnavă, în plus, e mereu demodată: metaforele pe care le gustă o generație par ridicole următoarei, îi citim pe Saint-Evremond, pe Montesquieu, Voltaire sau Stendhal ca pe contemporanii noștri tocmai pentru că n-au păcătuit nici prin lirism, nici prin exces de imagini. Cum proza ține de procesul-verbal, prozatorul trebuie să-și învingă primele porniri, să se apere de ispita sincerității: orice greșeală de gust se trage de la „inimă”. Plebeul din noi poartă vina pentru lipsa de măsură, pentru excesele noastre: ce poate fi mai plebeian decât un sentiment?

Sumă de constrângeri imperceptibile, simț al dozajului și al proporțiilor, vigilență impusă facultăților noastre, reținere, decență față de cuvinte – gustul este apanajul autorilor care, neatinși de mania de-a fi „profunzi”, își sacrifică o parte din forță în favoarea unei anume anemii.

E clar că în secolul nostru nu am mai putea găsi așa ceva. S-a dus pentru totdeauna vremea când puteai fi perfect superficial. Decăderea rafinamentului avea să o antreneze pe aceea a stilului, care, pitoresc, complex, se năruie sub greutatea propriei bogății. A cui e greșeala, dacă greșeală este? Poate ar trebui imputată romantismului; dar el însuși n-a fost decât consecința unei degradări generale, un efort de eliberare în detrimentul rafinamentului. La drept vorbind, subtilitatea secolului al XVIII-lea n-ar fi putut să se perpetueze fără să cadă în clișeu, dulcegărie sau scleroză.

O națiune care începe să apună regresează în toate planurile. „Orice degradare individuală sau națională, observa Joseph de Maistre, este prompt anunțată de o degradare, riguros proporțională, a limbajului.” Scăderile nu se răsfrâng asupra scrisului; cât privește o națiune, instinctul ei, din ce în ce mai șovăielnic, o târăște într-o incertitudine la fel de evidentă în toate domeniile. Franța, de mai bine de-un secol, își abandonează vechiul ideal de perfecțiune. La fel s-a întâmplat și cu Roma: dispariția puterii sale se petrecea concomitent cu stricarea latinei, care, docilă, intra în serviciul unor doctrine și himere opuse geniului ei, devenind un instrument uzurpat de concilii. Limba lui Tacit – deformată, trivializată, silită să suporte divagațiile asupra Trinității! Cuvintele împărtășesc destinul imperiilor.

În epoca saloanelor, franceza a dobândit o austeritate și o limpezime ce i-au permis să devină universală. Când însă a început să se complice, să devină mai îndrăzneță, soliditatea ei a avut de suferit, în cele din urmă, se eliberează în detrimentul universalității sale și,

întocmai ca Franța, evoluează spre antipodul gloriei trecute și-al geniului ei. Dublă, inevitabilă dezagregare. Pe vremea lui.

Voltaire, fiecare încerca să scrie ca toată lumea; fapt e că toată lumea scria excelent. Astăzi, scriitorul vrea să aibă stilul lui, să se individualizeze prin exprimare; și nu ajunge s-o facă decât dezintegrând limba, nesocotindu-i regulile, subminându-i structura, magnifica monotonie. Să vrei să te ții deoparte ar fi o ineptie: chiar fără voie contribui la acest proces, și trebuie s-o faci, căci altfel te pândește moartea literară. De vreme ce franceza își trăiește apusul, să ne declarăm solidari cu destinul ei, să profităm de adâncimile pe care le deschide, ca și de îndâr-jirea cu care își învinge pudoarea limitelor. Nimic mai zadarnic decât s-o învinovățești pentru splendidul ei asfințit, pentru cele din urmă raze ale sale. Să încercăm mai curând să ne bucurăm că trăim într-o epocă în care cuvintele, folosite în orice sens, se eliberează de toate constrân-gerile, iar semnificația nu mai constituie o exigență și nici o obsesie. Asistăm, fără îndoială, la somptuoasa dezintegrare a unei limbi. Viitorul ei? Va mai cunoaște, poate, câteva tresăriri de rafinament sau, și mai probabil, va sfârși în slujba unor concilii moderne, mai rele decât acelea ale Antichității. Sau destinul i-ar putea hărăzi o agonie rapidă. Oricum, că e sau nu pe cale să devină un vestigiu, cert e că asistăm la devitalizarea a tot mai multe din vocabulele sale. Se va refugia oare geniul prozei în alte idiomuri?

Țară a cuvintelor, Franța s-a afirmat prin grija scrupuloasă cu care le-a tratat. Din această grijă mai dăinuie ur-me. O revistă făcea în 1950 bilanțul jumătății de secol trecute, punctând evenimentul cel mai important al fiecărui an: sfârșitul afacerii Dreyfus, vizita Kaiserului la Tan-ger ș.a.m.d. Pentru 1911, înregistrează simplu: „Faguet admite locuțiunea malgr6 que.” Cine a mai văzut pe alte meleaguri o asemenea grijă pentru Verb, pentru viața sa zilnică, pentru mărunțișurile existenței sale? Franța l-a iubit până la patimă, în detrimentul lucrurilor. Sceptică în privința posibilităților noastre de cunoaștere, nu însă și față de capacitatea de a ne formula îndoielile, ea identifică adevărul cu felul de a ne exprima neîncrederea în privința lui. În orice civilizație rafinată, se produce o dis-juncție radicală între realitate și cuvânt.

Să vorbești de decadentă așa, în general, nu înseamnă nimic. Decadența unei literaturi și a unei limbi înseamnă ceva doar pentru cel care se simte legat de ele. Se strică franceza?

— Se neliniștește doar cel care vede în ea un instrument fără seamăn și de neînlocuit. Nu-l interesează că mâine se va găsi altul, mai ușor de mâhuit, mai puțin pretențios. Când iubești o limbă, e o dezonoare să-i supraviețuiești.

De două secole, orice originalitate s-a manifestat prin opoziție față de clasicism. N-a existat formă sau formulă nouă care să nu se fi răzvrătit împotriva lui. Nimicirea moștenirii culturale mi se pare

tendința esențială a spiritului modern, în orice domeniu al artei, orice stil se afirmă împotriva stilului. Numai subminând ideea de rațiune, de ordine, de armonie devenim conștienți de noi înșine. Romantismul, ca să-l amintim din nou, nu a fost altceva decât un avânt spre o prăbușire dintre cele mai fecunde. Universul clasic nemaifiind viabil, trebuie să-l zdruncinăm, să introducem în el ceva ce sugerează neterminatul.

„Perfecțiunea” nu ne mai tulbură: ritmul vieții noastre ne face insensibili la ea. Pentru a produce o operă „perfectă”, trebuie să știi să aștepți, să trăiești înlăuntrul acestei opere până când ea ajunge să se substituie universului. Departe de a fi rezultatul unei tensiuni, ea este fructul pasivității, al energiilor îndelung acumulate. Dar noi ne risipim, nu avem nimic pus deoparte; și astfel, incapabili de a fi sterili, iată-ne cuprinși în automatismul creației, copti pentru orice operă banală, pentru toate semireușitele.

„Rațiunea” nu moare doar în filosofie, ci și în artă. Prea desăvârșite, personajele lui Racine par să aparțină unei lumi aproape de neînțeles. Toate, Fedra inclusiv, au aerul că insinuează: „Priviți ce frumos știu să sufăr! Cine dintre voi e-n stare de ceva asemănător?!” Noi nu mai suferim în felul acesta; logica noastră nu mai arată la fel; am învățat să ne lipsim de certitudini. De aici ni se trage pasiunea pentru neclar, imprecizia atitudinilor și a scepticismului: nu ne mai definim îndoielile în raport cu certitudinile noastre, ci prin raportare la alte îndoieli, mai consistente, pe care ar urma să le facem ceva mai mlădioase, ceva mai fragile, ca și cum, nepăsându-ne de stabilirea unui adevăr, țelul nostru ar fi instituirea unei ierarhii a ficțiunilor, a unei scări a erorilor. Urâm limitele „adevărului” și tot ceea ce el reprezintă ca frână în căutarea noului sau în satisfacerea toanelor noastre. Or, clasicul, urmându-și efortul de aprofundare într-o singură direcție, n-avea încredere în nou, în originalitate ca scop în sine.

Vrem cu orice preț să ne desfășurăm, chiar dacă spiritul și-ar sacrifica pentru asta legile, vechile sale exigențe, în cele câteva certitudini pe care totuși trebuie să le avem, nu mai credem cu adevărat: sunt simple puncte de reper. Sarcasmul e cel care dă viață și teoriilor, și atitudinilor noastre. Iar acest sarcasm, aflat la rădăcina vitalității noastre, explică de ce înaintăm străini de pașii noștri. Clasicismul își găsește legile în el însuși și li se conformează: trăiește un prezent fără istorie, în timp ce noi trăim într-o istorie ce ne împiedică să avem un prezent. Astfel, nu numai stilul, ci însuși timpul ni se dezintegrează. Nu l-am fi putut dezintegra fără să ne dezintegram, în paralel, gândirea: în permanentă dispută cu ele însele, gata să se anihileze reciproc, să se facă țandări, ideile – ca și timpul – ni se fărâmițează.

Dacă există un raport între ritmul fiziologic și maniera de a scrie a unui scriitor, cu atât mai mult există unul între universul temporal și stilul acestuia. Cum ar fi putut scriitorul clasic, cetățean al unui timp

linear, delimitat, din al cărui făgaș nu ieșea, să practice un scris sacadat, abrupt? El menaja cuvintele, care-i erau, statornic, cămin. Iar aceste cuvinte traduceau pentru el prezentul veșnic, timp al perfecțiunii, care-i aparținea. Ci scriitorul modern, nemaigăsindu-și locul în timp, prețuiește stilul convulsiv, epileptic. Nu putem decât s-o regretăm, măsu-râhd cu amărăciune ravagiile provocate de prăbușirea vechilor idoli. Oricum, ne-ar fi imposibil să mai aderăm la o scriitură „ideală”. Neîncrederea noastră față de „frază” atinge o parte însemnată a literaturii, aceea, mai exact, care miza pe „farmec”, care uza de procedeele seducției. Scriitorii care mai recurg la ele ne descumpănesc, ca și cum ar vrea să perpetueze o lume revolută.

Orice fetișizare a stilului pornește de la credința că realitatea e și mai găunoasă decât reprezentarea ei verbală, că tonalitatea unei idei este mai importantă decât ideea însăși, că un pretext bine adus din condei prețuiește mai mult decât o convingere, că o construcție savantă e preferabilă unei izbucniri necenzurate de gândire. Ea exprimă o pasiune de sofist, de sofist al Literelor, în spatele unei fraze armonioase, satisfăcute de echilibrul ei sau îmbătate de propria-i sonoritate, se ascundea, se ascunde prea adesea neliniștea celui incapabil să pătrundă prin mijlocirea senzației într-un univers originar. Ce-i de mirare că stilul e, deopotrivă, mască și mărturisire?

Dincolo de roman.

Pe vremea când artistul își mobiliza toate metehnele ca să producă o operă ce-l ascundea, ideea de a-și pune viața în vitrină nici nu putea să-i treacă prin minte. Nu ni-i imaginăm pe Dante sau pe Shakespeare notându-și mărunțișurile existenței cu gândul să le aducă la cunoștința celorlalți. Ba. Poate chiar erau înclinați să ofere o imagine înșelătoare despre ei înșiși. Aveau acea pudoare a forței, pe care nevolnicul din ziua de azi n-o mai are. Jurnalele intime și romanele țin de aceeași aberație: ce interes ar putea să prezinte o viață? Dar niște cărți ce se hrănesc din alte cărți sau niște spirite care se sprijină pe alte spirite? N-am încercat senzația adevărului, fiorul ființei, decât în vfața omului fără carte: unii ciobani de prin Carpați mi-au lăsat o impresie mult mai puternică decât profesorii din Germania sau șmecherii de la-Paris, iar în Spania am văzut vagabonzi cărora mi-ar fi plăcut să le fiu hagiograf. Nici o nevoie, la ei, să-și inventeze o viață: ei existau; ceea ce nu i se întâmplă defel civilizatului. Hotărât lucru, nu vom ști niciodată de ce strămoșii noștri nu s-au închis în cavernele lor.

Tot omul își atribuie un destin, deci oricine și-l poate descrie pe al său. Credința că psihologia ne permite să ne descifrăm esența avea să ne lege de actele noastre, de gândul că ele au o valoare intrinsecă sau simbolică. A apărut apoi snobismul „complexelor” ca să ne-nvețe să dăm amploare nimicurilor noastre, să ne lăsăm orbiți de ele, să ne înzorzonăm eul cu facultăți și profunzimi pe care, evident, nu le are. Cu toate astea, perceperea lăuntrică a mediocrității noastre nu e decât în

parte zdruncinată. Romancierul care insistă să-și prezinte viața doar se prefacă că și crede-n ea, simțim prea bine asta, la fel și faptul că disprețuiește secretele pe care ni le dezvăluie: nu se îmbată cu apă rece, iar noi, cititorii, nici pe atft. Personajele sale aparțin unei umanități de mâna a doua, șireată și nevolnică, pe care aplecarea spre șmecherii și intrigi o face suspectă. Nu ne-am putea închipui un rege Lear viclean. 'trăsăturile definitorii ale romanului sunt date de vulgaritatea și de parvenitismul lui: înjosire a fatalității, Destin ce și-a pierdut majuscula, improbabilitate a nenorocirii, tragedie declasată.

Pe lângă eroul tragic, copleșit de soarta potrivnică – comoara sa dintotdeauna, patrimoniul său – personajul romanesc pare un aspirant la ruină, un trepăduș al groazei, înverșunându-se să se piardă și tremurând că nu va izbuti. Nu are certitudinea dezastrului, și asta îl face să sufere. Moartea sa nu răspunde nici unui imperativ. Avem impresia că autorul ar putea să-l salveze, ceea ce ne indispuie și ne strică plăcerea lecturii. Tragedia, în schimb, se desfășoară într-un plan, aș îndrăzni să spun, absolut: autorul nu are nici o putere asupra eroilor săi, nu le e decât slujitorul, unealta; ei sunt cei care comandă și-i poruncesc să redacteze procesul-verbal al faptelor și gesturilor lor. Ei stăpânesc până și-n operele cărora le servesc ca pretext. Iar aceste opere ne par realități independente și de scriitor, și de trucurile psihologiei, în cu totul alt fel citim romanele. Romancierul e mereu prezent; tot timpul ne gândim la el; îl vedem luptând cu personajele sale; la urma urmei, e singurul care ne interesează. „Ce va face cu eroii săi? Cum o să se descotorosească de ei?”, ne întrebăm cu o jenă amestecată cu îngrijorare. Dacă s-a putut spune că Balzac a „shakespearizat” cu ratați, ce să mai zicem de romancierii noștri, constrânși să se aplece asupra unui tip de umanitate și mai degradată?

Lipsit de suflu cosmic, personajul se subțiază și nu mai reușește să contrabalanseze efectul dizolvant al lucidității sale, al voinței de clarviziune, al lipsei sale de „character”. Un fenomen modern prin excelență e apariția artistului inteligent. Nu că aceia de odinioară ar fi fost incapabili de abstractizare sau de subtilitate; dar, instalați dintru început în miezul operei, o produceau fără să reflecteze prea mult la ea și fără să se înconjoare de doctrine și considerații metodice. Arta, tfnără încă, îi conținea. Acum situația e diferită. Oricât de reduse i-ar fi mijloacele intelectuale, artistul e, înainte de toate, un estetic: situat în afara inspirației sale, și-o pregătește, i se supune în mod deliberat. Dacă-i poet, își comentează operele, ni le explică fără să convingă și, ca să inventeze și să se înnoiască, mimează un instinct pe care l-a pierdut de mult; ideea de poezie a devenit substanța sa poetică, izvorul inspirației sale. El cântă poemul său; slăbiciune gravă, nonsens poetic: nu se fac poeme cu poezie. Doar artistul îndoielnic pornește de la artă; artistul adevărat își caută substanța altundeva: în sine însuși. În comparație cu „creatorul” actual, cu sterilitatea și chinurile sale, cei

din trecut păreau să plesnească de sănătate: nu erau anemiați de filosofie, ca ai noștri. N-aveți decât să stați de vorbă cu oricare pictor, romancier sau muzician: veți constata că problemele îl macină și îi conferă nesiguranță, trăsătura lui esențială. Bâjbâie ca și cum ar fi blestemat să se oprească în pragul creației sau al propriului destin. Nimeni nu scapă azi acestei exacerbari a intelectului, care e însoțită de diminuarea corespunzătoare a instinctului. Monumentalul, grandiosul necenzurat de gândire nu mai sunt posibile; la rang de categorie se ridică, în schimb, in-teresanțuL Astăzi, individul face arta, și nu arta pe individ, după cum ceea ce contează nu mai e opera, ccomentariul care o precede sau îi urmează. Iar ceea ce produce mai bun un artist sunt ideile despre ceea ce ar fi putut el să realizeze. A devenit propriul său critic, la fel cum omul de pe stradă a ajuns propriul său psiholog. Nici o epocă n-a cunoscut o asemenea conștiință de sine. Văzute din această perspectivă, Renașterea pare barbară, Evul Mediu de-a dreptul preistoric, și nu e secol – până la cel precedent – care să nu pară mai mult sau mai puțin pueril. Știm foarte multe despre noi înșine; pe de altă parte, nu suntem nimic. Războiul a lacunelor noastre în materie de naivitate, prospețime, speranță și prostie, „simțul psihologic”, achiziția noastră cea mai de preț, ne-a metamorfozat în proprii noștri spectatori. Achiziția cea mai de preț? Dată fiind incapacitatea noastră metafizică, vom spune că așa este, fără îndoială, că e, totodată, singurul soi de profunzime de care suntem în stare. Dar dacă transcendem psihologia, întreaga noastră „viață interioară” începe să semene cu o meteorologie afectivă ale cărei variații nu înseamnă nimic. De ce ne-ar păsa de tot acest maneaj de năluci din arenele aparenței? Și cum am mai putea, după Timpul regăsit, să invocăm eul, ce bază să mai punem pe tainele noastre? Nu Eliot, ci Proust e profetul acelor hollow men, al oamenilor găunoși. Dați deoparte funcțiile memoriei prin care Proust încearcă să ne facă stăpânii devenirii și veți vedea că nu mai rămâne nimic în noi, în afară, ^ poate, de ritmul ce ne punctează etapele descompunerii, începând din acea clipă, ar fi o necuviință față de noi înșine să ne împotrivim dispariției. Starea de creatură nu satisface pe nimeni. O știm la fel de bine și de la Proust, și de la Meister Eck-hart; cu primul, ajungem la voluptatea vidului prin timp, cu cel de-al doilea – prin eternitate. Vid psihologic; vid metafizic. Unul – încununare a introspecției; celălalt – a meditației. „Eul” constituie privilegiul acelora, doar, care nu merg până la capătul propriei ființe. Dar dacă mergi până acolo, atingi o culme fecundă pentru mistic, nefastă însă pentru scriitor. Nu ni l-am putea imagina pe.

Proust supraviețuind operei sale, viziunii ei finale. Pe de altă parte, datorită lui orice altă cercetare m direcția mărunțișurilor psihologice e inutilă și supărătoare. Cu vremea, hipertrofia analizei devine stânjenitoare și pentru romancier, și pentru personajele sale. N-

am putea complica la nesfârșit un caracter și nici situațiile în care este implicat. Le cunoaștem pe toate – sau măcar le bănuim. Un singur lucru e mai rău decât plictisul: teama de plictis. E teama pe care o încerc de fiecare dată când deschid un roman. N-am ce să fac cu viața eroului, refuz să-i fiu complice, nu cred în ea nicicum. Genul și-a irosit substanța, nu mai are obiect. Personajul trage să moară, intriga de asemenea. Așa încât nu e lipsit de semnificație faptul că singurele romane demne de interes sunt tocmai acelea în care, universul odată eliminat, nu se întâmplă nimic. Până și autorul pare absent din ele. Savuros de ilizibile, fără cap și coadă, ar putea la fel de bine să se oprească după prima frază ori să umple zeci de mii de pagini, în legătură cu ele, te poți întreba: e posibil să continui la nesfârșit aceeași experiență? Să scrii un roman lipsit de substanță, iată un lucru bun, dar la ce bun să scrii zece sau douăzeci la fel? Necesitatea absenței odată admisă, de ce-am multiplica acesta absență, de ce ne-am complăcea în ea? Concepția implicită a acestui gen de opere pune față în față măcinarea ființei și realitatea nesecătuită a neantului. Logic lipsită de valoare, o asemenea concepție nu e mai puțin adevărată afectiv. (Să vorbești despre neant altfel decât în termeni de afectivitate înseamnă să-ți pierzi vremea.) Ea postulează o cercetare fără referințe, o experiență trăită în interiorul unei inepuizabile vacuități, vacuitate simțită și gândită prin senzație, precum și o dialectică în chip paradoxal încremenită, lipsită de mișcare, un dinamism al monotoniei și al absenței. Dar asta nu înseamnă să te învârti în cerc? Voluptate a nonsemnificației – suprem impas. Să te folosești de anxietate nu ca să convertești absența în mister, ci misterul în absență. Mister nul, suspendat de eltn-suși, fără fundal, neînstare să-1 poarte pe cel care-1 concepe dincolo de revelațiile nonsensului.

Narațiunii care suprimă povestirea, obiectul, îi corespunde o asceză a intelectului, o meditație fără conținut. Spiritul se vede redus la faptul că e spirit și nimic mai mult. Toate activitățile sale îl readuc la sine, la acea desfășurare staționară care-1 împiedică să se lege de lucruri. Nici o cunoaștere, nici o acțiune: meditația fără conținut reprezintă apoteoza sterilității și a refuzului.

Romanul care se smulge din timp își abandonează dimensiunea specifică, renunță la funcțiile sale: gest eroic, pe care e ridicol să-1 faci de două ori. Avem oare dreptul să ne secătuim obsesiile, să le exploatăm, să le repetăm la nesfârșit, fără milă? Nu puțini romancieri din ziua de azi mă duc cu gândul la misticul ce a trecut, în elanul său, dincolo de Dumnezeu. Ajuns acolo – adică nicăieri – el n-ar mai putea să se roage, căci obiectul rugilor sale va fi rămas în urmă-i. Cum se explică însă că romancierii care au trecut dincolo de roman sunt atât de perseverenți? Puterea lui de a fascina e-atât de mare, încât îi subjugă până și pe acei ce se silesc să-1 demoleze. Cine-ar putea exprima, mai bine ca el, obsesia modernă a istoriei și a psihologiei? Omul care se

consumă în realitatea sa temporală nu e decât un personaj, un subiect de roman și nimic mai mult. Într-un cuvânt, semenul nostru. De altfel, romanul ar fi fost de neconceput într-o epocă de înflorire metafizică: nu ni-l putem imagina prosperând în Evul Mediu și nici în epocile clasice ale Greciei, Indiei sau Chinei. Căci experiența metafizică, abandonând cronologia și modalitățile de manifestare ale ființei noastre, trăiește în miezul absolutului, absolut la care personajul trebuie să năzuiască, fără să-l atingă însă: numai așa va avea parte de un destin. – care, pentru a fi eficace din punct de vedere literar, presupune o experiență metafizică neîncheiată, și așa adăuga: voit neîncheiată. Această condiție îi are în vedere chiar și pe eroii dostoievskieni: inapți pentru mântuire, nerăbdători să decadă, ei ne stărnesc interesul în măsura în care întrețin o falsă relație cu Dumnezeu. Sfințenia nu-i pentru ei decât un pretext de sfâșiere, un supliment de haos, o stratagemă care să le asigure o prăbușire mai eficientă. Dacă ar ajunge cu adevărat la sfințenie, ar înceta să mai fie personaje; o caută doar ca să-o poată respinge, ca să guste fiorul recăderii în sine. Tocmai în calitate de sfânt ratat se situează epilepticul prinț în centrul unei intrigi – sfințenia devenită realitate fiind incompatibilă cu arta romanului. Cât despre Alioșa, mai aproape de înger decât de sfânt, puritatea lui nu evocă ideea unui destin și e greu de imaginat cum ar fi izbutit Dostoievski să facă din el figura centrală a unei urmări la Frații Karamazov. Proiecție a repulsiei noastre pentru istorie, îngerul reprezintă primejdia, dacă nu chiar moartea narațiunii. Să deducem de aici că naratorul n-are ce căuta în epoca de dinaintea Căderii? Nimic mai adevărat în ce-l privește pe romancier, a cărui funcție, merit și unică rațiune de a fi constau în pastșarea infernului.

Nu revendic gloria de a nu putea citi un roman până la capăt; mă revolt, pur și simplu, împotriva insolenței sale, a deprinderii pe care ne-a impus-o și a locului pe care l-a acaparat în preocupările noastre. Nimic mai insuportabil decât să asști ore în șir la discuții privind cutare sau cutare personaj fictiv. Să fiu bine înțeles: cele mai răscolitoare – dacă nu și cele mai mari – cărți din câte am citit au fost romane. Ceea ce nu mă împiedică să urăsc concepția ce stă la originea lor. Ură lipsită de speranță. Căci, deși tânjesc după o altă lume, oricare alta decât a noastră, știu totuși că n-am să ajung la ea niciodată. De fiecare dată când am încercat să mă înalț la un principiu superior „experiențelor” mele, am fost silit să constat că le puneam mai presus de orice principiu, că toate veleitățile mele metafizice se izbeau de propria-mi frivolitate. Pe drept sau pe nedrept, am sffrșit prin a învinovăți pentru acesta situație un totreg gen literar, pe care mi-am vărsat toată furia, văzând în el obstacolul ce mă împiedica să ajung la mine însumi, agentul dezagregării mele și a celorlalți, un tertip al Timpului ca să se infiltreze în substanța noastră, dovada, în fine obținută, că nicicând veșnicia nu va fi pentru noi mai mult decât o vorbă și o părere de rău.

„Și tu, ca toți ceilalți, ești un fiu al romanului”, iată refrenul meu, înfrângerea mea.

Orice atac traduce voința de-a te elibera de sub o vrajă ori de-a te autopedepsi pentru că i-ai cedat. N-am să-mi iert niciodată că sunt, m sinea mea, mai aproape de primul romancier ieșit în cale decât de ultimul dintre înțelepții de odinioară. Nimeni nu poate – nepedepsit – să se înflăcăreze pentru balivernele civilizației occidentale, civilizație a romanului. Obnubilată de literatură, ea îi acordă scriitorului aproape tot atfă credit cft lumea antică înțeleptului, însă patricianul care-și cumpăra un stoic sau un epicurian trebuia, alături de sclavul său, să se ridice la un nivel pe care nici nu-l visează burghezul modern care-și citește romancierul preferat. Dacă mi s-ar obiecta că acel înțelept, când nu era un impostor, bătea apa-n piuă pe teme uzate – destinul, plăcerea sau durerea – aș răspunde că acest gen de mediocritate mi se pare preferabil celui de-acum, că până și-n șarlatania înțelepciunii se află mai mult adevăr decât în aceea a activității romanești. Și apoi, în materie de șarlatanie, să n-o uităm pe aceea, mai demnă, mai reală, a poeziei.

E limpede că-nu se poate face poezie din orice. Nici nu se pretează la orice. Are scrupule și. Rang. Să furi din ce-i al ei e riscant: nimic mai inconsistent decât poezia transpusă în discurs. Cunoaștem caracterul hibrid al romanului de inspirație romantică, simbolistă sau suprarealistă, în adevăr, uzurpator prin vocație, romanul n-a șovăit să-și însușească procedeele specifice unor mișcări esențialmente poetice. Impur prin chiar/adaptabilitatea sa, el a trăit și trăiește din fraudă și jaf și s-a vândut tuturor cauzelor. A făcut trotuarul literaturii. Fără nici un scrupul de decență, nu e intimitate pe care să n-o violeze. Cu aceeași dezinvoltură, scormonește m lăzile de gunoi și-n conștiințe. Romancierul, a cărui artă constă în trasul cu urechea și-n clevețeală, ne transformă tăcerile în bârfă. Chiar mizantrop, are pasiunea omenescului, m care se afundă nesățios. Cft e de jalnic față de mistici, de nebunia și „neomenescul” din ei! Și apoi, orișicât, Dumnezeu are altă clasă. Este de înțeles că ne preocupă. Dar nu pricep cum de ne pot interesa ființele. Visez la profunzimile Un-grund-ului, substrat anterior stricării timpurilor, și a cărui singurătate, superioară celei a lui Dumnezeu, m-ar putea despărți pe vecie de mine, de semenii mei, de limbajul iubirii, de prolixitatea provocată de curiozitatea pentru celălalt. Dacă îi caut pricină romancierului e pentru că, lucrând cu o materie fără valoare, respectiv cu noi toți, el este și trebuie să fie mai prolix decât noi. Să fim totuși drepți cu el, măcar într-o privință: nu dă înapoi în fața inflației verbale. Fecunditatea, puterea lui există cu prețul acesta. E de neconceput talentul epic fără o știință a banalității, fără simțul neesențialului, al accesoriului și infimului. Pagini peste pagini: acumulare de nimicuri. Dacă poemul-fluviu e o aberație, în schimb

romanul-fluviu era înscris m chiar legile genului. Vorbe, vorbe, vorbe. Hamlet citea cu siguranță un roman.

Să oglindească viața în detaliile sale, să ne pervertească stupefacțiile în anecdote, ce chin pentru spirit! Acest chin, romancierul nu-l simte, așa cum nu simte nici inconsistența și banalitatea „extraordinarului”. Există vreun eveniment care să merite osteneala de-a fi relatat? întrebare nesăbuită, căci am citit la fel de multe romane ca orișicine, întrebare totuși rezonabilă, în măsura în care timpul zboară din conștiințele noastre și-n noi nu mai rămâne decît o liniște ce ne înstrăinează de ființe și de acea extensiune a inimaginabilului în sfera fiecărei clipe, prin care se definește existența.

Sensul începe să se demodeze. Tabloul cu mesaj limpede nu stăm să-l contemplăm prea mult; bucata muzi-> cală cu caracter inteligibil, cu contururi limpezi ne plictisește; poemul prea clar, prea explicit ni se pare. De neînțeles. Domnia certitudinii e pe sfârșite: ce adevăr care sare în ochi merită osteneala să fie enunțat? Nu merită să ne oprim la ceea ce e lesne de comunicat. Să înțelegem prin asta că numai „misterul” trebuie să ne rețină? Nu-i mai puțin plicticos decît evidența. Am în vedere misterul deplin, așa cum a fost conceput până la noi. Al nostru, pur formal, e numai un refugiu al spiritelor dezamăgite de claritate, o profunzime găunoasă, pe măsura actualei etape a artei, când nimeni nu se mai lasă îmbrobodit, când, în literatură, în muzică, în pictură, suntem contemporani cu toate stilurile. Eclectismul, deși dăunează inspirației, ne lărgeste în schimb^ orizontul și ne permite să profităm de toate tradițiile, îl eliberează pe teoretician, dar îl paralizează pe creator, în fața căruia deschide perspective prea vaste; or, o operă se făurește alături de cunoaștere sau fri afara ei. Dacă artistul de azi se refugiază în obscur, e pentru că nu mai poate să inoveze cu ceea ce știe. Mulțimea cunoștințelor a făcut din el un glosator, un Aristarh blazat. Ca să-și salveze originalitatea, nu-i mai rămâne decît aventura în ininteligibil. Va renunța așadar la evidențele pe care i le impune o epocă savantă și sterilă. Poet, iată-l în fața unor cuvinte din care niciunul, în înțelesul său consacrat, nu are viitor; dacă le vrea viabile, trebuie să le sfărâme sensul, să caute în ele improprietatea, în general, în ce privește Literale, asistăm la capitularea Verbului, care, oricât de ciudat ar părea, e și mai uzat decît noi. Să urmărim așadar curba descendentă a vitalității sale, să ne înălțăm la gradul său de oboseală și decrepitudine, să-l însoțim pe drumul agoniei. Situație paradoxală; nicicând n-a fost mai liber; abdicarea îi este izbândă: descătușat de real și trăit, își permite în fine luxul de a nu mai exprima nimic, decît poate echivocul propriului joc. Această agonie, această izbândă nu puteau rămne fără ecou în genul în care ne preocupă.

Apariția romanului fără substanță a dat romanului o lovitură de moarte. Gata cu afabulația, cu personajele, cu intrigile, cu cauzalitatea.

Obiectul odată excomunicat, evenimentul abolit, tot ce rămâne este un eu ce-și supraviețuiește, ce-și amintește că a existat, un eu fără viitor, care, cramponându-se de Indefinit, îl întoarce pe toate părțile, pe toate fețele, îl convertește în tensiune, iar acesta tensiune duce tot la ea însăși: extaz la hotarele Literelor, murmur incapabil să explodeze-n țipăt, litanie și monolog al Vidului, apel schizofrenic ce refuză eco-ul, metamorfoză într-un extrem care ne scapă, căruia nu-i urmează nici lirismul invectivei și nici al rugăciunii. Aventurându-se până la rădăcinile Nedeslușitului, romancierul devine un arheolog al absenței, care explorează straturile a ceva ce nu există și nici nu ar putea să fie, face săpături în insesizabil și-l desfășoară în fața privirilor noastre complice și descumpănite. E un mistic fără s-o știe? Cu siguranță că nu. Căci misticul, descriindu-ne transele așteptării sale, o vede sublimându-se într-un o-biect de care el ajunge să se fixeze. Tensiunea i se proiectează dincolo de ea însăși sau se menține ca atare întru Dumnezeu, în care-și află sprijin și justificare. Redusă la ea însăși, lipsită de temelia unei realități, ea ar fi dubioasă sau i-ar interesa cel mult pe psihologi. Să admitem totuși că realitatea care o susține și-o transfigurează ar fi iluzorie: în accesele sale de acedie*, chiar misticul o recunoaște. Resursele-i interioare, automatismul tensiunii sale sunt însă atât de puternice, încât, în loc să se abandoneze Indefinitului și să se topească în el, misticul fi substanția-lizează, îi dă consistență și chip. După ce și-a abjurat prăbușirile și și-a convertit nopțile în traiectorie, și nu în ipostază, pătrunde într-o zonă în care nu mai cunoaște senzația – cea mai chinuitoare dintre toate – că ființa ți se refuză, că lin pact cu ea nu va mai fi cu puțință vreodată. Acestei ființe nu-i vei cunoaște decât periferia, frontierele: pentru asta ești scriitor. No mân's land-ul care se întinde între aceste frontiere și acelea ale literaturii e străbătut de romancier în momentele sale cele mai bune. Ajunsă aici, în lipsa unui conținut și a unui obiect în care să-și găsească aplicație, psihologia, intrată într-o zonă incompatibilă cu activitatea ei, se anulează, închipuiți-vă un roman în care personajele n-ar mai trăi unele în funcție de altele – și nici în funcție de ele însele – un Adolphe, un Ivan Karamazov sau un Swann fără parteneri: veți înțelege că zilele romanului sunt numărate și că, dacă se încapățânează să dăinuie, va trebui să se mulțumească doar cu un destin de cadavru.

Ar trebui, desigur, să mergem și mai departe și să dorim, dincolo de sfârșitul unui gen, sfârșitul tuturor celorlalte, al artei. Lipsit de toate subterfugiile sale, omul ar avea bunul-gust – proclamându-și mizeria – să-și suspende goana, măcar pe durata câtorva generații, înainte de-a o lua de la capăt, ar trebui să se regenereze prin stupoare: exact pentru asta îl pregătește întreaga artă

* Vezi explicațiile lui Cioran asupra acestui termen în Lacrimi și sfînți, Ed. Humanitas 1991, pp. 118-119. (N. T.) contemporană, măsura în care ea subscie la propria-i distrugere.

Nu spun c-ar trebui să credem în viitorul metafizicii sau în oricare soi de viitor. Departe de mine asemenea sminteală. Nu-i totuși mai puțin adevărat că orice sfârșit conține o făgăduință și liberează orizontul. Când în vitrinele librăriilor nu vom mai vedea nici un roman, un pas va fi fost făcut – poate înainte, poate înapoi. În orice caz, o întreagă civilizație întemeiată pe prospectarea zădărniciiei se va năruia. Utopie? Divagație? Sau barbarie? Nu știu. Dar nu mă pot opri să nu visez la ultimul romancier.

Când, spre sfârșitul Evului Mediu, epopeea a început să se ofilească, pierind apoi, contemporanii acestui declin trebuie să fi încercat un sentiment de ușurare: cu siguranță că au respirat mai liber. Mitologia creștină și cavaleriească secătuiseră; conceput la nivel cosmic și divin, eroismul a cedat locul tragediei; în Renaștere, omul își află propriile limite, își ia în mâini propriul destin, devenind atât de mult el însuși încât este pe. Punctul de-a se dezintegra. Neputând îndura prea mult povara sublimului, bate umil la poarta romanului, epopee a erei burgheze, epopee-surogat.

În fața noastră se deschide un gol pe care-l vor umple succedanee filosofice, cosmogonii cu simbolism cețos, felurite viziuni dubioase. Ele vor lărgi domeniul spiritului, care va îngloba mai mult decât e-n stare să conțină. Să ne gândim la epoca elenistică și la efervescența sectelor gnostice: Imperiul, în nesfârșita-i curiozitate, îmbrățișa sisteme ireconciliabile și recunoștea ca adevărate – dând drept de cetate unor zei orientali – o mulțime de doctrine și mitologii. La fel cum o artă obosită devine permeabilă la forme de expresie care îi sunt străine, tot așa un cult secătuit se lasă năpădit de toate celelalte.

Acesta a fost sensul sincretismului antic, acesta este sensul sincretismului contemporan. Vidul nostru, în care se îngrămădesc arte și religii disparate, își cheamă idolii de-aiurea, ai noștri fiind prea bătrâni ca să ne mai vegheze. Reprofilați pe alte ceruri, nu vom trage totuși nici un folos: născută din lacune și din lipsa unui principiu de viață, cunoașterea noastră e universalitate de suprafață, fărămițare ce prevestește venirea unei lumi unificate într-o vulgaritate și grozăvie. Știm cum a pus capăt dogma – în Antichitate – fanteziilor gnosticismului; putem bănuia certitudinea în care vor eșua rătăcirile noastre enciclopedice. Faliment al unei epoci în care istoria artei s-a substituit artei, cea a religiilor – religiei.

Să nu ne amărâm degeaba: există uneori și falimente fecunde. Precum acela al romanului. Să-l salutăm așadar, ba chiar să-l celebrăm: el ne va întări, ne va consolida singurătatea, închizându-ni-se această perspectivă, con-strânși în fine să fim noi înșine, vom putea să medităm mai pe-ndelete la rosturile și limitele noastre, la inutilitatea de a ne croi o viață, de-a deveni un personaj ori de a crea unul. Romanul? Un veto opus spulberării aparențelor noastre, îndepărtare

maximă de rădăcinile ce ne hrănesc, artificiu menit să escamoteze problemele noastre adevărate, ecran care se interpune între realitățile noastre primordiale și ficțiunile noastre psihologice. Nu-i vom admira niciodată îndeajuns pe toți cei care, impunându-i tehnici care îl neagă, o atmosferă care îl infirmă, exigențe care-l depășesc, contribuie la măcinarea lui și a timpului nostru, căruia romanul îi este simbol, chintesență și grimasă. Romanul redă toate fațetele acestui timp și-i acaparează toate posibilitățile de exprimare. E și motivul pentru care-l adoptă atâția care prin firea lor îi erau cu totul străini, în ziua de azi, Descartes ar fi fost, probabil, romancier; Pascal – cu. Siguranță. Un gen devine universal când ademenește spirite ce nu au pentru el nici o predispoziție. Dar ironia vrea ca tocmai aceștia să fie cei care-l sapă, introducând probleme străine naturii sale, diversificându-l, pervertindu-l și încărcându-l până ce structura de rezistență începe să-i pârlăie. Dacă nu ții la viitorul romanului, trebuie să jubilezi când îi vezi pe filosofi scriind romane. De fiecare dată când se strecoară în viața Literelor, o fac pentru a-i exploata confuzia sau ca să-i grăbească ruina.

Ca literatura să fie sortită pieirii – este posibil și chiar de dorit. La ce bun farsa întrebărilor, a problemelor și spaimelor noastre? N-ar fi, la urma urmei, preferabil să ne îndreptăm spre o condiție de roboți? Tristeților individuale, prea apăsătoare, le-ar succeda tristeți de serie, uniforme și ușor de suportat; s-ar termina cu operele profunde sau originale, cu intimitatea și deci cu visele și tainele noastre. Fericire, nefericire – și-ar pierde orice sens, pentru că n-ar avea de unde izvorî; fiecare din noi ar fi, în sfârșit, ideal de perfect și de nul: un nimeni. Ajunși la crepuscul, în ultimele zile ale Destinului., să ne contemplăm zeii în derivă: erau pe măsura noastră, sărmanii. Poate le vom supraviețui, sau poate se vor întoarce pe furis, împruținați, sub alte măști. Ca să fim dreți, să recunoaștem că, deși s-au așezat între noi și adevăr, acum, că se duc, nu suntem mai aproape de adevăr decât eram pe vremea când ne interziceau să-l privim și să-l înfruntăm. La fel de jalnici ca și ei, continuăm să meșterim ficțiuni și să înlocuim, așa cum se cuvine, o iluzie cu alta: supremele noastre convingeri nu sunt decât minciuni active.

Oricum, substanța literaturii se subțiază, iar a romanului, și mai restrânsă, dispare sub ochii noștri. Șaf fi murit el cu adevărat – sau numai trage să moară? Lipsa de competență mă oprește s-o spun cu hotărâre. După ce-am susținut că-i terminat, mă asaltează remușcările; dar dacă-i totuși viu? îi las în cazul ăsta pe alții, mai știutori, să stabilească gradul exact al agoniei sale.

În preajma misticilor.

Nimic mai supărător decât lucrările ce pun ordine în hățișul de idei al unui spirit care a urmărit orice, numai sistemul nu. La ce bun să atribui o coerență iluzorie ideilor lui Nietzsche, sub pretextul că ele

gravitează în jurul unui motiv central? Nietzsche este o sumă de atitudini, și ar însemna să-l coborâm căutând la el voință de ordine, preocupare pentru unitate. Prizonier al umorilor sale, el le-a înregistrat fluctuațiile. Filosofia lui, meditație asupra capriciilor sale, refuză constantele pe care erudiții vor – împotriva evidenței – să le descopere în ea.

Obsesia sistemului e la fel de suspectă atunci când are ca obiect studiul misticilor. Că Meister Eckhart s-a îngrijit să-și disciplineze gândirea, asta încă mai merge: nu era el predicator de meserie? O predică, oricât de inspirată, are în ea ceva de oră de curs, expune o teză și se silește să-i demonstreze justetea. Dar ce să faci cu un Angelus Silesius, ale cărui distihuri se contrazic copios și n-au decât o temă care le unește: Dumnezeu – prezentat sub atâtea înfățișări, că-ți vine greu s-o recunoști pe cea adevărată? Călătorul heruvimic*, înșiruire de afirmații ce se exclud reciproc, într-o confuzie luxuriantă, nu exprimă decât stările, strict subiective, ale autorului; să încerci să găsești în ele unitatea, sistemul, înseamnă să le distrugi puterea de seducție. Nu atât Dumnezeu îl preocupă pe Angelus Silesius, cât dumnezeul lui personal. Rezultatul?

— Un puhoi de deliruri poetice, foi fața cărora

*Der cherubinische Wandermann (N. T.) eruditul ar trebui să dea îndărăt, iar teologul să se îngrozească. Dar nu, nici vorbă de așa ceva. Și unul, și celălalt se străduiesc să-i pună spusele în ordine, să le simplifice, să scoată din ele o idee precisă. Maniaci ai rigorii, ei vor să știe ce gândea autorul despre veșnicie și despre moarte. Ce gândea? Orice. Erau experiențele lui, personale și absolute. Cât 'despre Dumnezeu său, niciodată definitiv, mereu imperfect și schimbător, misticul îi consemnează momentele și-i tălmăcește devenirea într-o gândire la fel de imperfectă și schimbătoare. Să nu ne încredem în ceea ce e dat pentru totdeauna, să nu-i urmăm pe cei care pretind că dețin o imagine exactă asupra oricărui lucru. Cine se miră că Angelus Silesius identifică într-un distih moartea cu răul, iar în altul – cu binele, acela nu dă dovadă de probitate și nici de umor. Cum moartea însăși e devenire în noi, să-i examinăm etapele, metamorfozele; încă-tușând-o într-o formulă, o înghețăm, o sărăcim, o sabotăm.

Misticul nu-și trăiește extazele și nici dezgustul în limitele unei definiții; el vrea să-și astâmpere nu foamea gândirii, ci pe aceea a simțirii. Iar spre simțire tinde mai mult decât poetul, căci numai ea îl poartă în preajma lui Dumnezeu.

Nu există fiori identici și pe care să-i poți retrăi după plac: aceeași vocabulă acoperă, în fapt, o sumedenie de experiențe divergente. Există mii de percepții ale neantului și un singur cuvânt ca să le exprime: sărăcia limbajului face universul inteligibil. La Angelus Silesius, distanța ce separă un distih de altul e atenuată, dacă nu chiar anulată, de imaginea familiară a acelorași cuvinte ce revin, de acea

sărăcie a limbajului din cauza căreia își pierde individualitatea și suspinele, și spaimile, și extazele. De aceea, misticul își denaturează experiența, exprimând-o, cam în aceeași măsură în care eruditul îl denaturează – comentându-l – pe mistic.

Se înșală cel care crede că mistica derivă dintr-o moaleșire a instinctelor, dintr-o sevă compromisă. Un Luis de Lăon, un Sfânt Ioan al Crucii au încununat o epocă de mari înfăptuiri și au fost cu necesitate contemporanii Conquistei.

N-au fost niște biceșnici; din contră, au luptat pentru credința lor, l-au atacat frontal pe Dumnezeu, au pus stăpânire pe cer. Cultul renunțării, al blândeții și al pasivității îi apăra împotriva unei tensiuni aproape insuportabile, împotriva acelei isterii în exces din care li se trăgea intoleranța, prozelitismul, puterea asupra acestei lumi ca și asupra celeilalte. Pentru a-i întui, închipuiți-vă un Fernando Cortés în mijlocul unei geografii invizibile.

Misticii germani au fost și ei, nu în mai mică măsură, niște cuceritori, înclinarea lor către erezie, către afirmarea personală, către protest traducea, în plan spiritual, voința de individualizare a unei întregi națiuni. Aceasta a fost semnificația Reformei, care i-a dat Germaniei simțul istoric, în plin Ev Mediu, Eckhart lasă în urmă tradiția și o apucă pe o cale proprie: vitalitatea lui o anunță pe cea a lui Luther. El indică de asemenea direcția pe care o va lua gândirea germană. Dar ceea ce-i asigură o poziție unică este faptul că, părinte al paradoxului în materie de religie, el a fost primul care a dat relațiilor dintre om și Dumnezeu aspectul unei drame intelectuale. Această tensiune era exact ce-i trebuia unei epoci în care un întreg popor era în fierbere și în căutare de sine.

Aveau, acești mistici, ceva din firea cavalerilor. Pur-tând o armură secretă, neîmblânziți până și în pasiunea lor de a se tortura, aveau mândria geamătului, cunoșteau o demență molipsitoare, incendiară. Sușo nu-i cu nimic mai prejos decât cei mai excentrici sihaștri, într-atât a știut să-și diversifice chinurile. Spiritul cavaleresc, deviat înspre atemporal, menține și aici pasiunea pentru aventură. Căci mistica e aventură, o aventură verticală; ea se încumetă înspre înalt și cucerește o altă formă de spațiu. Prin asta se și deosebește de doctrinele decadenței, a căror trăsătură e de-a nu decurge firesc, de a veni din altă parte, precum acelea care, din Orient, au fost transplantate la Roma. De aceea, ele nu răspundeau decât setei de marasm a unei civilizații incapabile să zămislească o religie nouă ori să mai creadă în amăgirile mitologiei. La fel se întâmplă cu misticii de astăzi, cu absolutul lor de import, pentru uzul nevolnicilor și al dezamăgiților.

Suspin orgolios al creaturii, evlavie nu poate fi despărțită de energie și de vigoare. Port-Royal-ul, în ciuda aparenței sale idilice, a fost expresia unei spiritualități tumultuoase. Atunci a cunoscut Franța ultimul ei moment de interioritate. N-a mai putut, după aceea, să-și

regăsească forța și lipsa de măsură decât în laicitate: a făcut Revoluția; după instaurarea unui catolicism edulcorat, e tot ce mai putea să întreprindă. Lepădându-se de ispita ereziei, ea devenise stearpă în materie de inspirație religioasă.

Nesupuși prin vocație, neînfrânați în rugăciunile lor, misticii se joacă, tremurând, cu cerul. Biserica i-a coborât la condiția de milogi ai supranaturalului, astfel încât, după o jalnică civilizare, să poată servi de „modele”. Știm însă bine că misticii au fost, în viețile ca și în scrierile lor, adevărate fenomene ale naturii și că nu li se putea întîmpla nenorocire mai mare decât să cadă în mâinile preoților. Datoria noastră este să-i smulgem din mâinile lor: doar cu prețul acesta va putea creștinismul să mai spere la o fărâmbă de supraviețuire.

Când îi numesc „fenomene ale naturii”, nu pretind nicidecum că s-ar fi bucurat de o „sănătate” perfectă. Se știe că erau bolnavi. Dar boala îi îmboldea ca un pinten, ca un stimulent al excesului. Tindeau, prin ea, către un alt gen de vitalitate decât a noastră. Pedro de Alcântara izbutea să nu doarmă mai mult de o oră pe noapte: nu-i asta o dovadă a forței? Și erau cu toții puternici, pentru că-și nimiceau trupul doar pentru a stoarce din el un plus de putere, îi credem blânzi; nu există ființe mai dure. Ce ne propun? Virtuțile dezechilibrului. Avizi de „răni de tot soiul, hipnotizați de insolit, au purces la cucerirea singurei ficțiuni ce merită efortul căutării; Dumnezeu le datorează totul: slavă, mister și veșnicie. Ei dau viață inimaginabilului, torturează Nimicul pentru a-l însufleți: ar putea fi blândețea în stare de așa ceva?

De semn contrar neantului, abstract și fals, al filosofilor, al lor plesnește de plinătate: bucurie extatică dincolo de lume, înnobilare a duratei, anihilare luminoasă dincolo de limitele gtadirii. Ca să te îndumnezeiești, ca să te nimicești spre a te regăsi, ca să te-afunzi fri propria-ți lumină – îți trebuie mai multă forță lăuntrică și cutezanță decât toate făptuirile noastre la un loc. Extazul – stare-limită a senzației, împlinire prin surparea conștiinței – este la în-demâna acelora, doar, ce se aventurează în afara ființei lor, care înlocuiesc iluzia banală pe care își sprijineau existența cu alta, supremă, în care totul e rezolvat, în care totul a rămas în urmă. Acolo, spiritul e suspendat, reflecția abolită și împreună cu ea, logica haosului. O, de-am putea, asemeni misticilor, să trecem dincolo de certitudini și de impasurile ce decurg din ele, să devenim eroare străfulgerată, divină, dacă-am putea, ca ei, să ajungem la neantul adevărați Cu câtă artă îl plagiază pe Dumnezeu, îl jefuiesc, îi fură attributele, pe care și le însușesc spre a-l. Reface! Nimic nu rezistă nebuniei lor clocotitoare, acelei dez-mărginiri a sufletului lor, mereu pe cale să creeze un nou cer, un nou pământ. Tot ce-ating ei începe să capete ființă, înțelegând neajunsul de a vedea și lăsa lucrurile așa cum sunt, și-au dat silința să le denatureze. Viciu de perspectivă, de care se ocupă cu toată seriozitatea. Ei știu că după trecerea pustiitoare a lucidității nu mai

rămâne nici urmă de real. Nimic nu este, iată punctul lor de plecare, evidența pe care au reușit s-o învingă, s-o facă să dea înapoi, ca să ajungă la afirmația: totul este. Atâta timp cât nu vom parcurge și noi drumul ce i-a condus la o atât de surprinzătoare concluzie, nu le vom fi nicicând pe potrivă.

Încă din Evul Mediu, unele spirite, sătule să tot repete aceleași teme, aceleași expresii, aveau să recurgă, spre a-și împropăta pietatea și a o elibera de terminologia oficială, la paradox, la formula seducătoare, când directă, când nuanțată. Meister Eckhart, de pildă. Oricât de riguros, oricât de preocupat de coerență ar fi fost, era prea scriitor pentru ca Teologia să nu-l suspecteze: stilul, mai mult decât ideile, l-a onorat cu acuzația de erezie. Când cercetăm în tratatele și predicile sale propozițiile incriminate, suntem surprinși de preocuparea pentru o exprimare aleasă; ele dezvăluie latura genială a credinței lui. Ca orice eretic, a păcătuit prin formă. Dușman al limbajului, dogmatismul – religios sau politic – postulează exprimarea în clișee. Dacă aproape toți misticii s-au găl-cevit cu Biserica, e pentru că aveau prea mult talent; Biserica nu pretinde așa ceva, ci numai ascultare, supunere la stilul ei. În numele unui verb sclerosat, a poruncit să se înalțe ruguri. Ca să le evite, ereticul nu avea* altă soluție decât să schimbe formulele, să-și exprime părerile în alți termeni, în termenii consacrați. Poate că Inchiziția n-ar fi existat niciodată dacă, mărinimos, catolicismul ar fi arătat mai multă toleranță și înțelegere pentru viața limbajului, pentru abaterile, varietatea și inventivitatea lui. Când paradoxul e proscris, nu putem evita martiriul decât prin tăcere sau banalitate.

Mai sunt și alte motive ce fac din mistic un eretic, în raporturile lui cu Dumnezeu, el respinge imixtiunea oricărei autorități exterioare, oricât de înalt i-ar fi rangul: abia de-l tolerează pe Isus. Deloc înclinat către compromisuri, sunt unele pe care totuși e nevoit să le accepte – să mormăie rugăciunile recomandate, prescrise, căci nu izbuteste întotdeauna să născocească unele noi. Să-i iertăm această slăbiciune. Poate cedează doar pentru a demonstra că e capabil să se coboare la nivelul insului de râhd și să-i folosească limbajul, sau pentru a ne dovedi că nu-i străin de ispita umilinței. Dar știm că această ispită nu-l încearcă prea des, că-i place să inoveze rugmdu-se, că izvodește în genunchi și că acesta-i felul lui de a se rupe de dumnezeul gloatei.

Misticul reînsuflețește și reabilitează credința, o amenință și-o subminează ca un dușman intim, providențial. Fără el, credința s-ar ofili, înțelegem acum motivul pentru care creștinismul trage să moară și de ce Biserica, lipsită și de apologeți și de detractori, nu mai are pe cine să laude și nici să persecute. Rămasă fărăeretici, ar renunța bucuroasă să mai pretindă ascultare dacă, în schimb, ar găsi printre ai săi un exaltat care, catadicsind s-o atace, s-o ia în serios, i-ar reda o brumă de speranță, vreun motiv de neliniște. Atâția idoli sub acoperișul

ei, și nici un iconoclast la orizont! Nici o emulație printre credincioși; printre necredincioși, la fel: nimeni nu mai tânjește după lauri în cursa pentru măfituire ori damnare.

Un aspect remarcabil: cei mai mari poeți moderni, Shakespeare și Holderlin, au trecut amândoi pe lângă creștinism. Dacă ar fi cedat la farmecele lui, 1-ar fi transformat într-o mitologie a lor, personală, iar Biserica ar fi avut fericirea să numere în raidurile ei doi eretici mai mult. Nu și-au dat osteneala să combată Crucea, și încă mai puțin s-o urce la înălțimea lor; unul nu i-a luat în seamă pe zei, celălalt i-a reînsuflețit pe-ai vechii Elâde. Primul s-a ridicat deasupra rugăciunii, al doilea invoca un cer pe care îl știa neputincios și pe care-1 iubea așa, F' revolut; unul este precursorul nepăsării noastre, celălalt al părerilor noastre de rău.

Solitarul, în felul lui – un luptător, simte nevoia să-și populeze singurătatea cu vrăjmași reali sau imaginari. Dacă e credincios, o va umple cu demoni, fără să-și facă, de cele mai multe ori, nici o iluzie asupra realității lor. În lipsa lor, existența i-ar fi searbădă: viața lui spirituală ar avea de suferit Pe drept cuvânt 1-a numit Jakob Bo'hme pe Diavol „bucătarul naturii”, fără a cărui artă toate ar fi lipsite de gust Dumnezeu însuși, acceptând dintru început necesitatea Vrăjmașului, recunoștea că nu poate renunța să lupte, să atace, să fie – la rându-i – atacat.

Cum, cel mai adesea, misticul își inventează adversarii, rezultă că gândirea lui afirmă existența celorlalți din interes, că trișează: o strategie, nimic mai mult. Gândirea i se reduce, în ultimă instanță, la. O polemică în care-și este interlocutor: se vrea mulțime, devine mulțime, dacă nu altfel, măcar fabricându-și mereu alte chipuri, multi-plicându-și fețele: se înrudește prin aceasta cu creatorul său, căruia îi continuă cabotinismul.

Fenomenul mistic nu cunoaște permanența: înflorește, atinge apogeul, apoi degenerează, sfârșind în caricatură. Stă mărturie înflorirea religioasă din Spania, Flandra sau Germania. Dacă în artă epigonul izbutește să facă impresie, nimic, în schimb, nu e mai jalnic decât un mistic de mîha a doua, parazit al sublimului, plagiator de extaze. Poți să te joci de-a poezia, poți chiar crea iluzia originalității: e suficient să fi deprins secretele meseriei. Aceste secrete nu înseamnă nimic pentru miștic, a cărui artă nu-i decât un mijloc. Nu ține să-1 admire oamenii; vrea să fie citit sub alte zări, și, de aceea se adresează unui public destul de restrâns, destul de greu de mulțumit, care cere de la el mult mai mult decât talent sau geniu. Ce face misticul? Caută ceea ce scapă ori supraviețuiește erodării experiențelor sale: cenușa veșniciei sub freamătul eului. Își uzează simțurile în îmbrățișarea cu nepieritorul – contrar poetului, care și le uzează pe ale sale în contactul cu provizoriul; unul se cufundă aproape trupește în absolut (mistica: fiziologie a esențelor), celălalt se delectează la suprafața propriei ființe.

Doi sibariți pe trepte diferite. După ce a gustat din aparențe, poetul nu le poate uita savoarea; e un mistic care, neputând să se înalțe la voluptatea tăcerii, se mărginește la aceea a cuvântului. Un palavragiu de calitate, un palavragiu superior.

Citind Revelațiile Margaretei Ebner și urmărindu-i crizele, admirabilul infern, suntem cuprinși de invidie. Zile întregi, nu reușea să-și descleșteze dinții; când deschidea în fine gura, era ca să scoată strigăte ce exaltau și făceau să se cutremure mânăstirea. Sau ce să spui de An-gela de Foligno? Mai bine s-o ascultăm: „îmi privesc, în hăul în care mă văd prăbușită, potopul de nelegiuiri și-ncerc zadarnic să le dezvălui, să le aduc în fața lumii; aș vrea să străbat orașe și piețe goală, cu cărnuri putrede atârinate de gât, și să strig: uitați-vă ce creatură ticăloasă!”

Temperamente sanguine, simțindu-se la fel de bine la limitele decăderii și ale purității, ui delirul abjecției și al. Sublimului, sfinții nu ne acceptă nici felul de a gândi, nici lașitățile. Să vezi în ei niște reflexivi înseamnă să te înșeli întru totul. Prea neînfrânați, prea sălbatici ca să se poată opri la meditație (care presupune autocontrol și deci un sânge caldicel), dacă aspiră să coboare până la temeiul lucrurilor, pornirea ce-i mtoă într-acolo numai „reflexivă” nu este. Fără nici o cumpătare, fără nici o urmă de stoicism în gesturi și cuvinte, ei cred că totul le e îngăduit; își plimbă indiscreția prin sufletele pe care le răscolesc, căci tihna îi îngrozește și nu pot să suporte sufletele ajunse. Ei înșiși mai curând s-ar osândi decât să-și arate îngăduință. S-o ascultăm din nou pe Angela de Foligno: „Chiar dacă toți înțelepții lumii și toți sfinții din rai m-ar copleși cu mângâierile și făgăduielile lor, și Dumnezeu însuși cu darurile sale, dacă El nu m-ar preschimba pe mine însămi, dacă n-ar săvârși în adâncul ființei mele un nou miracol, departe de a mă ferici, înțelepții, sfinții și Dumnezeu mi-ar întezi peste poate disperarea, furia, tristețea și orbirea.” Oare n-ar trebui, în fața acestor mărturisiri și exigențe, să lichidăm în noi ultimele rămășițe de bun-simț și să ne aruncăm ca o hoardă barbară înspre „tenebrele luminii”? Ci cum să ne încumetăm, priponiți cum suntem de betesugul modestiei? Sângele nostru e prea caldicel, poftele – prea îmblmzite. Ne lipsește puterea să trecem dincolo de noi înșine. Totul în noi e prea cumpătat, până și nebunia noastră. Să dărâmi zăgazurile spiritului, să-1 zdruncini din temelii, să-i dorești năruirea – izvor al noului! Așa cum este, sufletul nostru dă înapoi în fața nevăzutului și vede numai ce știe deja. Ca să se închidă adevăratei cunoașteri, ar trebui să se dezintegreze, să-și treacă de margini, să cunoască beția nimicirii. Nu am mai fi sortiți ignoranței, dacă am cuteza să ne-nălțăm deasupra certitudinilor noastre, deasupra acestei sfiei care, îm-piedicându-ne să săvârșim minuni, ne înglodează în noi înșine. De ce nu ne e dată semeția sfinților!

Dacă veghează nopțile și îi înalță rugii lui Dumnezeu, o fac ca să-i afle taina puterii. Viclene-s rugile acestor rebeli, cărora diavolul le dă adesea târcoale! Chiar și acestuia știu să-i dibuie taina, silindu-l să lucreze pentru ei. Știu să fructifice principiul negativ ce sălășuiește într-înșii ca să se-nalțe prin el. Aceia dintre ei care se prăbușesc o fac cu o anume complezență: cad nu ca victime, ci ca asociați ai Diavolului. Izbăviți ori damnați, toți poartă pecetea ne-omenescului și toți refuză să știe de limite în faptele lor. Renunță cumva? Renunțarea lor e deplină. Dar asta nu-i scade și nici nu-i slăbește: din contră, îi face mai puternici decât noi, care păstrăm comorile abandonate de ei. Acești uriași, cu sufletul și trupul fulgerate, ne fac să ne cutremurăm. Privindu-i, ne rușinăm că suntem oameni și numai atât. Iar dacă, la rândul-le, ne-arunca vreo privire, le citim în ochi mila ce le-o inspiră mediocritatea noastră: „Sărmane creaturi ce nu aveți curajul să deveniți unici, să deveniți monștri!” – iată ce par să ne spună. Hotărât lucru, Diavolul îi slujește și nu-i străin de strălucirea aureolei lor. Ce umilintă pentru noi, ceilalți, care ne-am vândut sufletele fără să ne alegem cu nimic!

Distrugător în slujba vieții, demon aplecat înspre bine, sfntul este marele dascăl al luptei cu noi înșine. Ca să-și învingă pornirile, cât și din teamă de el însuși, se forțează să fie bun și, crezând că are semeni pe măsură și datorii față de ei, își impune corvoada care e mila. Suferă și-i place să sufere, dar la capătul suferințelor sale ființele devin în mâinile lui jucării, prezice viitorul, citește gândurile, îi lecuiește pe bolnavii incurabili, încalcă nepedepsit legile firii. Rugile și neclintirea în fața ispitirilor sunt prețul cu care a plătit această libertate și-această putere. E conștient că plăcerea moleșește, tocește: de i-ar ceda, n-ar mai putea ajunge – și nici măcar năzui – să stăpânească supranaturalul, puterea și darurile i s-ar împuțina: dorințe fără aripi, ambiții fără vlagă. Vrea satisfacții de altă natură, o voluptate, am spune, absolută: aceea de a-l egala pe Dumnezeu. Repulsia lui față de simțuri e calculată, interesată. Le hărțuiește și le-respinge, știind prea bine că le va regăsi, transfigurate, în altă parte.

Și cum aspiră să se substituie divinității, știe că nu trebuie să se tocmească la preț: asemenea scop justifică toate mijloacele. Convins că veșnicia e apanajul unui trup șubrezit, va căuta tot felul de betșuguri și va unelti împotriva propriei sănătăți; de la ruina ei își așteaptă mântuirea și triumful. Dacă s-ar lăsa în seama naturii sale, n-ar supraviețui; nu cade însă niciodată, pentru că știe să-și folosească vitalitatea brutalizată. Prea îndelung înăbușită, aceasta explodează. Iar el devine un infirm de temut, ce asaltează cerul pentru a-l expulza pe uzurpator. Un asemenea privilegiu, rezervat acelor care prin suferință au ajuns să pătrundă taina Creației, îl cunosc doar epocile în care sănătatea e socotită o năpastă.

Orice stare de har izvorăște dintr-o. Foame cultivată, voită. Sfințenia – har necurmat – e arta de a te lăsa să mori de foame fără. Să mori, o sfidare la adresa viscerelor și, am putea spune, o demonstrație a incompatibilității dintre extaz și digestie. O omenire ghiftuită produce sceptici, niciodată sfinți. Absolutul? O chestiune de dietă. Nici „foc interior”, nici „flacăra” – fără suprimarea cva-sitotală a hranei. Ia să ne șicanăm pofta de mâncare: organele iau foc, materia noastră devine jărat. Oricine mănâncă pe săturate e spiritualicește condamnat.

Mânați de instincte sălbatice, sfinții izbutiseră să și le domine, adică să și le păstreze în ascuns. Știau că mila își extrage forța din dramele fiziologice și că, pentru a se consacra ființelor, trebuiau să intre în iuptă cu trupul, să-l corupă, să-l tortureze și să-l supună. Oricare din ei amintește de un agresor care, convertit pe neașteptate la iubire, s-ar strădui mai apoi să se urască. Și au știut să se urască până la capăt; când însă această ură de sine se epuiza, își găseau libertatea, descătușați de orice constrângere: asceza le dezvoltase sensul, utilitatea nimicirii, preludiu al purității și al izbăvirii. La rândul lor, ne vor dezvălui ce chinuri avem de îndurat dacă dorim, și noi, să ne eliberăm.

La orice nivel ni s-ar desfășura viața, ea ne va aparține cu adevărat doar în măsura în care ne străduim să-i sfărmiăm aparențele. Plictisul, disperarea, chiar apatia ne vor veni în ajutor, cu condiția totuși să le trăim integral, până în clipa când, pe punctul de-a fi îngenunchați de ele, ne redresăm și le prefacem în unelte ale vitalității noastre. Ce poate fi mai fertil decât dezastrul – pentru cel care știe să-l dorească? Nu suferința izbăvește, ci dorința de a suferi.

Isteria Evului Mediu! Cum am putea să râdem de ea? În chilia ta suspinași sau urlași: ceilalți te venerau. Crizele tale nu te făceau să mergi la psihiatru. De frica leucurii, le-ntârâtași, iar sănătatea ți-o ascundea! ca pe-o rușine, ca pe un viciu. Boala era refugiul tuturor, remediul suprem. De atunci, discreditată, boicotată, ea își continuă domnia, dar nimeni n-o mai iubește și nici n-o mai caută. Smtem bolnavi, dar nu mai știm ce să facem cu bolile noastre. Câte din nebuniile noastre nu vor rămâne pe veci inutile!

Există și alte isterii, nu mai puțin admirabile, cele din care se nașteau imnurile către Soare, către Ființă, către Necunoscut. Auroră a Egiptului, a Greciei, frenezie a mitologiilor, sonorități la întâlnirea dimii cu elementele! Crepusculari, noi nu mai suntem în stare să vibrăm la spectacolul originilor: întrebările noastre, în loc să țâș-nească în ritmuri, se țâraie în noroiul conceptelor ori se schimonosesc în rânjetul sistemelor. Unde ne este sensibilitatea imnică, beția începuturilor, unde sunt zorii uimirilor noastre? Să ne aruncăm la picioarele Pythiei, să revenim la vechile transe: filosofie a momentelor irepetabile unica filosofie.

Când vom înceta să ne reducem viața secretă la Dumnezeu, vom fi capabili de extaze la fel de eficiente ca ale misticilor și vom putea să biruim țarina fără a mai recurge la cer. Iar dacă totuși ne-ar urmări obsesia unei Alte lumi, am fi în drept să construim, să proiectăm o asemenea lume, una de circumstanță, măcar spre a ne satisface nevoia de invizibil. Ceea ce contează sâht senzațiile noastre, intensitatea și virtuțile lor, ca și capacitatea noastră de a ne arunca într-o nebunie profană. În necunoscut, vom putea înainta la fel de departe ca sfinții, fără să ne slujim de mijloacele lor. Va fi destul să constrângem rațiunea la o lungă muțenie. Redați nouă înșine, nimic nu ne va mai împiedica să ajungem la voluptuoasa suprimare a tuturor facultăților noastre. Cel care a întrezărit această stare știe că mișcările noastre își pierd acolo sensul obișnuit: ne înălțăm înspre hăuri, coborâm către cer. Unde suntem? – Întrebare fără obiect: nu mai există loc pentru noi.

Furii și resemnări destinul cuvintelor.

Ca să ne convingem că istoria ideilor nu e decât o perindare de vocabule convertite în tot atâtea absoluturi, e suficient să ne gândim la momentele importante ale filosofiei ultimului veac.

Cunoaștem triumful „științei” în epoca pozitivismului. Cine se prelua de autoritatea ei putea să bată câmpii în voie: i se îngăduia orice, de cum punea la bătaie „rigoarea” sau „experiența”. Materia și Energia nu au întârziat să-și facă apariția: prestigiul acestor majuscule n-a durat însă prea mult. Indiscreta, insinuanta Evoluție a început să câștige teren în dauna lor. Sinonim savant al „progresului”, contrafacere optimistă a destinului, ea pretindea să elimine orice mister și să călăuzească mințile: un cult i s-a consacrat de îndată, comparabil cu acela închinat „poporului”. Cu toate c-a avut norocul să supraviețuiască epocii sale de glorie, ea nu mai trezește elanuri lirice: cine-o ridică-n slăvi se compromite sau pare demodat.

Spre începutul veacului, încrederea în concepte a fost zdruncinată. Intuiția, cu tot alaiul ei – durată, elan, viață – avea să profite și să domine câțeva vreme. Apoi a fost nevoie de ceva mai nou: fu râdul Existenței. Cuvânt magic, care i-a atârșat pe specialiști ca și pe diletanți. Se găsisse, în sfârșit, cheia. Nu mai erai un individ: deveniseși un Existent.

Se va găsi cineva să facă un dicționar al cuvintelor pe epoci, un recensământ al modelor filosofice? Am avea astfel dovada că un sistem se demodează prin terminologie, că totdeauna se uzează prin formă. Cutare gâhditor ne-ar mai putea interesa, dar refuzăm să-l recitim pentru că aparatul verbal ce-i exprimă ideile ne-a devenit insuportabil, împrumuturile din filosofie sunt nefaste literaturii. (Să ne gândim la anumite fragmente din Novalis compromise de limbajul fichtean.) Doctrinile mor prin ceea ce le asigurase succesul: prin stil. Ca să revină la viață, ar trebui să le gâhdim din nou, în propriul nostru

jargon, ori să ni le imaginăm înaintea elaborării, în realitatea lor originară și informă.

Printre vocabulele importante, există una a cărei carieră, deosebit de lungă, provoacă reflecții melancolice. E vorba de Suflet. Rămâi uluit când te gândești la starea lui actuală, la jalnicu-i sfârșit. Pornise bine, totuși. Amintiți-vă ce loc îi conferise neoplatonismul: principiu cosmic, provenit din lumea inteligibilă. Toate doctrinele antice impregnate de misticism se sprijineau pe el. Preocupat nu atât să-i definească natura, cât să-i hotărască rolul în viața credincioșilor, creștinismul l-a redus la dimensiuni omenești, făcându-l să regrete nespuse vremurile când îmbrățișa întreaga fire, când se bucura de privilegiul de-a fi și realitate copleșitoare, și principiu explicativ, în lumea modernă, a reușit, puțin câte puțin, să recâștige teren și să-și consolideze pozițiile. Credincioși și necredincioși trebuiau să țină seama de el, să-l cruțe și să-l exploateze în folosul lor; măcar pentru a fi combătut, era citat chiar și în plină vogă a materialismului; iar filosofi, atât de reticenți în ce-l privește, îi rezervau totuși un locșor în sistemele lor.

Dea gata. De aceea, singurul ecou pe care-l mai stârnește în conștiințe este regretul asociat cu amintirea izbânzilor din vremuri pentru vecie-apuse. Și când te gândești că odinioară înțelepții îl venerau, îl puneau mai presus chiar de zei, îi așterneau universul la picioare!

Viclenia lui Socrate.

Dacă ne-ar fi deslușit natura daimonului său, Socrate și-ar fi compromis o bună parte din glorie, înțeleapta-i precauție a stârnit o anume curiozitate în privința sa, atât printre cei vechi, cât și printre cei moderni; în plus, a oferit istoricilor filosofiei prilejul să insiste asupra unui caz cu totul străin de preocupările lor. Cazul acesta evocă un altul: pe al lui Pascal. Daimon, abis – pentru filosofie, două infirmități incitante sau două piruete. Abisul pomenit, s-o recunoaștem, surprinde mai puțin. Din partea unui spirit în conflict declarat cu rațiunea, nimic mai firesc decât să-l perceapă și să-l revendice; dar era oare la fel de firesc ca inventatorul conceptului, promotorul raționalismului, să-și îngăduie „voci interioare”?

Pentru gânditorul ce râvnește la gloria posterității, acest gen de echivoc nu încetează să dea roade. Puțin ne pasă de raționalistul consecvent: bănuim ce-i cu el și, știind unde vrea să ajungă, îl lăsăm să-și vadă de sistemul lui. Calculat și inspirat deopotrivă, Socrate a știut să dea contradicțiilor sale exact întorsătura care să ne surprindă și să ne deruteze. Să fi fost daimonul lui un fenomen pur psihologic sau, dimpotrivă, manifestarea unei realități profunde? Să fi fost de origine divină sau nu corespundea decât unei cerințe morale? Îl auzea de-adevăratelea sau nu era decât o nălucire? Hegel îl consideră un

oracol absolut subiectiv, fără nimic exterior; Nietzsche – doar un tertip de comediant.

Cum să crezi că ar putea cineva, o viață întreagă, s-o facă pe omul-care-aude-voci? Susținerea unui asemenea rol ar fi fost, chiar și pentru Socrate, o ispravă dificilă, dacă nu imposibilă, în fond, ce importanță are dacă a fost stăpânit de daimonul său ori dacă s-a servit de el doar ca să-și sprijine afirmațiile? Dacă 1-a născocit pe de-a-ntregul, cu siguranță că a fost silit s-o facă, măcar ca să se apere de indiscreția celorlalți. Solitar asaltat din toate părțile, prima lui grijă era să scape de cei din jurul lui, ba-ricadându-se în spatele unui mister real sau fictiv. Cum să deosebești un daimon veritabil de unul trucat? O taină – de un simulacru de taină? Cum să știi dacă Socrate bătea câmpii ori trișa?

Oricum, dacă învățătura lui ne lasă indiferenți, controversa pe care a provocat-o în privința propriei sale persoane continuă să ne tulbure: n-a fost el primul gânditor care-a făcut din sine un caz? Și nu cu el începe insolubila problemă a sincerității?

Fața ascunsă a unei grădini.

Când problema fericirii o pune în umbră pe aceea a cunoașterii, filosofia își neglijează domeniul ca să se consacre unei activități suspecte: se interesează de om. Întrebări pe care n-ar fi găsit de cuviință să și le pună înainte, acum o rețin și ea încearcă să le răspundă cu aerul cel mai serios din lume. „Cum să eviți suferința?” e una din cele ce-o preocupă cu prioritate. Ajunsă într-o fază de oboseală, tot mai străină de neliniștea impersonală, de setea de cunoaștere, filosofia abandonează speculația și, adevărilor tulburătoare, ea le opune pe cele care consolează.

Iată ce fel de adevăruri aștepta de la Epicur o Grece șubrezită și înrobătă, gata să adopte prima formulă în stare să-i aducă tihna și-un leac împotriva neliniștii. Epicur a fost pentru epoca sa ceea ce psihanalistul e pentru a noastră: nu denunța și el, în felul lui, „angoasa în civilizație”? (În toate epocile tulburi și rafinate, câte un Freud încearcă să ne ușureze sufletele.) Cu Epicur, mai mult decât cu Socrate, filosofia s-a angajat pe calea teraputicii. Să vindece, dar mai ales să se vindece pe sine – iată ambiția lui; deși a vrut să-i elibereze pe oameni de spaima morții și de-a zeilor, el însuși le resimțea pe amândouă. Ataraxia din care-și făcea un titlu de glorie nu era defel starea lui obișnuită: „sensibilitatea” sa era notorie. Cât despre disprețul față de științe, care i-a fost reproșat mai târziu, știm că adesea e o reacție a „sufletelor rănite”. Acest teoretician al fericirii era un bolnav: vomita, se pare, de două ori pe zi. Ce mizerii trebuie să fi îndurat, ca să urască m-tr-atâta „tulburările sufletești”! Puțina seninătate pe care-a izbutit s-o afle, o rezerva, desigur, discipolilor săi; recunoscători și naivi, aceștia i-au creat renumele de înțelept. Cum

iluziile noastre sunt mult mai puțin eficiente decât ale contemporanilor lui, întrezărim cu ușurință fața ascunsă a Grădinii sale.

— Sfântul pa vel.

Nicicând nu vom putea să-i reproșăm îndeajuns că a făcut din creștinism o religie lipsită de eleganță, taipănâhd-o cu cele mai detestabile tradiții ale Vechiului Testament: intoleranța, brutalitatea, provincialismul. Cu câtă indiscreție se bagă-n treburile care nu-l privesc, la care nu se pricepe deloc! Considerațiile lui asupra virginității, abstenenței și căsătoriei sunt pur și simplu dezgustătoare! Vinovat de prejudecățile noastre în religie și morală, el a fixat canoanele stupidității și a înmulțit restricțiile ce încă ne paralizează instinctele.

Nu are nici lirismul, nici accentul elegiac și cosmic al vechilor profeți, ci numai spiritul sectar și tot ce era la ei prost gust, vorbărie, trănăneală pentru uzul vulgului. Moravurile îl interesează în cel mai înalt grad. De cum începe să vorbească despre ele, îl vezi fremătând de răutate. Obsedat de cetate, de cea pe care vrea s-o distrugă, ca și de cea pe care vrea s-o zidească, mai puțin îl interesează raporturile dintre om și Dumnezeu și mai mult acelea dintre oameni. Cercetați cu atenție faimoasele Epistole: nu veți găsi în ele nici un moment de oboseală și delicatețe, de reculegere și noblețe; totul e furie, pripeală, isterie de joasă speță, lipsă de înțelegere pentru cunoaștere, pentru singurătatea cunoașterii. Intermediari peste tot, legături de rudenie, un spirit de familie: Tatăl, Mama, Fiul, îngerii, sfinții; nici urmă de intelectualitate, nici un concept definit, nimeni care să vrea să-nțeleagă. Păcate, recompense, contabilitate a viciilor și a virtuților. O religie fără întrebări: desfrâu de antropomorfism. Dumnezeu pe care ni-l propune mă face să roșesc; a-l discredita constituie o datorie: oricum, acolo unde-a ajuns, e pierdut.

Nici Lao-tse, nici Buddha nu invocă o Ființă identificabilă; disprețuind manevrele credinței, ei ne invită să medităm, iar pentru ca această meditație să nu se învârtă-n gol, îi fixează un capăt: Tao sau Nirvana. Aveau o altă idee despre om.

Dar cum să medităm când suntem siliți să raportăm totul la un individ. Suprem? Cu psalmi, cu rugăciuni, nu căutăm și nu descoperim nimic. Personificăm divinitatea și o implorăm numai din lene. Grecii s-au ridicat la filosofie când zeii li s-au părut insuficienți; conceptul începe acolo unde sfârșește Olimpul. A gto di înseamnă a înceta să venerezi, înseamnă să te răzvrătești împotriva misterului și să-i proclami falimentul.

Adoptând o doctrină ce-i este străină, convertitul își închipuie că a făcut un pas spre el însuși, când de fapt nu face decât să-și escamoteze problemele. Pentru a scăpa de nesiguranță – sentimentul său dominant – el se oferă primei cauze pe care întâmplarea i-o scoate în cale. De cum a intrat în posesia „adevărului”, se va răzbuna pe ceilalți pentru fostele lui îndoieli, pentru fostele-i spaime. Așa s-a

întâmplat și în cazul convertitului-tip, al Sfântului Pavel. Aerele lui grandilocvente ascundeau cu greu o anxietate pe care nu a biruit-o oricât s-a străduit.

Ca orice neofit, și el credea că prin credința cea nouă avea să-și schimbe firea și să-și învingă șovăielile, despre care se ferea să-și informeze corespondenții și auditoriul. Jocul lui nu ne mai înșală. Dar multe minți s-au lăsat amăgite, într-o epocă în care, ce-i drept, se căuta „adevărul”, iar cazurile nu interesau pe nimeni. Dacă Atena l-a primit cu răceală pe apostolul nostru, respingându-i elucubrațiile, e pentru că acolo tacă se discuta, iar scepticismul, departe de a depune armele, nu încetase să-și apere pozițiile. Balivernele creștine nu puteau prinde acolo; în schimb, aveau să farmece Corintul, oraș al drojdiei umane, refractar la dialectică.

Gloatei îi place să fie copleșită cu ocări și amenințări, cu revelații, cu discursuri zgomotoase: îi plac zurbagii. Unul dintre ei a fost Sfântul Pavel, cel mai inspirat, cel mai înzestrat, cel mai viclean din toată Antichitatea. A făcut o hărmălaie ale cărei ecouri se mai aud și astăzi, Știa să se cocoate pe scenele de bălci și să-și verse de-acolo veninul. Nu el a introdus un ton de iarmaroc în lumea gre-co-romană? Înțelepții vremii recomandau tăcerea, resemnarea, renunțarea – toate irealizabile; mai dibaci, el a momit cu rețetele lui, izbăvitoare pentru canalii și demoralizante pentru cei delicați. Revanșa lui asupra Atenei a fost absolută. De-ar fi cunoscut succesul acolo, poate că ura lui s-ar mai fi îmblânzit. N-a existat eșec cu urmări mai cumplite. Iar dacă suntem niște păgâni mutilați, cu privirile goale, crucificați, păgâni trecuți printr-o vulgaritate deplină, de neșters, veche de două mii de ani, o datorăm acestui eșec.

Un evreu neevreu, un evreu pervertit, un trădător. De aici impresia de nesinceritate din dhemările, îndemnurile, dezlănțuirile lui. E un tip dubios: se-arată prea convins. Nu știi de unde să-1 apuci, cum să-1 definești; așezat la o răscruce a istoriei, a trebuit să suporte tot felul de influențe. După ce-a șovăit neștiind pe ce cale s-o apuce, a sfârșit prin a alege una, cea bună. Cei din soiul lui merg la: sigur: obsedați de gloria postumă, de ecoul pe care-1 vor naște faptele lor, dacă se jertfesc peritru-o cauză, o fac în chip de victime eficace.

Când nu mai știu cui să-i caut pricină, deschid Epistolele și am răspunsul pe dată. Iacătă-1, omul meu. Mă fascinează, mă face să mă cutremur. Ca să-1 pot urî de aproape, ca pe un contemporan, dau la o parte douăzeci de veacuri și-1 urmez în turneele sale; succesele lui mă deprimă, caznele la care e pus îmi bucură inima. Frenezia pe care mi-o transmite o întorc contra lui; Imperiul, vai, n-a procedat la fel.

O civilizație putredă pactizează cu boala sa, iubește virusul care o roade, nu se mai respectă, îl lasă pe un Sfânt Pavel să umble în voie. Și chiar prin asta se recunoaște învinsă, măcinată dinăuntru,

terminată. Duhoarea de hoit îi atrage și-i întărită pe apostoli, gropari hrăpăreți și limbuți.

O lume de splendoare și lumină a cedat în fața agresivității acestor „dușmani ai Muzelor”, a acestor turbați care, și astăzi, ne inspiră o panică amestecată cu silă. Lumea păgâhă i-a tratat cu ironie, armă inofensivă, prea nobilă ca să supună o hoardă refractară la nuanțe. Rafinatul care raționează nu se poate măsura cu necioplitul care se roagă, încremenit în înălțimea disprețului și-a surâsului, el se va prăbuși la primul asalt, căci dinamismul, privilegiu al drojdiei, vine întotdeauna de jos.

Grozăviile antice erau de o mie de ori preferabile grozăviilor creștine. Acele creiere înfierbântate, acele suflete muncite de remușcări absurde, acei barbari ridicați împotriva visului de blândețe al unei societăți târzii aveau să tortureze conștiințele pentru a le prefăce în „suflete”. Cel mai competent dintre ei a făcut-o cu o perversitate care la început a scârbit spiritele, dar care, mai apoi, avea să le marcheze, să le zdruncine, să și le asocieze la o lucrare monstruoasă.

Crepusculul greco-roman merita totuși un alt adversar, o altă speranță, o altă religie. Cum să mai crezi fie și-n cel mai neînsemnat pas înainte, când te gândești că istorioarele creștine au putut sufoca atât de lesne stoicismul! Dacă acesta reușea să se răspândească, să cucerească lumea, omul ar fi izbândit – sau aproape. Resemnarea, devenită obligatorie, ne-ar fi învățat să ne suportăm nenorocirile cu demnitate, să ne înăbușim glasurile, să ne privim, impasibili, neantul. Ar fi dispărut cumva poezia din obiceiurile noastre? La naiba cu poezia! Am fi dobândit, în schimb, puterea de a primi fără murmur loviturile soartei. Să nu acuzi pe nimeni, să nu plătești tribut nici tristeții, nici bucuriei și nici regretului, să-ți reduci raporturile cu universul la un joc armonios de înfrângeri, să trăiești ca un osândit împăcat, să nu implori divinitatea, ci să-i dai mai curând un avertisment. N-a fost să fie. Împresurat din toate părțile, stoicismul, fidel principiilor sale, a avut eleganța să moară fără zvârcoliri. O religie se instalează pe ruinele unei înțelepciuni: tertipurile primeia nu se potrivesc defel celeilalte, întotdeauna omul va prefera să deznădăjduiască în genunchi decât în picioare. Mântuirea?

Tânjim la ea din lașitate și oboseală, din neputința de-a ne înălța la disperare și de-a ne face din ea o mândrie. Se dezonorează oricine moare privegheat de speranțele ce l-au ținut în viață. N-au decât să se târască spre „4deal” și să se-mpotmolească acolo mulțimile și cei ce le-mbată cu vorbe! Singurătatea, mai mult decât un dat, e o misiune: să te înalți la ea și s-o asumi înseamnă să renunți la sprijinul josniciei care asigură izbânda oricărei făptuiri, religioasă sau de altă natură. Recapitulați istoria ideilor, faptelor, atitudinilor: veți vedea că viitorul a fost mereu complicele gloatei. Nu poți să predici în numele lui Marc Aureliu: cum nu se adresa decât sieși, n-a avut nici discipoli, nici

sectanți; în schimb, nu conține zidirea de temple în care se citează până la saturație anumite Epistole. Câtă vreme va fi astfel, n-am să încetez să-l hărțuiesc pe cel care-a știut cu-atâta viclenie să ne trezească interesul pentru frământările lui.

Lvther.

Să ai credință nu înseamnă totul; la fel de important e s-o înduri ca pe-un blestem, să vezi în Dumnezeu un dușman, un călău, un monstru, și totuși să-l iubești cu o dragoste în care să pui întreaga cruzime de care ești în stare, la care visezi. Biserica a făcut din El o ființă insignifiantă, degenerată, binevoitoare; Luther protestează: Dumnezeu, susține el, nu e nici „nătărăul”, nici „Spiritul blajin” și nici „consortul înșelat” ce ni se propune spre venerare, ci un „foc mistuitor”, un pățimaș „mai înspăimântător decât diavolul” și care se desfată chinându-ne. Nu c-ar nutri pentru El un respect sficios. La nevoie, îl ia la rost și-l tratează de la egal la egal: „Dacă Dumnezeu nu mă ocrotește și nu-mi salvează onoarea, a lui va fi rușinea.” Știe să îngenuncheze, să se smerească, la fel cum știe să fie și semeț, să implore pe un ton de provocare, să treacă de la suspin la mustrare, să se roage polemizând. În ochii lui, ca să adori sau să blestemi e bun orice cuvânt, chiar și cel mai vulgar. Chemându-l la ordine pe Dumnezeu, a dat un nou sens umilinței, din care a făcut monedă de schimb între mizeriile creatorului și ale creaturii. Gata cu evlavie, gata cu neliniștile lipsite de bărbăție! Un minimum de agresivitate întărește credința: Dumnezeu nu-și apleacă urechea la rugile duioase; vrea să fie somat, hărțuit, îi plac – între el și ai lui – acele gâlcevi pe care Biserica se străduiește să le aplaneze. Atentă la ținuta credincioșilor, ea îi rupe de Cer, care reacționează doar la blesteme, la înjurături, la strigătele pornite din rărunchi, la expresiile ce sfidează cenzura teologiei și a bunului-simț, ba chiar pe aceea a. Rațiunii.

Cât prețuiește această rațiune – nu-i întrebați pe filosofi, a căror meserie este s-o cruțe, s-o apere. Ca să-i pătrundeți taina, adresați-vă acelor care au cunoscut-o pe socoteala și în carnea lor. Luther nu a numit-o târfă din simplă mțâmplare. Rațiunea e târfă atât prin natura, cât și prin purtările ei. Din ce trăiește, dacă nu din înșelăciune, nestatornicie și nerușinare? Cum nu se leagă de nimic, cum nu este nimic, ea se dă tuturor și toți pot s-o invoce în sprijinul lor: cei drepti și cei nedrepti, martirii și tiranii. Nu e cauză pe care s-o refuze: pune totul pe același plan, fără rețineri, fără slăbiciuni și fără nici o preferință; primul venit îi obține favorurile. Numai naivii o proclamă bunul nostru cel mai de preț. Luther a demasc-o. E drept că nu oricui îi este dat să fie vizitat de Diavol.

Există spirite ce se aruncă în ispită, care trăiesc la șî-nul Celui Viclean și fug de el doar ca să-l regăsească mai aproape. „Îl purtam, spunea Luther, atârnat de gât”, „s-a culcat în patul meu, alături de

mine, mai des decât femeia mea... Și a sfârșit prin a se întreba „dacă diavolul nu e cumva Dumnezeu”.

Departe de-a fi un liman liniștit, credința lui era un naufragiu voit, căutat, o primejdie ce-l măgulea și-l ridica în propriii săi ochi. Neprihănită, o religie ar rămâne sterilă: profund și puternic în ea nu e divinul, ci demonicul. S-o lipsești de societatea Diavolului înseamnă s-o faci anemică și searbădă, s-o degradezi. Ca să crezi în realitatea mântuirii, trebuie să crezi mai întâi în aceea a căderii în păcat: la temelia oricărei religii stă perceperea iadului – materie primă a credinței; cerul vine doar pe urmă, ca antidot și consolare: un lux, un prisos, un accident impus de gustul nostru pentru echilibru și simetrie. Doar Diavolul e necesar. Religia ce se lipsește de el își pierde vigoarea, se șubrezește, devine cucernicie prolixă, în care toți își dau cu părerea. Cine caută cu orice preț mântuirea nu va face nicicând o mare carieră religioasă.

E meritul Reformei de a fi tulburat somnul conștiințelor, de a fi refuzat narcoticele Romei și de a fi opus imaginii unui Dumnezeu cumsecade și a unui Satan oarecare pe aceea a unei divinități echivoce și-a unui diavol atotputernic. Ideea Predestinării – Luther o știa – e o idee imorală. Motiv în plus, pentru el, ca s-o susțină și s-o promoveze. Misiunea lui era să rănească și să scandalizeze conștiințele, să le adâncească suferințele, să le pună în fața unor speranțe irealizabile; într-un cuvânt, să micșoreze numărul celor aleși. A fost cinstit și a recunoscut că, pe alocuri, a cedat sugestiilor Vrajmașului. Așa se explică curajul lui de a osândi majoritatea credincioșilor. Voia să deruteze? Cu siguranță. Cinismul profeților ne reconci-liază cu doctrinele și chiar cu victimele lor. -

N-a prea avut darul speranței; cu toate astea, Luther apare ca un eliberator: e strămoșul direct a numeroase mișcări de emancipare. Proclamând suveranitatea absolută a lui Dumnezeu, n-a urmărit decât să umilească mai eficient oricare altă formă de autoritate. „Să fii cârmuitor – spune el – fără să fii tâlhar e un lucru aproape imposibil.” Preceptele răzvrătirii suit frumoase; și mai frumoase sunt cele ale ereziei. Lui Luther i se datorează faptul că Europa se definește printr-o succesiune de schisme, că gloria ei se reduce la o înșiruire de heterodoxii. Străbun al multor înnoitori, a avut totuși față de ei avantajul de a nu cădea în optimism, viciu care dezonorează revoluțiile. Mai apropiat decât noi de izvoarele Păcatului, el nu putea să nu știe că a-l elibera pe om nu înseamnă numaidecât a-l mântui.

Indecis între Evul Mediu și Renaștere, sfâșiat între convingeri și porniri contradictorii, acest Rabelais al angoasei era mai nimerit decât oricine să învieze un creștinism pe cale să se vestejească, să se decoloreze. Doar el știa ce trebuie făcut ca să-l întunece. Evlavia lui era neagră. Chiar și aceea a lui Pascal ori Kierkegaard pălește pe lângă a lui: primul este prea scriitor, al doilea, prea filosof. El însă, întărit de

nevroza lui țărăneasă, posedă instinctul necesar ca să se-nfrunte cu forțele Binelui și ale Răului deopotrivă. Familiară, savuroasă, grosolănia lui nu ne șochează niciodată. Nimica fals la el, nimic din apostolul clasic: nici ură erudită, nici vehemență studiată. Naturalitatea spaimelor sale e străbătută de-o notă de umor: e ceea ce le lipsea cu deosebire promotorilor Crucii. Luther?

— Un Sfânt Pavel umanizat.

După ce ne-am asumat nesomnul seVei și al sângelui, spaima ce străbate însuflețitul, oare n-ar trebui să revenim la toropeala și la necunoașterea celei mai vechi dintre singurătățile noastre? Și în timp ce ne cheamă o lume anterioară vegherilor, să pizmuim nepăsarea, apoplexia perfectă a mineralului, ferit de încercările care-i pândesc pe cei vii, cu toții osândiți să aibă un suflet. Sigură de ea, piatra nu cere nimic, pe când arborele, implorare mută, și animalul, chemare sfâșietoare, se chinuie dincoace de cu-vânt. Ere de tăcere și strigăt așteaptă zadarnic să le eliberăm, să le fim interpreți; dezertori ai verbului, noi nu mai aspirăm decât la domnia nediferențiatului, la întunericul și la beția de dinaintea dezlănțuirii luminii, la extazul neîntrerupt nv-sânul tenebrelor originare, ale căror urme ni-e dat să le regăsim, din când în când, în străfundul ascuns al ființei noastre ori la periferia lui Dumnezeu.

DINCOLO DE SELF-PITY.

Să nu-1 luați drept un învins pe cel ce se înduioșează de sine: mai are-n el destulă energie ca să se apere de primejdiile ce-1 pasc. Văicărească-se, dar! E felul lui de a-și masca vitalitatea. Se manifestă cum poate: sub lacrimi, clocește adesea intenții agresive.

Și, tot așa, să nu-i luați cinismul sau lirismul drept semne ale slăbiciunii; sunt amândouă emanația unei forțe latente, a unei capacități de expansiune sau de refuz. După împrejurări, se folosește de cea care-i convine: e bine înarmat. La urma urmelor, nu-i sunt străine mângâierile unei existențe fără orizont, satisfăcută de eșecurile ei, mândră să le încununeze cu o înfrângere. Lăsați-1 deci cu fericirea lui. Aplecați-vă-n schimb asupra celui ce nu mai poate să se înduioșeze de sine, care-și refuză mizeriile, le exilează departe de natura sa, își. Interzice să vorbească de ele. Renunțând la avantajele tânguiri și grimasei, el încetează să mai comunice cu propria-i viață, pe care o transformă în obiect. Chiar și durerile survin departe de eul său, iar dacă totuși le înregistrează e pentru a le declasa, pentru a le transforma în obiecte, pentru a le abandona materiei. Nimeni, nici chiar el însuși, nu știe ce i-ar mai putea trezi o reacție, înțelepții, descumpăniți, își întorc fața de la el; poate doar nebunii 1-ar compătimi sau pizmui, dacă ar putea pricepe că, fără să-și piardă mințile, a mers cu mult mai departe decât ei.

Voluptatea abisului.

Refuzând orice soluție, orice încercare de a închide cercul cunoașterii, înverșunându-se împotriva definitivului, credinciosul nu vrea, de fapt, decât să se pedepsească pentru a fi cedat ispitei mântuirii. Și atunci inventează păcatul ori se apleacă asupra „tenebrelor” sale, care, prea eficiente ca să fie doar o născocire, pun stăpânire pe credința lui, o zdruncină și fac din ea un eșec întru Lumină.

Nu rezist tentației de a citi gânditori religioși: mă tăvălesc în spaimele lor, mă hrănesc cu ele. Ale lui Pascal mă desfată – și mă minunez să constat cât de contemporan ne este. Romantismul n-a făcut decât să-i dilueze temele: Senancourt e un Pascal dezlăhat, Chateaubriand – un Pascal sforăitor. Printre motivele psihologiei recente, puține sunt pe care să nu le fi atins, măcar în treacăt, sau presimțit. Dar a făcut mai mult decât atât: înțesăhd religia cu îndoieli, făcând din ea o formă de stupoare deliberată, a reabilitat-o în ochii necredinciosului. Ambițios, cu porniri contradictorii, indiscret în felul lui, acest bârfitor al cerului și iadului îi pizmuia desigur pe sfinți, umilit să se știe mai prejos decât ei și să nu poată pune în balanță, de partea sa, decât o credință sfâșiata: sfâșiere fertilă, în lipsa căreia n-ar fi lăsat decât câteva serbede Fioretti sau o adormitoare Introduction à la vie d6vote.

Plictisul, care-1 interesa ceva mai mult decât harul, îl obsedează; din el va face însăși substanța noastră, „veninul” spiritului nostru, principiul ce sălășluiește „în adâncul sufletului”. Se va pretinde că doar simula plictiseala? Nimic mai fals; putem să simulăm milostenia sau credința, să practicăm rugăciunea dintr-o convingere intelectuală (e cazul lui Pascal), să ne împreunăm mâinile și să luăm o atitudine de circumstanță (cum recomandă și el); dar nici o practică, nici o tradiție, nici un procedeu nu ne pregătește pentru plictis; nici o doctrină nu-1 recomandă, nici o credință nu-1 iartă. E un sentiment osâhdiț. Pascal răspundea la chemările lui pentru că îl găsea în sine, și poate că-i iubea „veninul”. Plictisul îl obsedează, la fel ca și „gloria”, despre care ne vorbește cu atâta pătrundere, încât e greu să crezi că era pentru el doar un pretext ca să ne înfiereze vanitatea. Descrie nevoia noastră de glorie și o analizează în amănunțime; minuție suspectă și grăitoare: obsesia gloriei ascunde adesea lucrarea plictisului.

Impur ca orice moralist, preocupat să ne ținuiască de caznele și, parcă, de plăgile noastre, Pascal ne-a învățat să ne urârn, să savurăm chinul repulsiei față de propria persoană; dacă puroiul ne otrăvește conștiințele, dacă nu sân-tem decât niște ciumați în extaz, zeloși ai propriei putreziciuni, de vină este el.

Eliberat de tirania cărnii și senzual totodată, când se interesează de nimicnicia noastră îl simțim fremătând de plăcere; neantul nostru îl îmbată; vibrând la tot ce ne nimicește, jubilând la contrastul dintre infinit și infim, participă ca expert la spectacolul corupției omenești:

oare nu el a deschis cale artei de a ne decanta, din nenorocirile noastre, substanța bucuriilor?

Voluptate a urii de sine: voluptate a abisului! Să nu-1 mai plângem pe cel ce deslușea în preajmă-i un abis: era pentru el un izvor de desfătare, măcar că, de ochii lumii, făcea pe înspăimântatul. Chiar și marile spirite mint când e vorba să-și mărturisească plăcerile: iscodirea genunii e una din ele. Ca s-o recunoaștem fără a roși, a trebuit să așteptăm nerușinarea timpurilor din urmă și curiozitatea pe care-o încercăm cu toții față de propriile noastre secrete. Astfel, sondajele în „străfundul sufletului” aveau să ne conducă la descoperirea Inconștientului, ultimă versiune a „tenebrelor” pascalienne.

Intim.

PAS SPRE IZBĂVIRE.

Ca să trăiești o experiență fundamentală, ca să te eliberezi de aparențe, nu trebuie să-ți bați capul prea mult; oricine poate să vorbească despre Dumnezeu, oricine poate căpăta un lustru metafizic. Lecturile, discuțiile, trândăvia – la asta te duc. Pe toate drumurile – falși neliniștiți, căci totul se învață, chiar și neliniștea.

Există însă și neliniștiți adevărați, neliniștiți din fire. Pe cel din această categorie îl veți recunoaște după reacția pe care-o are în fața cuvintelor. Le simte neputința? Falimentul cuvintelor îl face să sufere mai întâi, apoi să jubileze? Vă găsiți, fără nici o îndoială, în prezența unui spirit izbăvit sau pe cale să fie. Suntem legați de lucruri prin cuvinte, deci nu ne putem rupe de lucruri fără să ne rupem mai întâi de cuvinte. Cel care se bizuie pe ele, chiar de-ar stăpâni înțelepciunea lumii, tot rob rămâne și neștiutor. Face, în schimb, un pas spre izbăvire cel care le înfruntă sau le întoarce spatele cu silă. Această aversiune nu se învață și nici nu se transmite: se plămădește în străfundul nostru. Mai aproape de adevărata cunoaștere, mai „izbăvit” va fi un biet nebun care, prin jocul dereglărilor lui, ajunge s-o simtă, decât un filosof inapt s-o intuiască. Asta pentru că filosofia, departe de a elimina esențialul, îl asumă și se complace în el: nu încearcă oare, prin toate eforturile ei, să ne împiedice să observăm dubla nulitate a cuvântului și-a lumii?

Limbajul ironiei.

Chiar dac-am fi la un pas de paradis, ironia izbutește să ne îndepărteze de el. „Ce prostii, ideile voastre despre o fericire imemorială sau viitoare, ne spune ea. Lecuiți-vă de dorurile voastre, de obsesia puerilă a începutului și sfârșitului veacurilor. Veșnicia, durată moartă, îi preocupă doar pe nevolnici. Lăsați-vă în seama clipei, lăsați-o să vă soarbă visurile.”

Ne îndreptăm privirile înspre cunoaștere? Ironia îi dezvăluie zădărnicia și ridicolul: La ce bun să degradezi lucrurile transformându-le în probleme? Cunoștințele voastre se anulează între ele, așa încât

ultima dobândită nu valorează mai mult decât prima. Prinși în iluzia lui d6jă su, singura voastră materie este aceea a vorbelor: gândirea este incompatibilă cu ființa.”

Iar când, fascinați, ne gândim la călugărul hindus, vreme de nouă ani înpietrit în meditație cu fața la zid, ea intervine iarăși, ca să ne spună că, după atâta chin, acela a descoperit neantul de la care pornise! „Vedeți, ne zice ea, cât sunt de comice pășaniile spiritului. Mai curând întoar-ceți-i spatele și ocupați-vă de aparențe. Numai feriți-vă să căutați în spatele lor nu știu ce miez, nu știu ce taină: nimic nu are nici miez și nici taină. Feriți-vă să scormoniți iluzia, să atentați la unica realitate ce există.”

Vorbindu-ne astfel, ironia ne deprinde cu acest limbaj, nu fără a compromite și experiențele noastre metafizice, și modelele ce ne îndemnavă să le-ncredem. Iar dacă vine s-o susțină și umorul, ea ne exclude pe veci din acel viitor în afara timpului care e absolutul.

Cruzimea-un lux în doze normale, frica, indispensabilă acțiunii și gmdirii, ne stimulează simțurile și spiritul; în lipsa ei, nu există act de curaj și nici măcar de lașitate., în lipsa ei, pur și simplu, nu există act. Qnd însă, nemăsurată, ne împresoară și ne cotopește, ea se metamorfozează m principiu nociv, îți cruzime. Cel caretremură visează să-i facă și pe ceilalți să tremure, cine trăiește în spaimă sfârșește în ferocitate. Așa s-a mtiplat cu împărații romani. Cum presimțeau, cum simțeau că vor muri asasinați, se consolau măcelărind. Descoperirea unui prim complot trezea și dez-lănțuia monstrul din ei. Iar ca să-și uite frica se închideau în reduta cruzimii.

Noi însă, muritorii de rmd, nu ne permitem luxul să fim cruzi cu alții, astfel încât ne exercităm și ne alinăm spaimile pe noi înșine, pe carnea și pe spiritul nostru. Tiranul din noi freamătă; simte nevoia să facă ceva, să se descarce de furia lui, să se răzbune; și se răzbună pe noi. Așa o cere modestia condiției noastre. Asaltați de spaima, nu puțini dintre noi amintesc de un Nero care, în lipsa unui imperiu, dispune doar de propria-i conștiință - ca ' s-o hărțuiască și s-o tortureze.

Analiza surâsulw.

Ca să știi dacă pe cineva îl paște sau nu nebunia, ajunge să-i observi surâsul. Îți lasă o impresie neplăcută, te neliniștește? Poți atunci, fără teamă, să faci pe psihiatrul.

Este suspect surâsul ce pare să nu aparțină celui care surâde, ce parcă ar veni de-aiurea, de la altcineva; și chiar vine de la altcineva, 4e la dementul care așteaptă, se pregătește și se organizează înainte de-a se manifesta.

Lumină fugară izvorâtă dinlăuntru! nostru, surâsul firesc durează cât e firesc să dureze, fără să se prelungească dincolo de prilejul sau pretextul ce l-a iscat. Nu întârzie pe chipurile noastre, de-abia îl observăm: e strict legat de o situație dată, se topește instantaneu.

Celălalt, surâsul suspect, supraviețuiește evenimentului ce i-a dat naștere, întârzie, se perpetuează, nu știe să se risipească. La început ne atrage atenția, ne face curioși, apoi ne stingherește, ne tulbură și ne obsedează. Zadarnic încercăm să nu-l luăm în seamă ori să-l respingem: ne privește și îl privim. Să-l ocolești, să te aperi de forța lui de insinuare? Nu-i chip. Senzația de rău nedefinit ia proporții, se adâncește, se preschimbă în teamă. Iar el, neputând să se isprăvească, se revarsă parcă desprins și independent de interlocutorul nostru: surâs în sine, surâs înfricoșător, mască ce ar putea ascunde oricare chip: al nostru, de pildă.

Gogol.

Anumite mărturii, rare, ce-i drept, ni-l înfățișează ca pe un sfânt; altele, mai frecvente, ca pe-o fantomă, „îmi dădea atât de puțin impresia unei ființe vii, scria Aksakov la o zi după moartea lui Gogol, încât eu, care mă tem de cadavre și nu le pot privi, în fața trupului său n-am avut nicidecum acest simțământ!”

Chinuit de un frig de care nu poate scăpa, Gogol repetă întruna: „Tremur, tremur, tremur.” Aleargă dintr-o țară într-alta, consultă doctori, trece din clinică-n clinică: de frigul lăuntric nu te lecuiește nici un climat. Nu i se cunoaște nici o relație amoroasă. Biografia sa vorbește deschis de impotență. Nu e cusur care să izoleze mai mult. Impotentul dispune de o forță lăuntrică ce-l singularizează, îl face inaccesibil și, în chip paradoxal, primejdios: provoacă frică. Animal desprins de animalitate, bărbat fără neam, viață abandonată de instinct, el se înalță prin tot ce a pierdut: e victima preferată a spiritului. Ne-am putea imagina un șobolan impotent? Rozătoarele realizează de minune actul cu pricina. Nu același lucru se poate afirma despre oameni: cu cât sunt mai excepționali, cu atât se agravează la ei această slăbiciune majoră ce-i smulge din lanțul ființelor. Orice activitate le este îngăduită, mai puțin aceea ce ne înrudește cu ansamblul zoologiei. Sexualitatea ne egalizează; mai mult: ne răpește misterul. Ea este aceea care, în mai mare măsură decât orice altă nevoie și activitate, ne pune pe picior de egalitate cu semenii noștri: cu cât o practicăm mai asiduu, cu atât devenim mai asemănători: în cursul unui act recunoscut ca bestial ne arătam, de fapt, calitatea de cetățeni: nimic mai obștesc decât actul sexual.

Abstenența voluntară sau forțată, proiectând individul – în același timp – mai sus și mai jos de Specie, face din el un amestec de sfânt și imbecil care ne pune pe gîm-duri și ne consternează. De aici – ura echivocă pe care o simțim față de călugări, ca de altfel față de orice bărbat care a renunțat la femeie, care a renunțat să fie ca noi. Nu-i vom ierta niciodată singurătatea: ea ne umilește și ne dezgustă, ne sfidează. Ciudată superioritate a betșugurilor! Gogol a mărturisit cândva că dacă ar fi cedat iubirii, aceasta l-ar fi „făcut praf și pulbere pe dată”. O asemenea mărturisire, care ne răscolește și ne fascinează,

ne duce cu gândul la „taina” lui Kierkegaard, la „ghimpele din carnea sa”. Totuși, filosoful danez era o natură erotică: ruperea logodnei, eșecul în iubire l-au chinuit întreaga viață și i-au marcat până și scrierile teologice. Ar trebui atunci să-l comparăm pe Gogol cu Swift, celălalt „osândit”? Ar însemna să uităm că acesta a avut șansa, dacă nu să iubească, cel puțin să facă, victime. Pentru a fixa locul lui Gogol, trebuie să ne imaginăm un Swift fără Stella și fără Vanessa.

Ființele care trăiesc sub ochii noștri în Revizorul sau în Suflete moarte, observă un biograf, nu sunt „nimic”. Și fiind „nimic”, sunt „totul”.

Într-adevăr, „substanța” le lipsește; de unde, universalitatea lor. Ce sunt Cicikov, Pliușkin, Sobakevici, Noz-driov, Malinov, eroul din Mantaua ori acela din Nasul, dacă nu noi înșine reduși la adevărata noastră esență? „Suflete goale”, spune Gogol; și totuși, ele au o anume măreție: aceea a platitudinii. Un Shakespeare al meschinului, s-ar spune, un Shakespeare preocupat să ne observe ideile fixe, micile obsesii, foiala noastră zilnică. Nimeni n-a mers mai departe decât Gogol în perceperea cotidianului. De prea multă realitate, personajele sale devin inexistente și se preschimbă. În simboluri în care ne recunoaștem pe deplin. Ele nu decad: sunt decăzute dintru început. Fără să vrem, ne vin în minte Demonii; dar, m vreme ce eroii lui Dostoievski se avântă spre limitele lor, eroii lui Gogol dau îndărăt spre acelea ce le sunt proprii; unii par să răspundă unei chemări ce-i depășește, ceilalți nu dau ascultare decât nesfârșitei lor vulgarități.

În ultima perioadă a vieții, Gogol a fost cuprins de re-mușcări: personajele sale, credea el, nu erau decât viciu, vulgaritate, gunoi. Trebuia să aibă grijă să le dăruiască și virtuți, să le smulgă din noroiul lor. Și astfel scrise partea a doua a Sufletelor moarte; din fericire, a pus-o pe foc. Nu exista „salvare” pentru eroii săi. Unii au pus gestul pe seama nebuniei, când, de fapt, își avea obârșia în scrupulele conștiinței sale de artist: scriitorul l-a învins pe profet. Ne plac la el cruzimea, disprețul față de oameni, viziunea unei lumi osândite; cum să fi suportat o caricatură moralizatoare? Pierdere ireparabilă, spun unii; pierdere salutară, mai curând.

În ultima sa perioadă, Gogol mai păstrează o forță obscură pe care însă nu știe s-o folosească; se prăbușește în-tr-o letargie străbătută când și când de tresăriri; tresăririle unei fantome. Umorul ce-i îngăduia să-și stăpânească „accesele de spaimă” dispăre. O jalnică perioadă începe.

Prietenii îl părăsesc. Face un gest necugetat: publică Pa gini alese din corespondența cu prietenii, care au fost, o recunoaște chiar el, o „palmă pentru public, o palmă pentru prietenii, o palmă pentru mine”. Slavofili și prooccidentali îl reneagă deopotrivă. Cartea era o apologie a puterii, a serbiei, un delir reacționar. Spre nenorocirea lui, Gogol s-a legat de un anume părinte Matvei, nesimțitor la artă, mărginit, agresiv,

și care a avut asupra lui o autoritate de duhovnic, de călău. Scrisorile primite de la acesta le.

Și purta asupra sa în permanență, le citea și le răscitea; curăți de stupiditate, de idiotie, pe lângă care pascalianul îndobâțociți-văne pare o simplă butadă. Când talentul unui scriitor se epuizează, ineptiile unui duhovnic umplu golul inspirației. Influența părintelui Matvei asupra lui Gogol a

; al doilea se străduia să-i înăbușe orice rămășiță de ge-
} niu. Neajungându-i predicile, Gogol-a simțit nevoia să se
! pedepsească și mai mult; opera lui conferea farsei, grima-
| și un sens universal; frământările sale religioase nu puteau
rămâne străine de asta. „

Unii ar putea susține că Gogol își merita încercările, că
;! prin ele își ispășea cutezanța de-a fi schimonosit chipul l
omului. Adevărat îmi pare mai curând contrariul; trebuia t să plătească
pentru că avusese dreptate: în materie de t artă, ne ispășim nu
greșelile, ci „adevărurile”, realitatea | pe care am surprins-o.
Personajele sale îl urmăreau. După f, propria-i mărturisire, îi purta
neîncetat în el pe Klestakovi f și Cicikovi: subumanitatea lor îl strivea.,
Nu-l salvase pe l niciunul; ca artist, nici nu ar fi putut s-o facă. Apoi, i
pierztadu-și geniul, a vrut să se mântuiască măcar. Eroii, săi l-au
împiedicat. De aceea, contrar voinței sale, a tre-l. Buit să rămână
credincios neantului din ei.

Ajunși aici, nu ne gândim la Regent (despre care Saint-Simon
scrisa că „se născuse plictisit”), nici la Baudelaire ori la Ecclesiast și nici
măcar la inactivitatea lăuntrică a Diavolului tatr-o lume ce n-ar
cunoaște răul, ci la o ființă ce și-ar întoarce rugăciunile împotriva ei
înseși, în această fază, plictisul dobtadește un soi de demnitate
mistică. „Orice senzație absolută, spune Novalis, este religioasă.” La
Gogol, plictisul s-a substituit, cu timpul, credinței, devenind pentru el
senzație absolută, religie.

Demiurgie verbală.

Dacă-ai fi întrebat pe care ființă o pizmuiesc mai mult, aș
răspunde fără să șovăi: pe aceea care, găsindu-și odihna în mijlocul
cuvintelor, trăiește acolo cu naivitate, printr-un acord reflex, fără să le
pună în discuție și fără să le asimileze unor semne, ca și cum ar fi
realitatea însăși, absolutul răspândit în cotidian. Nu l-aș invidia deloc,
în schimb, pe cel ce le descifrează esența, le deslușește temeiul,
nimicul. Pentru acela nu mai există comunicare spontană cu realul;
izolat de uneltele sale, constrâns la o autonomie primejdioasă, ajunge
la un sine ce-l înfricoșează. Cuvintele fug de el: neputându-le ajunge
din urmă, le urmărește cu ură nostalgică și, pronunțându-le, le
însoțește totdeauna cu un suspin sau un rânjel. Nu mai este în
comuniune cu ele, dar nici să renunțe la cuvinte nu poate, și cu cât îi
stat mai străine, cu atât se agață mai disperat de ele.

Neliniștea pe care ne-o provoacă limbajul nu. Se. Deosebește deloc de cea pe care ne-o inspiră realul; vidul întrezărit în străfundul cuvintelor trimite la cel surprins ta esența lucrurilor: două percepții, două experiențe în care se produce disjunctia dintre obiecte și simboluri, dintre realitate și semne, în actul poetic, această disjunctie capătă chip de ruptură, îndepărtându-se instinctiv de înțelesurile prestabilite, de universul moștenit și de cuvintele transmise, poetul, în căutarea altei ordini, lansează o provocare neantului evidenței, perspectivei știute a lucrurilor. El se angajează în demiurgia verbală.

Să ne închipuim o lume ta care Adevărul, în sfârșit descoperit, s-ar impune tuturor, o lume în care, biruitor, el ar distruge farmecul aproximării și al posibilului. Acolo, poezia ar fi de neconceput. Dar cum, spre norocul ei, adevărurile noastre abia dacă diferă de ficțiuni, poezia nu va fi obligată să le accepte; așa încât își va crea un univers al ei, la fel de adevărat, la fel de fals ca al nostru. Nu însă la fel de întins, nici la fel de puternic. Numărul e de partea noastră: suntem puzderie, iar convențiile noastre au acea forță pe care numai statistica o asigură. La aceste avantaje se mai adaugă unul, și nu din cele mai neînsemnate: acela de a deține monopolul cuvintelor uzate. Superioritatea numerică a minciunilor noastre ne va asigura întotdeauna victoria asupra poezilor, iar disputa dintre ortodoxia vorbirii curente și erezia versului nu se va încheia niciodată.

Primenim, de vreme ce i-am deslușit neantul? Scepticismul: surâs plutind deasupra cuvintelor. După ce l-am cântărit pe fiecare în parte, nu ne mai gândim la ele. Cât despre „stil”, dacă-i mai dăm atenție, de vină stat doar inerția și impostura.

Poetul însă judecă altfel: el ia limbajul ta serios, își creează unul numai al lui. Toate excentricitățile sale își au obârșia ta intoleranța față de cuvintele ca atare. Incapabil să le suporte banalitatea și uzura, e predestinat să sufere din cauza lor și pentru ele; dar tot prin ele încearcă să se mântuiască, de la renașterea lor își așteaptă izbăvirea. Ori-cât l-ar dezgusta realitatea, poetul nu e niciodată un adevărat negator. A vrea să reînviorezi cuvintele, să le inoculezi o viață nouă presupune un fanatism, o orbire ieșită din comun; a inventa – la modul poetic – înseamnă să fii complice și împătimit al Verbului, un fals nihilist; orice demiurgie verbală se desfășoară în dauna lucidității.

Nu trebuie să cerem poeziei răspuns la marile întrebări sau cine știe ce revelație esențială. „Misterul” ei nu prețuiește mai mult decât oricare altul. De ce, atunci, o invocăm? De ce – ta anumite momente – statem siliți să recurgem la ea?

Când, singuri în noianul de cuvinte, nu suntem în stare să le transmitem nici cea mai mică vibrație și ni se par la fel de găunoase, la fel de degradate ca și noi, ctad tăcerea spiritului e mai apăsătoare decât a obiectelor, coborâm până la punctul în care neomenescul din noi ne înfricoșează. Plutind ta derivă, departe de certitudini și repere,

ne încearcă subit acea groază ta fața limbajului care ne aruncă în mutism – moment de năucire, cînd numai poezia ne poate mtagăia de pierderea temporară a certitudinilor și-a îndoielilor. Astfel, ea este absolutul ceasurilor noastre negative, nu al tuturor, ci doar al celor izvorâte din sentimentul de sufocare în universul verbal.

De vreme ce poetul e un monstru care încearcă să se mîntuiască prin cuvînt, care înlocuiește vidul universului cu simbolul însuși al vidului (căci ce altceva e cuvîntul?), de ce nu i-am împărtăși fantastica iluzie? El ne este salvarea, de fiecare dată cînd abandonăm ficțiunile limbajului curent ca să căutăm altele, insolite, poate chiar riguroase. Nu vi se pare atunci că orice altă irealitate e preferabilă alei noastre și că există mai multă substanță într-un vers decît în toate cuvintele trivializate de sporovăială ori de rugile noastre? Cum trebuie să fie poezia: accesibilă sau ermetică, cu „mesaj” sau gratuită – asta-i o chestiune secundară. Exercițiu sau revelație, totuna. Ceea ce-i cerem este să ne izbăvească de sufocarea, de chinurile vorbirii. Cînd reușește ea ne aduce, pentru o clipă, mîntuirea.

Din motive contrarii, limbajul nu folosește decît insului comun și poetului; avem numai de câștigat dormitînd pe cuvinte – ori mfruntîndu-le: este riscant să ne încumetăm, în schimb, să le scrutăm spre a le dovedi găuno-șenia. Cine încearcă s-o facă, cine se apleacă asupra lor și le analizează ajunge să le istovească, să le transforme-n umbre. Pedeapsa lui va fi să le împărtășească soarta. Ia orice cuvînt, repetă-1 iarăși și iarăși, apoi examinează-1: se va risipi ca un fum și, drept urmare, ceva se va stinge și în tine. Ia altele apoi, continuînd să faci același lucru. Din aproape în aproape, vei ajunge la apogeul sterilității tale, la antipodul demiurgiei verbale.

Nu ne retragem încrederea în cuvinte și nici nu atentăm la tihna lor decît cînd suntem cu un picior în prăpastie. Neantul lor se naște dintr-al nostru. Nemaifiind una cu spiritul nostru, s-ar spune că nu ne-au slujit niciodată. Există ele cu adevărat? Le concepem existența fără s-o resimțim. Cîntă singurătate, cînd ne părăsesc și le părăsim! Suntem liberi, e drept; dar le regretăm tirania. Erau aici, împreună cu lucrurile; acum, că dispar, pornesc și lucrurile pe același drum, topindu-se sub privirile noastre. Totul se împuținează, totul descrește. Unde să fugi, ca să scapi de infim? Materia se chircește, își abandonează dimensiunile, evacuează scena. În vremea asta, frica noastră crește; ocupînd necuprinsul, ea ține loc de univers.

ÎN CĂUTAREA UNUI NE-OM.

Din lașitate, înlocuim sentimentul neantului propriu cu sentimentul neantului. Căci neantul general abia dacă neliniștește pe cineva; prea adesea vedem în el o promisiune, o absență parțială, o fundătură care se deschide.

Mult timp m-am încăpățînat să caut un om care să știe totul despre sine și despre ceilalți, un înțelept-demon, dumnezeiesc de lucid.

De fiecare dată când am crezut că-1 găsisem, eram nevoit, după o cercetare atentă, să reduc din pretenții: noul ales avea și el câte-o pată, câte-un cusur, resturi ascunse de înconștiență sau slăbiciune ce-1 coborau la nivelul comun. Ghiceam la el urme ale dorinței, ale speranței – sau umbra câte unui regret. Indiscutabil, în materie de cinism avea lipsuri. Ce deziluzie! Și nu-mi conteneam căutarea, și totdeauna idolul momentului pă-cătuia pe undeva: omul era acolo, ascuns, deghizat sau disimulat. Am sfârșit prin a înțelege tirania Speciei și am încetat să visez la ne-om, la un monstru pătruns pe de-a-ntregul de nimicnicia lui. Era o nebunie să-1 concepi: nu putea să existe, luciditatea absolută fiind incompatibilă cu realitatea organelor.

Ura de sine.

Amorul-propriu e lucru lesnicios: derivat din instinctul de conservare, până și animalele 1-ar cunoaște dacă ar. Fi un pic mai pervertite. Un lucru mult mai dificil, și-n care doar omul excelează, este ura de sine. După ce 1-a izgonit din paradis, această ură s-a pus să adâncească prăpastia ce-1 desparte de lume, străduindu-se să-1 țină treaz între clipe, în golul căscat între ele. În ea își are obârșia conștiința, în ea ar fi deci de căutat punctul de plecare al fenomenului uman. Mă urăsc, deci săht om; mă urăsc în mod absolut, deci sunt om în mod absolut. Să fii conștient înseamnă să fii dezbinat cu tine însuși, înseamnă să te urăști. Această ură ne roade la rădăcină și tot din ea își trage seva Pomul Cunoștinței binelui și răului. Iată-1 așadar pe om departe de lume, departe de sine. Ne-ar fi greu să-1 rânduim printre cei vii, într-atât îi sunt de slabe legăturile cu viața; și nici cu moartea n-are legături mai strâhse. Negăsindu-și – între cele două – locul exact, omul a trișat de la primii săi pași: a fost un intrus, nici trăitor, nici muritor cu-adevărat, un impostor. Conștiința, această neparticipare la ceea ce ești, această capacitate de a nu coincide cu nimic, nu era prevăzută în planurile creațiunii. Omul o știe, dar n-are curajul nici să și-o asume, până la capăt și să piară prin ea, nici s-o repudieze spre a se salva. Străin de propria-i natură, singur în el însuși, rupt și de lumea aceasta, și de cea de dincolo, el nu aderă pe deplin la nici o realitate: cum ar putea s-o facă, de vreme ce nu-i decât pe jumătate real? O ființă fără existență.

Fiecare pas. Întru spirit înseamnă un păcat față de viață. Ca să-și refacă legătura cu lucrurile, ar trebui să pună capăt aventurii conștiinței! Dar tihna suspendării reflexivității (în care sentimentul vinovăției, ar înceta) îi este interzisă de ura aceasta de sine – la care nu vrea și nici nu poate să renunțe, îndepărtându-se de șirul ființelor, de căile bătute ale mântuirii, inovează fără încetare ca să-și poată menține renumele de animal interesant.

E datoria lui să-și împingă conștiința – fenomen atât de vremelnic – pmă în punctul în care explodează, și să se risipească în mii de bucăți împreună cu ea. Nimi-cindu-se, se va înălța la propria-i esență și își va

împlini misiunea: aceea de a-și fi sieși dușman. Dacă viața a falsificat materia, omul, la rândul lui, a falsificat viața. Experiența lui va fi repetată? Nu pare să se întrevadă vreo urmare: totul confirmă presimțirea că omul e ultima fantezie pe care și-a permis-o natura.

Semnificația MAșm.

Oricât de departe ni se avântă gândirea și oricât de mult s-ar detașa de interesele noastre, ea șovăie totuși să spună pe nume anumitor lucruri. Când vine vorba, iată, de spaima noastră finală, gândirea o evită, ne cruță și ne minte. La fel, când după multe încercări „destinul” ni se dezvăluie, ea ne îndeamnă să vedem în el o limită, o realitate dincolo de care orice căutare ar fi lipsită de obiect. Dar e destinul cu adevărat această limită, această realitate, așa cum pretinde gândirea? Ea ne pare atât de suspectă atunci când vrea să ne lege de el și să ni-l impună, încât ne m-doim. Simțim Că destinul nu poate fi un capăt și că prin el se manifestă altă forță, de-abia aceea supremă. Prin orice artificii și strădanii ar încerca gândirea să ne-o ascundă, până la urmă tot o identificăm, ba chiar îi spunem pe nume. Iar destinul, care părea înzestrat cu toate atributele realului, nu mai e acum decât un chip. Un chip? Nici măcar, ci doar o fațadă, o simplă aparență de care acea forță se slujește ca să ne distrugă fără să ne rănească.

„Destinul” nu era decât o mască, cum mască este tot ce nu e moartea.

Contagiunea tragediei.

Nu milă, ci invidie ne inspiră eroul tragic: e norocosul ale cărui suferințe le devorăm ca și cum ar fi ale noastre de drept, iar el ni le-ar fi sustras. De ce n-am încerca să i le luăm înapoi? Oricum ne erau hărăzite. Ca să fim mai siguri de ele, declarăm că sânt ale noastre, le înmulțim și le-ngroșăm peste măsură; degeaba se agită și geme-n fața noastră, nu va putea să ne înduioșeze: nu-i sntem spectatori, ci concurenți, rivalii săi din sală, capabili să-ndurăm nenorocirea M mai bine decât el; prelumd-o pe umerii noștri, o amplificăm puia dincolo de posibilitățile lui de pe scenă. Uzurpându-i destinul și grăbindu-ne către înfrâh-gerea lui mai mult decât el însuși, îi adresăm cel mult un surâs condescendent, rezervându-ne m exclusivitate meritele păcatului, ale crimei, ale remușcării sau ispășirii. Cât de neînsemnat e față de noi, cât de banală ni se pare că-i este agonia! Nu ne-am împovărat cu toate durerile lui, nu sntem victima pe care nu a izbutit s-o întrupeze? Dar, ce ironie, până la urmă moare tot el l.

ÎN AFARA CUVÂNTULUI.

Cât timp suntem prizonierii literaturii, îi respectăm adevărurile și ne silim să le-ntrupăm, să le consolidăm neantul. Condiție jalnică, nici vorbă. Dar poate fi și mai rău: să depășim aceste adevăruri fără ca-n schimb să le îmbrățișăm pe ale înțelepciunii, încotro s-o luăm? Ce domeniu al spiritului să alegem? Nu mai suntem oameni de litere; și

totuși scriem, deși ceea ce facem ne pare demn de dispreț. Să păstrezi rămășițele unei vocații și să nu îndrăznești să le abandonezi – iată o poziție ambiguă, chiar tragică, lipsită de înțelepciune, care constă tocmai în curajul de-a stârpi orice vocație, literară sau de alt gen. Cel care a avut nenorocul să treacă prin Litere nu ya scăpa nicicând de fetișismul stilului sau de alte superstiții din care au de câștigat numai cuvintele. Dispunând de un talent pe care-l neglijează sau de care se teme, el se va avânta fără convingere în activități sau lucrări fatalmente ratate, scriitoras șovăind între cuvânt și tăcere, biet pretendent la gloria Vidului, refuzată oricui se exprimă ori se leagă de numele său. Adevărata viață” e în afara cuvântului.

Și totuși, cuvântul ne obnubilează și ne stăpânește: n-am mers până la a-i atribui geneza universului? Iar originile noastre nu le-am asimilat limbuției, fanteziilor unui zeu atins de logoree? Să reduci cosmogonia la discurs, să ridici limbajul la rang de instrument al Creației, să-ți pui începuturile pe seama unei iluzorii vechimi a Verbului! Pricepem că literatura își pierde rădăcinile în timpuri imemorabile, de vreme ce, deși aveam la îndemână destule aberații, n-am șovăit s-o facem vinovată de primele tresăriri ale materiei.

Necesitatea minciunii.

Cel care-a înțeles, m zorii vieții, câteva adevăruri fatale ajunge să nu mai poată conviețui cu ele. Le rămâne credincios? E pierdut. Să le dezvețe, să le renege – iată tot ce-i rămâne, dacă vrea să se mpace cu viața, să părăsească drumul Cunoașterii, al Insuportabilului. În căutarea minciunii, a oricărei minciuni născătoare a faptei, el și-o face icoană și de la ea așteaptă salvarea. Orice obsesie îl cucerește, cu condiția să-năbușe-n el demonul curiozității și să-i paralizeze spiritul. Iată de ce îi pizmuiește pe toți cei care, prin rugăciune sau orice altă manie, și-au suspendat gândirea, au abdicat de la răspunderile intelectului, aflând, între zidurile unui templu ori ale casei de nebuni, fericirea de-a fi terminați. Ce n-ar da să poată jubila și ei sub aripa ocrotitoare a unei erori, la adăpostul unei nerozii! Ceea ce și încearcă. „Ca să-mi evit ruina, am să respect regula jocului, am să perseverez din închipăciune, din capriciu, din obraznicie. Să respir – o nebunie ce mă fascinează. Aerul îmi lipsește, pământul se cutremură sub picioarele mele. Am chemat cuvintele toate și le-am poruncit să se înșiruie în rugăciune; dar cuvintele au rămas inerte și mute. De aceea strig și n-am să conțenesc să strig: „Orice, dar nu și adevărurile mele!

””

Iată-l gata să le abandoneze, să le dea la o parte. Și, la timp ce sărbătorește orbirea atât de mult așteptată, îl cuprinde neliniștea, curajul îl părăsește; se teme de răzbunarea cunoașterii sale, de reîntoarcerea lucidității, se teme că-l vor năpădi certitudinile ce-l chinaseră atâta. E suficient pentru ca, pierzându-și orice siguranță, drumul mta-tuirii să-i apară ca un nou calvar.

VUTORUL SCEPTICISMULUI.

Naivitatea, optimismul, generozitatea le mltmm la bota-niști, la specialiști în științele fundamentale, la exploratori, dar niciodată la oamenii politici, la istorici sau preoți. Primii fac abstracție de semenii, ceilalți își fac din om obiectul activității sau al cercetării. Doar vecinătatea omului te înăsprește. Cei care îi consacră gândurile, îl studiază sau vor să-i vână-n ajutor ajung să-l privească, mai devreme sau mai târziu, cu dispreț și cu silă. Psiholog neîntrecut, preotul este exemplarul uman cu cele mai puține iluzii, incapabil – prin meserie – să acorde semenilor săi un credit cât de mic; de aici aerul lui complice, șiretenia, blmdețea prefăcută și cinismul profund. Aceia dintre ei – un număr cu adevărat neînsemnat – care-au pășit pe drumul sfințeniei, n-ar fi făcut-o da-că-și priveau mai atent enoriașii: au fost niște rătăciți, niște răi preoți, incapabili să trăiască în chip de spectatori – și profitori – ai păcatului originar.

Ca să ne lecuim de orice iluzii în privința omului, ar trebui să posedăm știința, experiența seculară a spovedaniei. Biserica e atât de bătrâna și de scârbită, că nu mai poate crede în mântuirea nimănui, nici nu se mai poate complăcea în intoleranță. După ce s-a războit cu o mulțime nesfârșită de zeloși și de suspecti, trebuia, în cele din urmă, să-i cunoască și să se sature de ei, de scrupulele, zbuciumul și mărturisirile lor. Două mii de ani în intimitatea sufletelor! Era prea mult, chiar și pentru ea. Cruțată pâhă acum, ca prin minune, de ispita dezgustului, Biserica-i cedează astăzi: conștiințele pe care le avea în grijă o sâcăie și-o istovesc. Niciuna din nenorocirile, din mișeliile noastre nu-i mai trezește interesul: i-am tocit și mila, și curiozitatea. Știe atâtea despre noi, că ne disprețuiește, ne lasă să ne zbatem, să căutăm aiurea. Fanaticii au început s-o părăsească. Va deveni, în curând, ultimul refugiu al scepticismului.

Vicisitudinile micn.

De la Renaștere încoace, știința s-a silit să ne convingă că trăim m mijlocul unei naturi indiferente, nici dușmănoasă, nici prielnică. De aici avea să rezulte o scădere a disponibilităților noastre de frică. Pericol uriaș, căci frica era una din dimensiunile, una din condițiile existenței și echilibrului nostru.

Conferind intensitate și vigoare stărilor noastre, frica ne stimula mila și ironia, iubirea și ura, ne înnobila senzațiile și le dădea savoare. Cu cit ne hărțuia mai strașnic, cu atât eram mai mulțumiți să fim hăituiți, setoși de incertitudine și de primejdii, de orice prilej de triumf ori cădere, Insolentă, ea își etala talentele și verva – de care ne temeam, pe care le-ndrăgeam – fără rușine, de-a dreptul. Zelul cu care-o căutam sporea o dată cu fiorii pe care îi trezea în noi. Nimeni nu se gândea să se sustragă autorității sale. Frica ne călăuzea, ne subjugă, iar noi eram fericiți s-o vedem cu câtă siguranță ne poartă spre victorii și Mrângeri. Și totuși, chiar ea, care părea la adăpost de

orice vicisitudini, avea să le cunoască, și încă pe cele mai cumplite. Sub loviturile „progresului” nerăbdător s-o proscribe, ea începu, mai ales din veacul trecut să se ascundă, să devină sfioasă și parcă rușinată, să se retragă, aproape să dispară. Secolul nostru, mai lucid, a tras pâhă la urmă semnalul de alarmă: cum să-i venim în ajutor, se frătrea el, cum să-i redăm fricii vechiul statut, cum s-o repunem în drepturi? Știința însăși și-a asumat această misiune: a devenit amenințătoare, a devenit izvor de spaime. SShtem încredințați, acum, că deținem cantitatea de frică indispensabilă prosperității noastre.

Unom ajuns.

Pe cel obișnuit, pe cel familiar cu adâncurile, „misterul” nu-1 impresionează; nu are nimic de spus despre el, nici nu știe ce este: misterul îi e cămin. Realitatea în care se mișcă nu trimite la o alta: nu există un mai adânc și un dincolo; el e mai admc ca orice și dincolo de toate. Saturat de transcendență, mai presus de lucrările spiritului și de servituțile ce li se asociază, înțelepciunea lui e o nemărginită indiferență. Nici religia și nici metafizica nu-i stârnesc interesul: ce să sondeze, când se află deja în insondabil? împlinit – e fără doar și poate; dacă. Mai există – nu știe.

Nu ne negăm decât în măsura-n care, în spatele unei realități date, vânam o altă realitate, unde, depășind până și absolutul, nu încetăm să căutăm. Teologia se oprește la.

Dumnezeu? Nicidecum. Vrea să urce mai sus, asemeni metafizicii care, deși nu încetează să iscodească esența, nu găsește de cuviință să se oprească la ea. Și una, și cealaltă refuză să se fixeze într-un ultim principiu, trec din taină în taină, pre_aslăvesc inexplicabilul și abuzează de el fără rușine. Misterul, ce șansă nesperată! Dar ce blestem să crezi că 1-ai pătruns, să-ți mchipui că-1 cunoști, că locuiești în el! S-a terminat cu căutarea: misterul e aici, căl să-1 atingi cu mâna. Cu mâna unui mort.

Deșeuri de trjsteje i – Deodată, desprins de tot, alunec spre punctul de inexistență al fiecărui obiect Eul: o etichetă. Paralel cu propriu-mi chip, mă oglindesc în privirile mele. Fiecare lucru e altul, totul e altceva. Undeva, un ochi. Cine mă observă? Mi-e frică, apoi sunt în afara propriei frici.

Dincolo de clipe și dincolo de subiectul care am fost, cum să ader la timp? Durata se mumifică, devenirea a devenit. Nici un strop de aer: în care să respir, în care să strig. Suflul este negat, ideea tace, spiritul a fost. Am târât în noroi toate da-urile și nu sunt mai legat de lume decât este inelul de degetul scheletului.

N – „Celorlalți, îmi spunea un vagabond, le place să înainteze; mie, să dau înapoi.” Fericit vagabond! Eu nici măcar nu dau înapoi; rămân pe loc. Și însăși realitatea rămâne, ținută în loc de îndoielile mele. Cu cât mă îndoiesc mai mult de mine, cu atft aș vrea să mă răzbun pe lucruri, asmuțindu-mi pe ele incertitudinile. Să se oprească

totul, de vreme ce nu pot concepe, nici face un pas înainte spre nici un orizont. O lene mai veche decât lumea mă țintuiește de aceasta clipă. Iar când, vrând să mă scutur de ea, îmi alertez instinctele, o altă lene mă doboară, tragica lene numită melancolie.

M – Dezgust în fața cărnii, a organelor, a fiecărei celule, dezgust primordial, chimic. Totul m mine se dezagregă, chiar și acest dezgust! În ce osânze, m ce miasme și-a găsit spiritul sălaș! Trupul acesta, care prin fiecă pâr emană duhori în stare să impută întregul univers, e doar un maldăr de gunoaie scaldat de un smge aproape la fel de imund, un buboi ce schimonosește geometria globului. O, greață miraculoasă! Oricine se apropie de mine mi-arată fără voie faza exactă a descompunerii sale, destinul livid ce-l pânhește. Orice senzație este funebră, orice voluptate – sepulcrală. Ce meditație, oricât de neagră, ne-ar putea învăța mai mult decât lecția – decât coșmarul – plăcerilor noastre? Căutați-i pe adevărații metafizicieni printre desfrmați, în altă parte nu-i veți găsi. Doar istovindu-ne simțurile, torturându-le, ne cunoaștem neantul, abisul pe care viermuiala noastră ni-l ascunde pentru-o clipă. Prea pur și prea recent, spiritul nu mai poate salva această carne bătrână, a cărei degradare ia proporții chiar sub ochii noștri. Contemplat-o, ptoă și cinismul nostru dă înapoi și dispare într-un hohot de plms. Meritam alte pedepse, un spectacol mai suportabil. În adevăr, nu trupul ne va aduce mântuirea; nici sufletul, de altfel. Dacă mi-aș face inventarul zilelor, probabil n-aș găsi niciuna care să nu facă, singură, cât mai multe iaduri la un loc.

Se spune în. Apocalipsă că înfricoșătoare chinuri îi așteaptă pe cei a căror frunte nu poartă „pecetea Domnului”. Toată lumea va afla cruce, m afara lor. Ei se vor chinui ca omul înțepat de scorpion și își vor căuta zadarnic moartea, moartea care se află totuși în ei.

Să nu porți pe frunte „pecetea Domnului”. Ce bine înțeleg aceste vorbe, ce bine le-nțeleg!

Iv – Mă gândesc la Tiberiu, împărat pe gustul inimii mele, morocănos și crud, obsedat de insule, mă gfridesc la tinerețea lui m Rhodos, la bătrânețea lui la Capri. Îl iubesc pentru că omul i se părea de neînțeles, îl iubesc pentru că nu iubea pe nimeni. Descărnat, plin de bube, monstru înghețat pe care doar spaima îl mai încălzea, avea patima exilului: s-ar spune că era în capul listei de surghiuniți pe care singur o întocmea. Ca să simtă că-i viu, avea nevoie de frică: s-o simtă și s-o provoace; dacă se teme de toți, măcar să se teamă de el, la rândul-le, toți. Acel du-te^ vino între Capri și suburbiile Romei în care nu cutează să intre, acea repulsie pe care i-o stârnește orice chip. Singur ca Swifi, pamfletar al unei alte ere, pamfletar anterior omenirii. Când totul mă părăsește, când mă părăsesc, visez la ei doi, mă agăț de dezgustul și de cruzimea lor, mă reazem pe delirul lor. Părăsindu-mă deci, mă întorc înspre ei: nimic nu ar putea atunci să mă despartă de singurătatea lor, v – Pentru unii, fericirea e o senzație atât de

neobișnuită, încât în clipa cînd ajung s-o cunoască se neliniștesc; noua lor stare îi pune pe gânduri; nimic asemănător în trecutul lor: e prima oară cînd părăsesc confortul nenorocirii. O lumină neașteptată îi face să tremure, ca și cum sori le-ar străluci pe degete – să lumineze raiuri fărămi-țate. De ce această fericire, de la care-și așteaptă izbăvirea, ia o asemenea înfățișare? Ce-i de făcut? Poate nici nu le aparține, poate a dat peste ei din greșeală. Descumpăniți și fascinați deopotrivă, încearcă s-o asimileze, s-o posede, dacă se poate pe veci. Dar sunt atât de puțin pregătiți pentru fericire, mîc, ca să se bucure de ea, sunt siliți s-o grefeze pe vechile lor spaime.

Vi – Credința singură nu rezolvă nimic; îi adaugi înclinațiile și defectele tale; dacă ești fericit, va veni să sporească zestrea de fericire primită la naștere; iar dacă ești, prin fire, un nefericit, nu-ți va aduce decît un plus de suferință, îți va amărî și mai mult existența: va fi o credință infernală. Izgonit pe vecie din paradis, fi vei simți nostalgia ca pe un zbucium în plus și ca pe o caznă. Te rogi; dar rugăciunile, în loc să-ți aline regretele, remușcările și suferințele, mai mult ți le vor otrăvi, într-adevăr, regăsești în credință ceea ce singur i-ai adus: prin ea, cel ales își savurează și mai mult mîmtuirea, cel osîndit se afundă și mai adînc în nenorocire. Cum poți gîtidi că e destul să crezi ca să învingi insolubilul? Nu există credință, există doar forme – multiple și ireconciliabile – de credință. De la a ta, oricare ar fi, să nu te-aștepți la vreun sprijin: îți va îngădui doar să fii – un pic mai mult – aceea ce ai fost dintotdeauna.

Vn – Plăcerile noastre nu se pierd și nici nu dispar; deși în alt chip, ele ne marchează cîl și durerile. O plăcere pe care-o credeam pierdută pe vecie ne va salva dintr-o criză și ne va ajuta, fără s-o știm, să trecem peste vreo decepție, peste vreo ispită a renunțării sau dezertării; creînd înlăuntrul nostru noi dependențe, de care nu sîntem conștienți, și ihtreținînd o sumedenie de mici speranțe, se va împotrivi acelei tendințe a memoriei de a păstra doar urmele urgiei și ale dezastrului. Căci memoria noastră este venală: susține cauza durerilor noastre, 5-a vîndut durerilor noastre.

Vm – După Cassian, Evagrius și Sf. Nil, nu există demon mai de temut decît acela al acediei*. Monahul care-i cade victimă nu va avea scăpare pînă la sfîrșitul zilelor sale. Lipit de fereastră, el va privi afară, va aștepta vizitatori, oricare, ca să stea la palavre, ca să uite de sine.

Să te lepezi de toate și să descoperi apoi că nu aceasta îți era chemarea, să te apese urftul, singurătatea și să nu te poți smulge din ea! La un sihastru care-a izbândit – o

* Vezi nota de la p. 125.

Mie care au ratat. Pe ei, pe învinși, pe cei ocoliți de har și pătrunși de zădărnicia rugilor lor, frații de cin sperau să-i readucă la viață prin cînt sau impunîndu-le exultația, disciplina bucuriei. Dar, victime ale demonului, cum să-și înalțe glasul, și către cine? La fel de

străini de har ca și de cele lumești, petreceau ore lungi comparându-și sterilitatea cu ariditatea deșertului, cu imaginea materială a vidului lor.

Lipit de fereastra mea, cu ce să-mi compar sterilitatea dacă nu cu aceea a Orașului? Mă obsedează însă și celălalt deșert, adevăratul. O, de-aș putea să merg în pustie, să uit mirosul de om! Vecin cu Dumnezeu, aș trage-n piept mireasma tristeții și veșniciei lui, la care visez în clipele când se trezește-n mine amintirea unei chilii îndepărtate. Ce mănăstire voi fi părăsit, voi fi trădat într-o viață anterioară? Rugăciunile neterminate, lăsate atunci nerostite, mă urmăresc acum, m vreme ce un cer incert se face și se desface în creierul meu.

Rx – Aii! Aii! Un derviş, renunțând să mai facă vreo concesie cuvintelor, cu excepția acestuia, nu pronunța niciodată altul, în nici o împrejurare. Era unica încălcare a regimului său de tăcere pe care și-o îngăduia.

Rugăciunea: concesie făcută lui Dumnezeu, vorbărie și tot tributul presupus de ea. Dervişul nostru, jertfindu-se esențialului, sacrificase limbajul, simbol al aparențelor: oricine recurge la el se ndepărtează de absolut, chiar dacă, în rest, e un ascet sau acceptă enormitățile credinței. Oricine, și cu atât mai mult un sfânt. Lui Francisc din As-sisi i-a plăcut să vorbească; la fel discipolilor, la fel rivalilor săi. Un singur lucru contează, un singur cuvânt. Vorbim – pentru că lucrul acela nu l-am găsit și nici n-o să-l găsim vreodată.

X – Doar cel care se străduiește să piardă merită încredere: dacă strădania îi reușește, el va ucide monstrul care era atâta timp cft acționa, cât urmarea izbânda. Nu progresăm decît în detrimentul purității – sumă a renunțărilor noastre. Hrănite, animate de o pornire spre murdărie, faptele noastre ne smulg din paradis, ne adto-cesc decăderea, ne întăresc legăturile cu lumea: nici un pas înainte care să nu ațâțe și să nu întărească în noi străvechea perversiune de a exista.

Să scoți din scenă ființele nu-i de ajuns; mai. Trebuie să izgonești și lucrurile, să le detești și să le nimicești, unul câte unul. Ca să ne regăsim absența dintru începuturi – să ne derulăm cosmogoniile în sens invers și, deoarece pudoarea de a muri nu ne stă în fire, cel puțin să eliminăm din noi orice urmă a lumii acesteia și orice amintire a ceea ce am fost. De ne-ar da un zeu puterea să ne lepădăm de toate și să trădăm totul, curajul unei lașități monstuoase!

— S desfrâul vidului n.

Neputându-știpărăsi sfera vocației, artistul se mișcă într-un^ sector îngust al existenței. El poartă ochelari de cal: talentul îi e infirmitate. Geniu să aibă, și tot ar fi robul viziunii sale despre lume, al ghinionului care l-a înzestrat cu un fel anume de a vedea lucrurile.

Ce avantaj să nu fii dăruit cu nici un talent, ce libertate! Totul ți se oferă, totul îți aparține; stăpân peste spații, treci de la un obiect la altul, de la o lume la alta. Având universul la picioarele tale, pătrunzi

dintr-o dată în esența fericirii: extaz în punctul nul al ființei, viață transpusă, promovată la starea de duh, de veșnicie ce respiră, pe care nici o taină n-o apasă.

Obligat să fie peste tot, sclav al ubicuității sale, Dumnezeu însuși e prizonier. Mai liber, mai puțin îngrădit decât el, te bucuri de absență, a cărei necuprindere o colinzi după plac: materie destituită, suspin imperceptibil, voluptate de-a pierde obișnuința vieții și-a morții.

Orice om de talent merită să fie compătimit: dacă e pictor, ce va mai scoate din culorile lui? Poet, cum va însufleți cuvintele istovite, adormite? Ce să mai spui de perspectivele muzicianului, tatr-o lume în care toate combinațiile sonore au fost deja imaginate? Profund nefericiți, se găsesc cu toții într-o situație fără ieșire. Ar trebui să-i tratăm cu un plus de bunăvoință, să nu le sfidăm descumpănirea, să-i ajutăm să treacă peste eșecul artei lor, să-și uite condiția de dezmoșteniți.

Nu vom merge pâhă la a ne trâmbița norocul, dar nu ni-l putem nici trece sub tăcere. Să înălțăm mulțumiri Providenței. Că ne-a scutit de povara, de blestemul unui talent. Luându-ne tot, ea ne-a dăruit, în același timp, tot. Să fie desăvârșita noastră, săracie efectul milei sau neglijenței sale? Cu slabele noastre puteri nu putem judeca. Oricum, Ea a făcut din noi ființele cele mai dăruite: ne-a îmbogățit cu toate talentele ce ne lipsesc. Să nu fii nimic – bogăție infinită, sărbătoare perpetuă.

Mereu în mișcare, artistul trebuie să-și cultive excesele, să-și irosească forțele, să-și nascocoască fericiri și nefericiri, să producă, înțeleptul, în schimb, neimpli-cându-se în nici o operă, cultivă sterilitatea, acumulează o energie pe care n-o risipește deloc. El dobândește adevărul în detrimentul lucrului exprimat, al comunicării, a tot ce hrănește și justifică arta, această piedică în calea adevărului, această purtătoare a minciunii, înăbușindu-și facultățile inventive, își stăpânește actele și pornirile, respinge sprijinul transei și al pasiunii. (Nu există înțelept genial.) Nici tragedia, nesățioasă dorință de durere, nici istoria, spațiu al acestei dorințe, nu-i rețin interesul: depășindu-le pe amândouă, se reîntoarce printre elemente, refuză să creeze, să-l imite pe Dumnezeu ori pe Diavol, și se consacră unei lungi meditații asupra îngerului și idiotului, asupra desăvârșitei lor stupori, la care ar vrea să ajungă prin mijloacele lucidității.

E datul „creatorului” ca, după ce și-a stors talentul, să secătuiască: puterile îi părăsesc, intensitatea obsesiilor sale scade. Dacă-și păstrează vitalitatea sau rațiunea* nu la fel se întâmplă cu capacitatea lui de a vibra. Bătrânețea artistului e cu adevărat sfârșitul său. Înțeleptul, din contră, se împlinește tocmai în amurgul vieții, care îl poartă spre triumf. Nu ni-l putem nicidecum imagina sfârșit; calificativul se potrivește însă, începând din anume moment, oricărui artist. O operă se naște dintr-o sete de autodistrugere și se clădește pe

ruina unei vieți, înțeleptul nu cunoaște această sete, ori poate că a biruit-o. Ambiția lui cea mai mare: să dispară fără să lase vreo urmă. Dar e atfă forță în voința lui de dispariție, că ne pune pe gânduri. Cu greu ajungem să-i pătrundem taina: cum să exiști fără să te distrugi în fiecă clipă? Și totuși, această taină se lasă bănuită atunci când ne apropiem de noi înșine, de realitatea noastră cea mai profundă. Cuvintele, pierzându-și atunci orice utilitate, orice înțeles, ne par purtătoarele unei vulgarități imemorale.

— Totul se schimbă, pftă și felul nostru de a vedea, ca și cum privirilor noastre înfrigate li s-ar deschide un alt univers decât cel al materiei. De fapt, lumea aceasta, pământească, nici nu mai intră în câmpul percepțiilor noastre – și nici memoria noastră n-o perpetuează, întorși spre ceea ce nu acceptă cuvântul și nici nu vrea să se coboare la el, ne lăsăm în voia unei fericiri fără atribute, a unui fior fără adjectiv. Siestă în Dumnezeu.

L.

Sunt oameni ale căror clipe snt tot atâtea afirmații: viața lor – un șir de da. Aplaudând realul sau ceea ce le pare că ar fi realul, ei acceptă orice – și o spun fără nici o reținere. Nu există anomalie pe care să n-o explice ori să n-o rânduiască printre lucrurile „care se întunplă”. Cu cât se lasă contaminați de filosofie, cu atât, la spectacolul vieții și-al morții, aplauzele lor devin mai furtunoase.

Pentru alții, năvăliți ai negației, a afirma presupune nu numai o voință de obnubilare, dar și propria-le siluire, un sacrificiu: ce scump îi costă cel mai mic da! Ce renegare! Ei știu că un da nu vine niciodată singur, că-l va atrage după el pe-al doilea, un șir întreg: să se expună cu atfă ușurință? Totuși, confortul negării îi calcă pe nervi. Astfel se naște la ei nevoia și curiozitatea de a afirma orișice.

Nimic nu emancipează spiritul mai mult decât negarea. Ea nu-i fertilă însă decât în răstimpul în care ne străduim s-o cucerim și să ne-o însușim; odată dobândită, ne înrobește: un lanț ca oricare altul. Dacă e să alegem între două sclavii, s-o preferăm pe cea a ființei, chiar dacă nu-i posibilă fără-o anume sfâșiere: e, totuși, prețul ce-l avem de plătit pentru a evita contagiunea neantului, comoditatea delirului.

Teologii au știut-o de mult: speranța e fructul răbdării. Ar trebui adăugat: și-al modestiei. Orgoliul n-are timp să spere. Pentru că nu vrea și nici nu poate să aștepte, forțează evenimentele, la fel cum își forțează și firea: amar și corupt, când își consumă revoltele, abdică: nu există, pentru el, formulă intermediară. E lucid, neîndoielnic; însă luciditatea, să nu uităm, este proprie acelor care, incapabili să iubească, se leapădă de semeni ca și de ei înșiși.

Marele da – cel pe care-l spunem morții, îl putem pronunța m mai multe feluri.

Există fantome diurne care, acaparate de propria-le absență, trăiesc retrase, umblă cu pași de pâslă de-a lungul străzilor, fără să

privească la nimeni. Nici o neliniște în ochii sau gesturile lor. Lumea exterioară a-ncețat să existe pentru ei: acceptă orice singurătate. Preocupați de distracția, de detașarea lor, aparțin unui univers nemanifest, situat între amintirea extraordinarului și iminența unei certitudini. Surâsul lor te dăde cu gîndul la mii de spaime învinse, la harul ce biruie cumplitul; ei trec prin lucruri, străbat materia. Și-au găsit rădăcinile? Ori au descoperit în ei izvoarele luminii? Nici o înfrîngere, nici o victorie nu-i tulbură. Nu mai depind de soare, își sînt lor înșiși suficienți, îi luminează soarele Morții.

Nu ne e dat să cunoaștem momentul în care se produce, în dauna substanței noastre, un proces de eroziune. Știm doar că rezultatul este un vid în care-și face loc, treptat, ideea nimicirii noastre. Idee vagă, de-abia schițată: e ca și cum vidul acela s-ar gîndi pe sine însuși. Apoi, transfigurare sonoră, în străfundul ființei ni se naște un ton care, stăruind, poate la fel de bine să ne paralizeze ori să ne dea un impuls. Vom fi așadar prizonieri ai fricii ori ai nostalgiei, dedesubtul morții sau la același nivel cu ea. Va fi frică, dacă tonul acela perpetuează vidul în care a apărut; va fi nostalgie, dacă îl va converti în plenitudine. După structura fiecăruia, vom vedea în moarte fie un deficit, fie un excedent de ființă.

Înainte de a ne afecta recepția duratei, achiziție tardivă, frica ne atacă sentimentul spațial, imediatul, iluzia solidului: spațiul se împutinează; se evaporă, devine aerian, transparent. Frica îi ia locul, se dilată și se substituie realității care-o provocase, morții. Toate experiențele ni se reduc la un schimb între eul nostru și această teamă care, ridicată la rang de realitate autonomă, ne izolează într-un fior fără obiect, într-un tremur gratuit; astfel, ne pămdește pericolul de a uita că vom muri. Frica nu amenință totuși să ia locul grijii noastre esențiale decât în măsura în care, nedorind s-o asimilăm și nici s-o epuizăm, o perpetuăm în noi ca pe-o ispită și-o așezăm în centrul singurătății noastre. Un pas m plus și devenim vicioși – nu ai morții* ci ai fricii de moarte. La fel se mîmplă cu toate fricile; de care n-am reușit să scăpăm: detașându-se de motivele care le-au provocat, ele se constituie în realități independente, tiranice. „Trăim m frică, și de aceea nu trăim.” Aceste vorbe ale lui Buddha vor poate să ne spună că, în loc să ne menținem în stadiul în care frica se deschide către lume, noi facem din ea un scop, un univers închis, un substitut al spațiului. Dacă ne domină, ne deformează imaginea pe care-o avem despre lucruri. Cel care nu știe să-și stăpânească frica și nici s-o valorifice sfârșește prin a nu mai fi el, prin a-și pierde identitatea; frica este fertilă doar dacă te aperi de ea; cel care-i cedează nu se va mai regăsi niciodată și se va trăda la fiecare pas, iar și iar, până când va-năbuși moartea sub chiar frica pe care ea i-o inspiră.

Puterea de seducție a anumitor probleme provine din lipsa lor de rigoare, ca și din părerile contrare pe care le suscită: sunt dificultăți ce-l pasionează pe amatorul de Insolubil.

Ca să mă „documentez” asupra morții, un1 tratat de biologie nu mă luminează mai mult decât catehismul: în măsura în care moartea mă privește, îmi e totuna dacă îi stat sortit din cauza păcatului originar ori a deshidratării celulelor. Deloc legată de nivelul nostru intelectual, ea este rezervată, ca orice problemă personală, unei cunoașteri fără cunoștințe. Am întâlnit destui analfabeți care vorbeau despre ea cu mai mare competență decât cutare metafizician; deslușind – pe baza experienței – agentul descompunerii lor, îi consacrau totalitatea gândurilor, astfel încât moartea, în loc să fie pentru ei o problemă impersonală, era realitatea lor, moartea lor.

Printre aceia însă, analfabeți sau nu, care o poartă tot timpul în gând, cei mai mulți o fac doar copleșiți de perspectiva agoniei, fără să-și dea seama nici un moment că, de-ar fi să trăiască secole sau milenii, motivele spaimei nu li s-ar schimba întru nimic, agonia nefiind decât un accident în procesul dezintegrării, proces coextensiv existenței noastre. Viața, departe de a fi, așa cum credea Bichat, ansamblul funcțiilor ce se opun morții, e mai degrabă ansamblul funcțiilor ce ne poartă spre ea. Substanța noastră scade cu fiecare pas; această pierdere însă, prin toate eforturile de care suntem capabili, ar trebui s-o prefacem într-un stimulent, într-un principiu de eficacitate. Cei care nu știu să tragă foloase din posibilitățile lor de neființă își rămân străini lor înșiși: marionete, obiecte înzestrate cu un eu, adormite într-un timp neutru – nici durată, nici eternitate. A exista înseamnă să ne valorificăm partea de irealitate, să vibrăm în contact cu vidul din noi. Marioneta rămâne însă insensibilă la vidul ei, îl lasă-n părăsire, îl lasă să se vestejească.

Regresiune germinativă, coborâre înspre rădăcini, moartea nu ne sfărâmă identitatea decât ca să ne înlesnească efortul de-a o atinge și restabili: ea are sens doar dacă-i conferim toate atributele vieții.

Deși la început, când o percepem prima oară, moartea ni se dezvăluie ca dezagregare și diminuare, mai apoi, dezvăluindu-ne deopotrivă nulitatea timpului și prețul infinit al fiecărei clipe, ea își exercită asupra noastră virtuțile tonifiante; deși nu ne oferă decât imaginea deșertăciunii noastre, prin chiar acest fapt o convertește-n absolut și ne îndeamnă să i ne consacram. Astfel, rcabiâi-tmdu-ne partea „muritoare”, ea devine o dimensiune a tuturor clipelor noastre, o agonie triumfală.

La ce bun să zăbovim cu gândul la un mormânt sau altul și să mizăm pe putreziciunea noastră? Spiritualmente degradant, macabru ne duce spre uzura glandelor, spre miasmele și'murdăria descompunerii. Cel care se pretinde viu nu-i astfel decât în măsura în care și-a eludat ori depășit gândul asupra propriului cadavru. Nimic bun nu rezultă din meditațiile asupra faptului material de a muri. În

cazul că-i las cării libertatea să-mi dicteze „filosofia” ei, să-mi impună concluziile, e preferabil să-mi fac seama înainte chiar de-a le cunoaște. Căci tot ce mă învață carnea mă anulează fără drept de apel: nu este ea dușmana amăgirii? Nu contrazice ea, în fiecare clipă, ca purtătoare de cuvânt a țarinii m care ne întoarcem, toate minciunile, rătăcirile și speranțele noastre? Să nu-i luăm în seamă argumentele și s-o constrângem să ne fie aliată în lupta contra propriilor ei evidențe.

Pentru ca îmbrățișarea morții să ne redea prospețimea, e datoria noastră să-i consacram întreaga energie, să resimțim față de ea, asemenea lui Keats, un atașament aproape pasional – ori să facem din ea, împreună cu No-valis, principiul ce „romantizează” viața. Dacă acesta din urmă avea să împingă puia la senzualitate dorul de moarte, fiind un adevărat senzual al morții, altuia, lui Kleist, avea să-i revină privilegiul de a găsi în ea o „fericire” pur lăuntrică, „fin Ştrudel von nie geahnter Seligkeit hat mich ergriffen.”*, scrie el înainte de a se sinucide. Nici înfrângere, nici abdicare, sfârșitul lui a fost o preafericită dezlănțuire, o nebunie exemplară și premeditată, una din rarele reușite ale disperării. Dacă Novalis a fost primul care a simțit moartea „ca artist”, această vorbă a lui Schlegel îmi pare și mai exactă în ce-l privește pe Kleist, înzestrat ca nimeni altul pentru moarte. Neîntrecută, desă-vârșită, capodoperă de tact și de gust, sinuciderea lui le face inutile pe toate celelalte.

Spulberare primăvărată, mai curmd împlinire decât abis, moartea nu face decât să ne înalțe mai presus de noi înșine, asemeni iubirii, de care o apropie multe: și una, și cealaltă, forțând cadrele existenței noastre până le fac, aproape, să plesnească, ne mistuie și ne întăresc, ne distrug prin subterfugiul plenitudinii. Elementele lor, pe cât de ireductibile, pe atât de inseparabile, alcătuiesc un echivoc fundamental. Dacă, până la un punct, iubirea ne pierde, cu ce senzații de exaltare și orgoliu ne răsplătește! Iar dacă moartea ne pierde de tot, prin ce fiori ne e dat s-o cunoaștem! Senzații și fiori prin care transcendem omul din noi, accidente eului.

Cum și una și cealaltă ne definesc doar în măsura în care ne proiectăm în ele dorințele și pornirile sau parti-

* „Un vârtej de inimaginabilă euforie m-a cuprins.” (N. T.) cipăm cu toate puterile la natura lor echivocă, ele rămân, inevitabil, de nepătruns dacă le privim ca pe niște realități exterioare, oferite jocului minții, în dragoste ca și în moarte ne scufundăm, nu medităm asupra lor; le savurăm, le suntem complici, și nu judecători. Căci orice experiență neconvertită în voluptate e o experiență ratată. Dacă ar trebui să ne limităm 'la senzații așa cum ne sunt date, ni s-ar părea intolerabile, fiind prea străine, prea diferite de esența noastră. Moartea n-ar fi pentru oameni marea lor experiență ratată dacă ar ști s-o integreze naturii lor sau să o metamorfozeze în voluptate. Dar ea rămâne în ei departe de ei; rămâne cum era, diferită de esența lor.

Și încă o dovadă a dublei sale realități, a caracterului ei echivoc, a paradoxului inherent felului în care o percepem: ni se prezintă deopotrivă ca situație-limită și ca dat nemijlocit. Alergăm spre ea, deși suntem deja în miezul ei. O încorporăm vieții noastre, și totuși nu ne putem împiedica s-o situăm în viitor. Printr-o inconsecvență inevitabilă, îi dăm semnificația unui viitor ce macină prezentul, prezentul nostru. Dacă frica ne ajută să ne definim sentimentul spațiului, moartea ne dă adevăratul simț al dimensiunii noastre temporale: în lipsa ei, a exista în timp n-ar însemna nimic pentru noi sau, cel mult, ar fi totuna cu a exista în veșnicie. Așa se face că, în ciuda încercărilor de a-i scăpa, imaginea tradițională a morții nu încetează să ne obsedeze, imagine de care vinovați se fac în primul rând bolnavii. Li se recunoaște, în privința aceasta, o anumită competență; o prejudecată îngăduitoare le conferă din oficiu „profunditate”, deși cei mai mulți fac dovada unei surprinzătoare superficialități. Cine n-a cunoscut, în jurul lui, incurabili de operetă?

Mai mult ca oricine, bolnavul ar trebui să se identifice cu moartea; el însă face eforturi să se desprindă de ea și s-o alunge departe de sine. Cum îi este mai la îndemână s-o ocolească decât s-o recunoască într-însul, bolnavul face tot ce poate ca să se descotorosească de ea. Reacția de apărare și-o transformă în procedeu, ba chiar în doctrină. Chiar sănătos fiind, insul comun e încântat să-1 imite și să-1 urmeze. Doar insul comun? Până și misticii recurg la subterfugii, practică evaziunea și tactica de sustragere: moartea nu-i pentru ei decât un obstacol de trecut, o barieră ce-i desparte de Dumnezeu, un ultim pas în durată. Chiar în viața aceasta li se întâmplă uneori, folosind extazul ca pe o trambulină, să facă un salt peste timp: salt de-o clipă, ce nu le aduce decât un „acces” de beatitudine. Trebuie să dispară cu adevărat, dacă vor să atingă țelul dorit: de aceea, misticii iubesc moartea pentru că le îngăduie să și-1 realizeze, și o urăsc pentru că întârzie să apară. Sufletul, după Tereza de Avila, tânjește numai după creatorul său, dar „știe în același timp că nu se poate contopi cu el decât în moarte; și cum nu-i este îngăduit să-și curme singur zilele, sufletul moare de dorul de-a muri, astfel încât cu adevărat se găsește în primejdie de moarte”. Veșnica nevoie de a face din moarte un accident sau un mijloc, de-a o reduce la deces în loc s-o considerăm o prezență, veșnica nevoie de-a o sărăci! Iar dacă religiile n-au făcut din ea decât un pretext sau o sperietoare-un instrument de propagandă – e datorită necredincioșilor să-i facă dreptate, s-o repună în drepturi.

Fiecare ființă este propriul ei sentiment al morții. De aceea n-am putea acuza de falsitate experiențele bolnavilor sau ale mysticilor, chiar dacă ne putem îndoi de interpretările lor. Ne găsim pe un teren unde nici un criteriu nu funcționează, unde certitudinile abundă, unde totul e certitudine, pentru că adevărurile și senzațiile noastre coincid, la fel

problemele și atitudinile. La ce adevăr să tindem de altfel, când, de fiecare dată, cunoaștem o altă experiență a morții? Însuși „destinul” nostru nu reprezintă decât desfășurarea, etapele acestei experiențe primordiale și totuși schimbătoare, tălmăcirea în timp aparent a acelui timp secret în care se plămădește diversitatea felurilor de a muri. Ca să explice un destin, biografii ar trebui să renunțe la demersul lor obișnuit, încetând să mai cerceteze timpul aparent, graba cu care o ființă își degradează esența. La fel se întâmplă și cu o epocă: a-i cunoaște instituțiile și momentele însemnate e mai puțin important decât a-i intui experiența intimă (ale cărei semne sunt). Bătălii, ideologii, eroism, sfințenie, barbarie – tot atâtea simulacre ale unei lumi lăuntrice care doar ea ar trebui să ne intereseze. Fiecare popor se stinge în felul lui, fiecare popor pune la punct câteva reguli ale despărțirii de viață și le impune alor săi: nici cei mai buni nu le-ar putea ocoli, nu li s-ar putea sustrage. Un Pascal, un Baudelaire delimitează moartea: unul o reduce la căutarea mântuirii, celălalt la spaimele noastre fiziologice. Deși strivește omul, ea rămâne totuși ta interiorul omenescului. Dimpotrivă, elisabetanii sau romanticii germani au făcut din ea un fenomen cosmic, o devenire orgiastică, un neant ce însuflețește, o forță din care să sorbim ca dintr-o apă vie și cu care trebuie să întreținem raporturi nemijlocite. Pentru francezi, contează nu moartea ta sine – lapsus al materiei ori simplă necuviință – ci comportamentul nostru ta fața semenilor, strategia despărțirilor, ținuta pe care ne-o dictează vanitatea, atitudinea pur și simplu; nu confruntarea cu sine, ci cu ceilalți: un spectacol la care esențial e să observi detaliile și mobilurile. Marea artă a francezului este aceea de a ști să moară în public. Satat-Simon descrie nu agonia lui Ludovic al XIV-lea, a fratelui regelui ori a Regentului, ci scenele agoniei lor. Obiceiurile Curții, simțul ceremoniei și fastului au fost moștenite de un întreg popor, iubitor de pompă și preocupat să dea strălucire clipei din urmă. Catolicismul l-a încurajat: nu susține el că felul de a muri e hotărâtor pentru mântuirea noastră, că ne putem răscumpăra păcatele printr-o „moarte frumoasă”? Gtadire discutabilă, întru totul adaptată însă instinctului histrionic al acestei națiuni; gândire care, odinioară mai mult decât azi, era legată de ideea de onoare și respectabilitate, de stilul „omului de lume”. Important era pe atunci, lăsându-l deoparte pe Dumnezeu, să-ți menții prestigiul în fața asistenței, în fața unor filfizoni și a unor duhovnici mondeni; important era nu să dispari, ci să oficiezi, păstrându-ți reputația în fața martorilor și așteptând doar de la ei mirul cel de pe urmă. Până și libertinii se săvârșeau cum se cuvine, într-atât respectul lor față de opinia publică trecea înaintea ireparabilului, într-atât se supuneau uzanțelor unei epoci în care a muri însemna pentru om să renunțe la singurătate, să iasă în public o ultimă oară, o epocă în care francezii, mai mult decât oricare alții, au fost marii specialiști ai agoniei.

E totuși îndoielnic că, insistând pe aspectul „istoric” al experienței morții, i-am putea pătrunde mai bine caracterul original, istoria nefiind decât un mod neesențial de a fi, forma cea mai eficientă a infidelității față de noi înșine, un refuz metafizic, o masă de evenimente pe care le opunem singurului eveniment cu adevărat important. Tot ce-și propune să acționeze asupra omului – inclusiv religiile – e întinat de un sentiment grosolan al morții. Și tocmai pentru a căuta unul adevărat, mai pur, se retrăgeau sihastrii în deșert, văzând în el o negare a istoriei și com-parându-l pe bună dreptate cu îngerul, pentru că, susțineau ei, niciunul, nici celălalt nu cunoaște păcatul, căderea în timp. Deșertul, într-adevăr, duce cu gândul la o durată manifestată în coexistență: scurgere neclintită, devenire fascinată de spațiu. Solitarul se retrage-n pustiu mai puțin pentru a-și spori singurătatea și a se împlini, prin absență, cât pentru a face să urce în el tonul morții.

Ca să-l auzim, acest ton, ar trebui să creăm în noi un deșert. Dacă izbutim, sângele răsună de acorduri, venele ni se umflă, tainele și energiile noastre răzbat la suprafață, acolo unde dezgustul și dorința, groaza și mcântarea se topesc într-o sărbătoare obscură și luminoasă. Aurora morții crește în noi. Transă cosmică, explozie a sferelor, glasuri fără număr! Suntem moarte și totul e moarte. Ne ia și ne duce, ne prăvălește în țarină sau ne azvârle dincolo de spații. Intactă ca la începuturi, veacurile nu au tocit-o. Complici ai apoteozei sale, îi simțim prospețimea imemorială și acel timp diferit de oricare altul, care-i numai al ei, și care ne zidește și ne năruie-n fiecă clipă, într-atâta ne leagă și ne înveșnicește-n agonie, că niciodată nu' ne vom permite luxul să murim; și deși posedăm știința destinului și suntem o enciclopedie de fatalități, nu știm nimic, căci ea este cea care știe totul în noi.

Îmi amintesc cum, ieșind din adolescență, cufundat în funebru, vasal al unui singur gând, am intrat în slujba tuturor forțelor ce mă negau. Celelalte gânduri ale mele nu-mi mai stârneau interesul: știam prea bine unde mă vor duce, către ce ținteau toate. De vreme ce aveam o singură problemă, de ce să mă opresc la problemei încetasem să exist în funcție de vreun eu: îi lăsam morții libertatea să mă înrobească; nu-mi mai aparțineam. Spaimile, chiar și numele meu erau acum ale ei și, substituită privirilor mele, mă făcea să observ în orice pecetea suveranității ei. În fiecare trecător deslușeam viitorul cadavru, în fiecare miros putreziciunea, în fiecare bucurie – grimasa ultimă. Peste viitori sinucigași, peste umbrele lor iminente dam în tot locul: viitorul celor din jur nu avea taine pentru Aceea care, prin ochii mei, îi scruta. Eram-vrăjit? – îmi făcea plăcere s-o cred. Și atunci, la ce să mă opun? Nimicul era anafura mea; totul în mine și fri afara mea se transsubstanția în strigoi. Iresponsabil, la antipodul conștiinței, am sfârșit prin a mă adânci în anonimatul elementelor, în beția indiviziunii,

ferm hotărât să nu mai revin ta propria-mi ființă, nici să devin din nou un civilizat al haosului.

Incapabil să văd în moarte expresia pozitivă a vidului, principiul ce trezește creatura, chemarea ce răsună ta ubicuitatea somnului, cunoșteam neantul pe de rost și credeam ta această cunoaștere. Cum aş putea tăgădui, chiar și acum, autosugestia din care se naște universul? Și totuși mă opun lucidității mele. Îmi trebuie cu orice preț realul. Știu că numai din lașitate încerc sentimente; vreau totuși să fiu laș, să-mi impun un „suflet”, să mă las mistuit de foamea de imediat, să-mi ruinez certitudinile, să-mi fac rost de o lume, orice-ar fi. M-aș mulțumi, negăsind-o, cu un strop de ființă, cu iluzia că sub ochii mei sau altundeva există ceva. Voi fi conchistadorul de minciuni. Să te lași amăgit ori să pieri: n-ai de ales. Asemeni celor care au descoperit viața pe calea ocolită a morții, am să m-arunc asupra primei amăgiri, asupra a tot ce-mi poate aduce aminte de realul pierdut.

Pe lângă neființa cea de toate zilele, ce miracol – ființa! Ea este incredibilul, e ceea ce nu se poate întâmpla, e starea de excepție. Asupra ei nimic ri-are putere, decât poate dorința noastră de-a ajunge la ea, de a-i forța intrarea, de-a o lua cu asalt.

A exista – o deprindere pe care mai sper, încă, s-o capăt. Am să-i imit pe ceilalți, pe descurcăreții care-au izbutit, pe transfugii lucidității, am să-i jefuiesc de secrete și chiar de speranțe, fericit să mă agăț împreună cu ei de josniciile ce duc înspre viață. M-am săturat de nu, da-ul mă ispitește. După ce mi-am secătuit rezervele de negare, poate însăși negarea, de ce nu aş ieși în stradă să strig în gura mare că mă găsesc în pragul unui adevăr, al singurului adevăr care contează? Dar ce e acest adevăr – încă nu știu; cunosc doar bucuria ce-l precede, bucuria și nebunia și frica.

Doar neștiința aceasta – nu teama de ridicol – e cea care-mi ucide curajul de-a alerta omenirea, de-a o vedea înmărmurind de spaimă la spectacolul fericirii mele, al da-ului meu definitiv, al da-ului meu disperat.

Ne tragem vitalitatea din resursele noastre de nebunie; iată de ce doar certitudinile și terapeutica delirului ne pot ajuta împotriva spaimelor și îndoielilor noastre. Profitmd de sminteală, să ne preschimbăm așadar în sursă, origine, punct de pornire, să înmulțim, prin toate mijloacele, momentele noastre cosmogonice. Nu suntem cu adevărat de-cât atunci (ștnd ființa noastră iradiază timp, când mii de sori răsar ffi noi, iar risipa de raze iluminează clipele. Suntem atunci martorii acelei volubilități a lucrurilor surprinse că au răzbătut la existență, nerăbdătoare să-și desfășoare uimirea în metaforele luminii. Totul se umflă și se dilată pentru a se deprinde cu extraordinarul. Geneză de miracole: totul se îndreaptă spre noi, căci totul pornește de la noi. De la noi înșine, cu-adevărat? Și numai din voința noastră? Poate spiritul să conceapă atâta lumină și acest timp, devenit dintr-o

dată eternitate? Și cine naște-n noi acest spațiu înfiorat, aceste meridiane urlânde?

A crede că ne vom putea elibera de prejudecata agoniei, de certitudinea noastră cea mai veche, ar însemna să ne supraestimăm capacitatea de a delira, în fapt, după harul câtorva accese, ne cuprinde iarăși panica și scârba, cădem din noii în ispita tristeții sau a mormântului, m acel deficit de ființă, rezultat al sentimentului negativ al morții. Oricâl de tragică ne-ar fi căderea, ea poate fi totuși utilă dacă facem din ea o disciplină prin care să redobta-dim privilegiile delirului. Sihastrii primelor veacuri ne vor fi pildă încă o dată. Ei ne vor învăța să întreținem – pentru a ne ridica nivelul psihic – un conflict permanent cu noi înșine. Pe drept cuvânt un Părinte al Bisericii îi numea „atleții deșertului”. Au fost cu toții niște luptători; cu greu ne putem imagina starea de încordare, îndârjirea contra propriei ființe, luptele lor. Unii rosteau până la șapte sute de rugăciuni pe zi; după fiecare, spre a le ține socoteala, puneau deoparte o piatră. Aritmetică nebunească; ea mă face să admir la ei un orgoliu fără egal. Numai nevolnici nu erau acești obsedați, în luptă cu! bunul lor cel mai de preț: ispitele. Trăind în funcție de ele, le-ntărâtau „ca să aibă cu cine lupta. Violenta tonului cu care își descriu „dorința,, ne ațâță simțurile și ne stârnește fiori pe care nici un autor libertin n-ar fi în stare să ni-i provoace. „Carnea” -ce imnuri de-a-ndoaselea știau să-i înalțe! Iar pentru că îi fascina într-o asemenea măsură – ce merit de a-i fi învins ispitele! Au fost niște titani, mai dezlănțuiți și mai perversi decât cei din mitologie, care pentru a aduna puteri n-ar fi putut, în simplitatea lor, să conceapă binefacerile dezgustului de sine.

Suferințele noastre firești, neprovocate, fiind, mai mult decât sărace, e datoria noastră să le sporim, să le amplificăm, să ne creăm altele, artificiale. Lăsată-n voia ei, carnea ne închide într-un spațiu meschin. Dacă însă o punem la cazne, ea ne ascute percepțiile și ne lărgeste orizontul: spiritul e rezultatul caznelor pe care carnea le îndură, sau pe care și le impune. Sihastrii știau să-și suplinească puținătatea suferinței. După ce înfruntaseră lumea, trebuiau să pornească împotriva lor înșiși. Ce ușurare pentru ceilalți! Oare nu de aici – de la râvna cu care instinctele noastre-i veghează pe semeni – ni se trage cruzimea? Dacă ne-am ocupa mai mult de noi înșine, dac-am deveni principalul obiect al pornirilor noastre ucigașe, intoleranța ar scădea ta lume. Nu vom ști niciodată de câte grozăvii va fi cruțat omenirea monahismul primitiv. Rămași printre mireni, câte orori ar fi comis toți sihastrii aceia! Spre marele noroc al vremii lor, au avut inspirația să-și cultive cruzimea pe propria piele. Dacă vrem să ne-mblăzim moravurile, va trebui să învățăm să ne întoarcem ghearele spre noi, să punem în valoare metodele deșertului.

De ce – se va spune – să ridicăm în slăvi această lepră, aceste excepții respingătoare cu care ne-a fericit literatura ascetică? Ne

agățăm de orice. Oricât i-aș detesta pe călugări și credințele lor, nu pot să nu le admir extravaganțele, firea voluntară, asprimea. Atfă energie trebuie să aibă o taină: însăși taina religiilor. Deși poate nu merită să te ocupi de ele, e clar. Că tot ce trăiește, orice rudiment de existență ține de o esență religioasă. S-o spunem fără ocol: este religios tot ce ne împiedică să ne năruim, orice minciună care ne apără de certitudinile noastre otrăvite. Când îmi arog o parte de eternitate și îmi imaginez o permanență care mă implică, resping evidența ființei mele fragile și nule, îi mint pe ceilalți și pe mine însumi. Dacă aș face altfel, aș dispărea pe dată. Durăm atâta cât durează ficțiunile noastre. Cădajungem să le cunoaștem, capitalul nostru de minciuni, fondul nostru religios se risipește. Să exiști e un act de credință, un protest împotriva adevărului, o rugăciune fără sfârșit. Consimțind să trăiască, necredinciosul și cucernicul se aseamănă ta profunzime, pentru că amândoi au luat singura hotărâre ce definește o ființă. Idei, doctrine – simple fațade, capricii și accidente. Dacă nu te-ai hotărât să te sinucizi, nu-i nici o diferență între tine și ceilalți, faci parte din mulțimea celor ce trăiesc, cu toții fiind – în această calitate – mari credincioși. Consimți să respiri? Ești aproape un sfânt, ai merita canonizarea.:

Dacă, în plus, nemulțumit de tine însuși, vrei să-ți schimbi firea, faci un dublu act de credință: vrei două vieți în una singură. Exact la asta năzuiau asceții noștri când, făcând din moarte un mod de a muri, se delectau cu veghile, cu gemetele, cu lupta lor de fiecare noapte. Când ne vom chinui'rațiunea la fel de mult ca ei pe a lor, vom reuși probabil să le egalăm excesele, chiar să le depășim, „îmi e călăuză oricine-i mai nebun decât mine”, așa grăiește nerăbdarea noastră. Doar petele, opacitățile lucidității ne salvează: dac-ar fi perfect transparentă, 1-ar goni pe nebunul din noi, pe cel căruia-i datorăm tot ce-i mai bun în iluziile și conflictele noastre.

Cum orice formă de viață trădează și denaturează Viața, cel ce trăiește cu adevărat își asumă un maximum de contradicții, se aruncă-n viitoarea plăcerilor și durerilor, își însușește nuanțele amândurora, refuză orice senzație limpede și orice stare neamestecată. Uscăciunea lăuntrică își are originea în autoritatea pe care definitiv o are asupra noastră, în refuzul pe care îl opunem impreciziei, haosului nostru înăscut, cel care, împrăștiându-ne delirurile, ne păzește de sterilitate. Și tocmai acestui factor binefăcător, acestui haos i se opun toate școlile, toate filosofiele. Dacă nu ne vom îngriji de el, ne vom irosi și ultimele rezerve: cele care susțin și stimulează moartea în noi, împiedicând-o să îmbătrânească.

Am făcut din moarte o afirmare a vieții, i-am convertit abisul într-o ficțiune salvatoare, ne-am epuizat argumentele împotriva evidenței și iată-ne, după toate acestea, pân-diți de marasm: e răzbunarea otravei din noi, a firii noastre, a acelui demon al bunului-simț, care, ațipit un răstimp, se trezește ca să ne acuze prostia și ridicolul voinței de orbire.

Ani în şir ne-am scrutat fără milă, am fost compliciti propriei noastre pierzării, ne-am imunizat la veninul adevărilor, alţi ani de-a rândul ne-am contemplat cadavrele – ca să desprindem temeiul cunoaşterii noastre! Cu toate acestea, trebuie să învăţăm să gîdim împotriva îndoielilor şi certitudinilor noastre, împotriva umorilor atotştiutoare, trebuie, mai ales, făurindu-ne o altă moarte, o moarte incompatibilă cu hoitul, să acceptăm ceea ce nu poate fi dovedit, ideea că ceva există. Nimicul era desigur mai comod. Ce greu e să te mistui în Fiinţă!

SFÂRŞIT